احتمالاً نوشته میرزا ... مؤلف باشد علی ... الطبیب

فهرست شد
... معانی

باز بینی شد
۱۳۵۳ خ

میکروفیلم تهیه شد

کتابخانه آستان قدس

اسم کتاب جغرافیا — فارسی

مصنف / مؤلف ~~شیخ حاج میرزا عبدالغفار نجم الدوله باشد~~ مجهول المؤلف

خطی / چاپی نستعلیق ۲۰ سطری

سال چاپ یا تحریر ۱۲۹۹ عدد اوراق ۱۰۹ / ۳۱ ورق بدون کتابت ۸۴

جزء کتب ریاضی شماره ۴۷۲

شماره عمومی ۵۴۸۲ شماره قبض

واقف میرزا رضا خان نائینی تاریخ وقف مرداد ۱۳۱۱

طول ۲۱ عرض ۱۳ رتبه ... گنجه

سال ۱۳۴۸ خورشیدی
بازبینی شد

۱۰۹ / ۳۱ ورق بدون کتابت در آخر ...

شناسنامه آسیب شناسی

نسخه شناسی	عنوان	جغرافیا		
	درجه نفاست	نفیس درجه ۲		خطی ☒ / چاپ سنگی ○
	تعداد اوراق	۸۴ + ۳۱ بدون کتابت	اندازه	۲۱×۱۳
	قطع	رقعی	شماره اموالی	۵۴۸۲
آسیب شناسی و اقدامات مرمتی	درصد تخریب اوراق	۱۰ ○ ۲۰ ○ ۵۰ ○ ۸۰ ○	از هم پاشیدگی عطف	دارد ☒ / ندارد ○
	نیاز به جعبه	دارد ○ / ندارد ☒	نوع آفت ○	شیمیایی ○ / زیستی ○ / فیزیکی ○
	نیاز به جلد سازی	دارد ○ / ندارد ☒	نیاز به مرمت جلد	دارد ○ / ندارد ☒
	نیاز به مرمت اوراق	دارد ○ / ندارد ☒	نیاز به دوخت عطف	دارد ☒ / ندارد ○
	نیاز به لکه گیری	دارد ○ / ندارد ☒	نیاز به گردگیری	دارد ○ / ندارد ☒
	نیاز به آفت زدایی	دارد ○ / ندارد ☒	نیاز به اسیدزدایی	دارد ○ / ندارد ☒

بررسی کنندگان: ۱. وفادار ۲. فرهمند ۳. خوش‌نیاز
تاریخ بررسی: ۱۳۸۹/۱۰/۱۸

اقدامات انجام شده:

تاریخ اقدام:

M. Lutfe Ali Khan

119

باز بینی شد
۱۳۵۳ خ

اهدائی مرحوم میرزا رضا خان
نائینی تقدیمی بموزه کتابخانه
۱۵ امرداد ۱۳۱۱

سال ۱۳۴۸ خورشیدی
بازبینی شد

[illegible]
[illegible]

کتاب درایه مجلسی کامل است

سال ۱۳۴۸ خورشیدی
[illegible]

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین

اما بعد — چندی بعضی از دوستان از حقیر خواهش نمودند که مبحثی از علم جغرافیا بجهة ایشان تقریر دهم و این علم شریف هنوز به زبان فارسی تالیف نشده بود خواستم یکی از کتب معتبر فرانسوی که مرکب باشد از جغرافیای طبیعی و تاریخی و سیاسی که در مدارس مخصوص پاریس بر طبق آن تدریس می‌نمایند ترجمه نمایم چون آن کتاب بجهة مبتدی تالیف نشده و مصنف متعرض ذکر بعضی از مقدمات و اصول موضوعه که معرفتش بجهة مبتدی ناگذیر است نشده اولی دانستم کتابی تالیف کنم که مرکب باشد از دو جزء در جزء اول بیان نمایم تمام اصول علم هیئت جدید را که مایه ازدیاد حیرت است در خلقت باری تعالی که بیرون آورنده انسانست از جهل قدیم و ذکر کنم صورت طبیعی بسیط زمین را با رشته جبال عظیمه و رودها و دریاها و بحث در باب نژاد انسان و درجات ترقی و تربیت طوایف مختلف و مشاغل آنها و انواع محصولات و مصنوعات که در اجزاء مختلفه زمین موجود شود با نباتات و حیوانات چنانکه تقدیم مطالب مذکور بجهة مبتدی لازم است و بعد از آن در جغرافی طبیعی و تاریخی و دولتی هر قطعه زمین را بیان میکنم و لیکن از آن احوال مملکت ایران را در بابی جداگانه ذکر میکنم از آن جهة که رابطه ما است اکنون با آن بیشتر است و توجه خیالات

بسمت آن زیادتر و بعد در باب مخصوص احوال مملکت ایران که مسکن ما ایرانیان و خانه ما است لازم نوشت و چون جزء اول باتمام رسید در جزء دوم هر یک از ممالک را بطور جغرافی طبیعی و تاریخی و سیاسی بر وفق آن کتاب چندی موضوع علم جغرافی معرفت با احوال سطح زمین است در ضمن آن با اسامی بلاد و جبال و دریاها و غیره ذکر شوند تطویل در فهرست این اسامی مایه نفرت مبتدیان میشود پس ما از این سبک احتراز نموده و ترتیبی اختیار نمودیم که مطبوع مبتدیان نه چنانکه مقصود اصلی این علم از میان برود پس نام چنین کتابی را واضح باشد به خوبی مطالب مختلفه در آن تالیف شود و علاوه بر آن علم جغرافی باید علم تربیت قوه حافظه باشد مانند تحصیل زبان متعلم اوقات خود را صرف حفظ کلمات مختلفه کند بلکه مانند سایر علوم بر وفق قواعد منطق باشد و مطالب مختلفه به ترتیب ذکر شود تا عالم معرفت بتدریج وسیع گردد و خیال مضطرب نشود و بجهة آنکه مطالب جغرافی این کتاب بر متعلم واضح گردد و از تحصیل علم [illegible] نشود باید ابواب و فصول آنها با نقشه‌های جغرافی جدید مطابق نموده بر آن گذاریم که در ایران متداول است و چون متعلم آن را خوب آموخت دقت عالی داشته باشد میتواند از مطالعه کتاب نقشه آنچه خواهد درک کند و مستغنی از تدریس معلم باشد

× بی بهره

جزء اول

باب اول در کلیات علم جغرافی

فصل اول

در فایده علم جغرافی و بحث در خصوص قدر زمین و عالم

چون از منزل خود خارج گردیم و در حول شهر یا قریه که مسکن داریم تفرج کنیم آن محوطه بنظر ما بسیار وسیع می‌آید و لیکن خواه با چشم بنگریم و خواه با دوربین آن وسعت بر یک قطعه

بسیار کوچک است از یکی و جمع اکنون قطعه بسیار صغیری است از زمین پس میگوییم زمین با بسیار بزرگ باشد و فی الحقیقه چنین است نسبت بحالت ما ولکن اگر زمین را با تمام عالم بسنجیم میتوان گفت که نقطه ایست موهوم در جنب آن و عالم عبارت است از تمام خلقت خداوندی که علاوه بر زمین در آن موجود است اجرام بیشماری که در آسمانها میدرخشند

ابتدا چنین مینماید که عالم منحصر است به آنچه بنظر ما مشهود است یعنی فلک و جمیع کواکب لاجوردی که بر زمین تکیه داده ولکن چنین نیست فی الحقیقه موجودیت و ظهور این کواکب آبی بواسطه هوائیست که از دور دیده میشود

اگرچه زمین در جنب عالم معدوم است لکن نسبت بما بسیار عظیم است و شناختن احوال او بر ما بسیار لازم و آنچه در اوست موضوع چندین علم را فراهم کرده است از قبیل علم معدن که بفرانسه minéralogie نامند و علم معرفت الارض که بفرانسه géologie نامند و علم مساحت ایالات که بفرانسه géodésie گویند و علم نباتات که بفرانسه botanique نامند و علم حیوانات که بفرانسه zoologie گویند کلمه جغرافی که در اصل ژئوگرافی بوده است مرکب است از دو کلمه یونانی ژئو بمعنی زمین و گرافی بمعنی تصویر و توصیف میکنند و در اصطلاح علم جغرافی عبارت است از علم و معرفت به اوضاع سطح زمین و در آن ذکر میشود از بلاد و دریاها و جبال و خصوصیات پس تحقیقاً این علم از جمله علومی است که معرفت آن بجهة ما لازم است و این مطلب را در ضمن مثالی مبین میکنیم

فرض میکنیم بلدی که در تصرف ما است باشد و خواهیم آنکه معلومات مفصلی جمع سازیم پس

پس مسلماً کافی نیست که فقط آگاهی از جمیع خصوصیات و جزئیات آن پیدا کنیم جمیع بر چشمه‌ها و نهرها و مردابهای آنرا معلوم میکنیم و خواهیم دانست آنکه میخواهیم و آگاهی حاصل کنیم از اقسام حبوبات و میوه‌جات و سبزی آلات و هر چیزی که در آنجا میروید و از مزارع و مواشی آن و از معادن و شکارهایی که در محصولات آن جمع و نقل میشود و همچنین خندق و اعمال همجوار را نیز اندیشه با آنها در خلطه و آمیزش هستیم و بالجمله میخواهیم معرفت باحوال جمیع امور کلیه و جزئیه آنها شود اگر حقیقت حال چنین باشد میگوئیم زمین نیز بلوک و مسکن مشترکی است مابین بنی نوع انسان پس بر ما لازم است معرفت باحوال این خانه مشترک و باید بشناسیم محصولات طبیعی و مصنوعی آن که در حوائج زندگانی ما است و بدانیم در چه محلی و مکانی موجود میشوند و از چه معبر و مجاری حمل و نقل میشوند و بدانیم چه رابطه است مابین ما و سایر ساکنان این منزل مشترک و علمی که در چنین مطالب در او گفتگو میشود جغرافی خوانند و آن بر دو نوع است حقایقی و صوری اما حقایقی شبیه است به سرگذشت سیاحانی که به تقریر یا به تحریر بیان میکنند ملاحظات ممالک مختلفه و خصوصیات طبیعی آنها با اوضاع سلطنت و رسالت آنها با وسعت هر قلمرو و سرحدات آن و با تجارت و اخلاق ساکنان آن با بعضی تواریخ آنجاها

این نوع جغرافی اگرچه بسیار آسانتر است از نوع دیگر و بسبب عموم نامش مشهورتر لکن مبهم است و از این جهت جغرافی صوری که وضع عمده آن در عبارت است از نقشه‌ها جغرافی و دو قاعده کلی در اوست یکی آنکه شخص به یک نظر احاطه بر جمیع کلیات و خصوصیات آن میکند و مواضع بلاد و غیره را با کمال سهولت ثبت و معلوم میکند و دیگر آنکه در این نوع جغرافی با کمال دقت و صحت میتوان مواضع بلاد و غیره را تعیین و وسعت

اجزاء زمین نسبت بهم چگونه است مابین آنها خوب ارتباط نموده و جمیع این چیزها در علم ملاحی و علم جنگ و راه سازی و تجارت سازی و سایر امور لازم است
و هر کدام از این دو نوع منشعب میشود چندین فرع است جغرافی دولتی و جغرافی طبیعی و جغرافی جنگی و جغرافی تاریخی و جغرافی تجارتی و در جمیع این اجزاء چهارگانه نوع اول ذکر میکنیم و جغرافی تجارتی با مقصود ما مناسبتی ندارد متعرض آن نخواهیم شد

پس گوئیم زمین مدور است یعنی صورت آن شبیه است بکره این حکم بظاهر مستبعد مینماید زیرا که بسبب آن جبال مرتفعه و دره‌های عمیقه در سطح زمین دیده میشود با صورت آن بسیار با نظم باشد لیکن متذکر بودیم در محیط کره زمین ۴۰۰۰۰ کیلومتر است و قطرش قریب ۱۳۰۰۰ و حال آنکه ارتفع جبال زمین ۱۰ کیلومتر ارتفاع دارد بسهولت استنباط میشود که آن پستی و بلندیها در جنب ابعاد قدری ندارند

بعضی نارنج را میبینیم دانه‌ها با وجود آن دانه‌های برجسته در سطح آن دیده میشود و حال آنکه نسبت اعظم جبال سطح زمین بنصف قطرش ده ضعف از آن دانه‌های مذکوره است به نصف قطر نارنج پس چگونه این جبال و دره‌ها صورت زمین را از کرویت خارج میکنند

و اشهد وجوه برهان در این مقام بجهت اثبات کرویت زمین ذکر نموده این است که اگر در بیابان وسیع یا در ساحل بحری باشیم در از هر سمت مایل در مد نظر واقع نباشد و با چشم بار زمین با اطراف بنگریم شعاع بصر ما بکه منتهی بر زمین میرسد و از حین جز نسبت در تجاوز نمیکند هیچ چیز دیده نمیشود چنانکه آنوقت شعاع زمین را قطع میکنند و ظهور این حالت نیست مگر بسبب انحنای سطح زمین است و اگر سطح زمین

مستوی بودی چون مانعی در مد نظر واقع نیست باید از مسافات بسیار بعیده هر چیز دیده شود و حال آنکه کشتی چون از ساحل دور شود بتدریج از طرف پایین مخفی میشود تا بکلی از نظر برسد و چون در خلاف این جهت سیر کند بعکس اول دکلهای آن ظاهر میشود بعد از آن اجزاء دیگر بتدریج از اعلا بسمت پایین ظاهر میشوند تا مواضع مجاور بسطح آب

و آن خط و خطی که بصر بود در اطراف زمین بشکل دایره توهم میشود افق گویند
افق بر دو نوع است حقیقی و حسی افق حقیقی عبارت از سطحی است که بمرکز زمین گذرد و عمود باشد بر امتداد قامت یا شاقول و افق حسی سطحی است که در موضع قدم بموازات سطح افق حقیقی توهم میشود

چون استداره زمین معلوم شد گوئیم کره حقیقی نیست بلکه جرمی است بیضوی که در قطبین قدری فرو نشسته است دارد و در حدود استوا برجسته است طول نصف قطر قصیر آن ۶۳۵۵۹۴۳ مترات و نصف استوائی ۶۳۷۶۸۵۱ مترات و مساحت سطح آن ۵۰۹۸۸۵۷ میریامتر مربع و حجمش ۱۰۸۲۶۳۴۰۰۰ میریامتر مکعب است

کره زمین متجانس الاجزاء نیست یعنی مقدار جوهر در اجزائش یک نحو نیست که ندارد بلکه چند طبقه مختلفه قسمت میشود در حدود آن به تحقیق معلوم نیست که رسته مرکزی یعنی جزء درونی نصف قطرش بیش از ۵۰۰ ۵ کیلومتر است و دیگر طبقه خارجی یعنی طبقه قشر سخنش از ۲۰ تا ۴۰ کیلومتر است به اختلاف
اما حالت جزء درونی احتمال کلی است که هرگز دولت رسیدن به آن ممکن نشود به تحقیق معلوم نیست طبیعی دانان در خصوص آن خیالات بسیار کرده‌اند و در اینجا آن مختلف شرح است اما از تحقیقات این زمان چنان برآمده که در درون زمین فلزات مختلفه

بحالت ذوب بوده اند و سه وجه در باب صحت این مذهب ذکر نموده اند یکی آنکه کثافت
زمین سوی بقدری زیاد یافته اند که باید مواد داخل آن بسیار ثقیل تر از مواد غشاء خارج
باشند زیرا که کثافت متوسط زمین قریب به پنج برابر کثافت آب است و لهذا از دو برابر
مضاعف کثافت غشاء و معدنی سطح زمین است و بر فرض آن کثافت ثقل زمین

۵۲۳۰۳۷۱۴ هزار هزار هزار کرور خروار است

دیگر آنکه در زمین حرارت مخصوصی است که بهیچ وجه تعلق بحرارت آفتاب ندارد و
هر چند بیشتر در اعماق زمین فرو رویم مقدار آن حرارت به تناسب معینی در تزاید
است و بطور اوسط در هر سی و یک ذرع یک درجه بر حرارت زمین میافزاید و وجه دیگر
خروج مواد جبال آتشفشان است و ظهور چشمه های آب معدنی حار

که طبقه خارجی سوی تا ۵۰۰ و ۶۰۰ ذرع عمق به تحقیق خصوصیات و کیفیات
آنکه معلوم نموده اند و بواسطه زمین لرزش و جبال آتشفشان بعضی مواد از درون
زمین خارج گشته که ملاحظه آنها مایه ازدیاد بصیرت شده اند و علاوه بر آن
چون ظهور ارتفاع جبال نه بسبب تراکم اشیاء طبقه خارجی است بلکه خروج یک مقدار
از طبقات داخله است که ارتفاع آن جبال اقتضا مینماید پس معلوم میشود
که کوه و جبال مرتفعه که مثلاً ۸۰۰۰ ذرع بلندی داشته باشد تحقیق نمائیم میتوانیم بگوئیم
همچنان است که تا ۸۰۰۰ ذرع در اعماق زمین فرو رفته طبیعت آنرا معلوم
غشاء خارجی زمین مرکب از چندین طبقه مختلفه است که جمیع حالات و اوضاع
حکمیه بر روی همدیگر رکیده شده و جنس و طبیعت این طبقات بسیار مختلف است
در بعضی از مواضع بموازات سطح افق بسیار ممتد دیده شده است و سنخ آنها بسیار
مختلف است و در مواضع دیگر قطعات دیده شده اند که حالت قیام و گاهی مستقیم اند

و گاه معکوس و گاه منحنی و مانند چین ها بر ما و در اکثر این طبقات شقاق و تجویفات است
که هنوز مکشوف نیست و در زمین لرزش مداخلت تام دارد و بعضی دیگر مملو گشته اند
از فلزات که با این طبقه هم جنس نیست و آنها را فیلن filons گویند یعنی رگ معدن
از آثار و علامات که در این غشاء خارج زمین دیده شده است معلوم گشته که تاکنون
چندین انقلاب ها که در آن واقع شده که صورت و اجزای سوی زیر و زبر
نموده و موضع و وضعیت کار و بردار سوی تغییر داده و بنا بر این طبیعت و اوضاع
سطح زمین سوی دیگر گون نموده و مطلق حیوانات آنکه هلاک نموده و جنس حیوانات
دیگری ترتیب داده است

بسبب تقدیم و تأخیر زمانی که از آثار و کسیره موالید ارض در انقلابات سطح آن معلوم نموده اند
بر وفق ترتیب طبقات خاک سوی بر پنج مرتبه تقسیم نموده اند که اسامی آنها به ترتیب
از این قرار است اول خاک primordiaux نیز خاک اول دوم خاک
scondaire نیز خاک دوم سیم خاک trancision نیز خاک
تیری چهارم خاک tercier نیز خاک سیم پنجم خاک alluvion
نیز طبقه خاک که از حرکت آب در وقت طوفانها بوجود آمده اند

کسیره و آثار موالید قدیم زمین بر سه نوع است بعضی بحالت و طبیعت اصلی خود باقی
مانده اند از قبیل عظام و اصداف و بعضی دیگر مواد متحجره اند که اجزای حیوانی آنها
مبدل گشته است بمواد ارضی و معدنی و بعضی دیگر نقوش حیوان و غیره است در حجر
که خاک بر روی او عبارت از آن طبقه سفلی است که تاکنون جمع گشته است و انسان
در اعماق زمین آنکه یافته و از آثار الاندام و بنا بر این شکل اجزای حیوانات معدوم گشته
که آنوقت که حیوان هنوز در زمین موجود نبود که این انقلاب در سطحش واقع گشته

و در آن طبقه بخصوص تخته سنگهای بسیار بیحجر دیده شده است و شبیه به نفت و معدن زمین که
معدن بسیار در آنها یافته شد و اصل ارتفاع جبال سطح زمین از آن طبقه خارج گشته
و فوق آن طبقه است از جنس خاک آهکی و خاک رس و آن خاک تودن سیرین گویند
چونکه وسط است مابین طبقه یالظم و طبقه بالظم فی و در این طبقه نیز آثار حیوانی دیده
نشده است خاک آن از جنس معدن است و در این طبقه سنگ آهک و امثال آن
بسیار است و در اعماق آن آثار نباتات بسیار عظیم دیده شده است و امثال اکثر
آنها اکنون در زمین موجود نیست و در مرتبه بفوق آنها آثار ابتداء و واسطه مابین نبات
و حیوان دیده شده و آثار حیوانات یافته شد و عظام و مفاصل در آنها ملحق شده
و بفوق طبقه مذکور طبقه سنگ گذر است و در مرتبه به تمام آن مرکب از سنگ آهک
و در رس و گل سفید است و رگ های معدنی در آنها بسیار نادر است و در طرف سفید
آن موجود است آثار نباتات قدیمه که آنها یکنوع معدن زغال سنگ هستند
آنها سوختنی هویتی میگویند و اکنون در صنایع بسیار معمول است و در طرف
اسفل آثار حیوانات دیگر که آنها فراوان است بخصوص صدف بحری و ماهی های
بسیار عظیم و دواب مهیبی که اکثر آنها در این دوره موجود نیست و در قلل اکثر سلسله
جبال و اکثر جبال کوتاه و معوج متعلق بطبقه سنگ گذر است
و بفوق طبقه مذکوره طبقه ترسیری است که منحصر بسوقت است و به ...
و در خاکهای آن که در رس آنها آن را ستاره ماهی های قدیم صدف لسان دارد
پنجه دار و دم دار است [illegible] و نیز مواشی بسیار عظیم که اشباه آنها هم در
این دوره موجود نیست لکن حیوانات از جنس آنها یافته شد مشهور است
به pale othrian و آن حیوانی است غلیظ پوست و شبیه به کرگدن

و اسب بیشتر و در اینجا نیز یافته شد عظام ماموت که نوعی است از فیل و چندین هزار از
آنها در تحت جمیع آفاق موجود شده است و عاج آنها هنوز در تمام آسیا و جنوب
باقی مانده است و حال آنکه معتبر است و تحقیق گشته که این دوره دوره ابتدائیم در
انقلاب آخر منهدم گشته و در آن انقلاب هنوز انسان موجود نبود چونکه در هیچ
موضع آثار عظام آنها یافت نشده است و در حقیقت آنوقت انسان که تا بعضی
دیگر بعضی از حیوانات که در حال معاصر هستند با ما و اثری از آنها در آن طبقات نرسیده اند
و آنچه تحقیق گشته اینست که ما در دوره چهارم حیوانات زمین واقع گشته ایم
و بعد از دوره دواب الارض و ماله آثرین و ماموت دوره ما نیز نوع انسان تعیم
با بعضی حیوانات اهلی که با بعضها در ملک خداوند زندگانی میکنیم و معتقدیم که
بجز در طبقه جدیده الحدوث در هیچ موضع دیگر دیده نشد عظام حیوانات معروفه
که هنوز در صفحه ارض موجودند
لا طبقه عالی غشاء زمین که بعد آمده از خاک که بواسطه آبهای جاری شده
مرکب است از انواع اشیائی که اسباب ظهور آنها باقی است و در اکثر مواضع
اراضی عینیه و در بعضی مواضع دیگر مخلوط است با ریگهای جواهر بحری و لولو
جبال آتش فشان

فصل دویم

در باب سیارات مشهوره که معرفت آنها لازم است

در جمله اجسام شماری که در عالم پراکنده است از همه ظاهرتر آفتاب است و نور بخش
همین است لذت و اجرام جینیه که از آنجمله نیز سیارات ... القمال
در حول آن سیر میکنند و حرارت و نور آن جرم مستفیض شوند از حرکت سیر نمایند

وزمین ما یکی از آن سیّارات است و تاکنون قریب به ۱۷۴ عدد از این قبیل شمرده است
اقرب سیّارات با آفتاب عطارد است و بعد از آن به ترتیب زهره است
و زمین و مریخ و آنوقت قریب به ۱۶۷ جرم بسیار صغیر در رتبه سیّاره گویند
و مشهور تر آنها palas astéré flore,
métis iris junon vesta
hygie cérès hébé

و بعد از آن چهار جرم عظیم است یعنی مشتری و زحل و اورانوس و نپتون
زمین در مدت یکسال مدار خود را به اتمام میرساند یعنی در آن مدت یکدوره کامل
در حول آفتاب سیر میکند و عطارد در مدت هشتاد و هشت روز یعنی سه ماه پس
طول سال کنونی آن سیاره قریب سه ماه است و زهره ۲۲۵ روز یعنی ۷ ماه و نیم
و مریخ ۶۸۷ روز یعنی ۱۸ ماه و سیّارات صغار از سه سال تا هفت سال و نیم
و مشتری در ۴۳۳۲ روز یعنی ۱۲ سال و زحل ۱۰۷۵۹ روز یعنی سی سال و
اورانوس ۳۰۶۸۷ روز یا ۸۴ سال و نپتون ۶۰۱۲۷ روز یا ۱۶۵
سال اجرام بسیار صغار دیگر را اقمار گویند در حول بعضی از سیّارات سیر میکنند
من جمله زمین صاحب یک قمر است و آن ماه است و مشتری صاحب چهار است
و زحل هشت و اورانوس هشت و نپتون یک و علاوه بر آنها بندرت
بعضی از سیّارات غریبه دیگر ظاهر میشود و آنها را ذوات الاذناب یا
ذوات گویند و آنها را کیفیت مفصّل است و اغلب ذنب طویل میشود
این کواکب نیز در حول آفتاب مدارات میپیمایند لیکن این مدارات بسیار
طویل اند و قطر الطول بسیاری از آنها غیر متناهیست و شمس و سیّارات

و اقمار و ذوات الاذناب من حیث المجموع عالم شمسی یا عالم سیّارات
گویند و ما در جزء همین عالم هستیم
حرکات سیّارات در حول آفتاب بر وفق این سه قاعده است
اولاً — سیّارات مدارات بیضی شکل میپیمایند و آفتاب در یکی از
مراکز آنها واقع است
ثانیاً — نسبت مابین سطوحی که توهم میشود از حرکت نصف قطر متحرک
واصل مابین آفتاب و هر سیّاره مثل نسبت مابین طول ازمنه ایست که
در مدّت آنها آن سطوح توهم شده اند
ثالثاً — نسبت مابین مجذورات ازمنه دوران سیّارات مثل نسبت
مکعّبات قطر اطول آن مدارات است
قواعد مذکوره در اقمار نیز جاری است لیکن قاعده سیم مخصوص اقماری است
در حول یک سیّاره دوران کنند
و سه قاعده دیگر بجهة قوه جاذبه عمومی عالم و بقای دوام آن وضع نموده اند
اولاً — اجسام یکدیگر را به نسبت مقدار جوهر خود جذب میکنند
ثانیاً — قوه جاذبه بعکس نسبت مجذور فاصله تغییر میکنند
ثالثاً — تأثیر قوه جاذبه هر کره متساوی الاجزاء همچنانست که گوئی تمام
جوهر آن کره در مرکز جمع شده باشد یعنی بر استقامت خطوطیست که بمرکزش
گذرد

و در میان بعد از زمین کواکب دیگر واقع اند که مشهورند بثوابت و عدد
آنها را جز خدا کسی نداند و منجّمان بعدد مخصوص آنها و عدد کواکبی را دیده

با دیده رؤیت میشود از قدر اول تا قدر ششم در خط قریب به ۵۰۰۰ است
و در افق طهران بیش از ۴۰۰۰ دیده نشود

عدد کواکب قدر اول از ۱۷ است تا ۲۰ باختلاف و قدر دوم ۶۵ است
و قدر سیم ۲۰۰ و قدر چهارم ۴۲۵ و قدر پنجم ۱۱۰۰ و قدر ششم ۳۲۰۰
و قدر هفتم ۱۳۰۰۰ و قدر هشتم ۴۰۰۰۰ و قدر نهم ۱۴۲۰۰۰

این کواکب نه مانند سیارات که کسب نور از آفتاب کنند بلکه هر کدام
از آنها شمسی است و سیاراتی چند در حول آن دوران کنند

چون در علم نجوم بسیار حاجت میشد که نشان دادن بعضی از کواکب سهلتر شود جمعی
رفع اشکال از ترکیب کواکب آسمان باشکال مختلفه توهم نموده اند و آنها را صور
فلکی گویند و عدد آنها قریب به صد است

از جمله معروف صورت مشهوری که لازم است بنات النعش و دب اصغر گویند
نیز اگر در شب بهوای صاف با چشم بالتمام در ضلع سمت مغرب
های صورت مذکوره مواجه نظر با دیده میشود لیکن در وانع آن افق قدری مرتفع است
و کوکبی که در منتهای علیه ذنب دب اصغر واقع است معروف است بستاره
قطبی و جدی و در حرکت دب اصغر صورت دیگر واقع است که شکل
به او بوضع معکوس و مشهور است به دب اکبر

فصل سیم

در بیان اهله قمر و اوضاع خسوف و کسوف

قمر که در حول زمین مدار است پس از مفارقت وضع معین که با آفتاب
تا مدت معاودت بهمان وضع اگر در مدت ۲۹ شبانه روز و

۱۲ ساعت ۴۴ دقیقه می‌نماید و آن یک ماه هلالی است
چون قمر کسب نور از آفتاب میکند موافق اوضاعی که نسبت بارض پیدا می‌نماید صور مختلفه
ظاهر میسازد و در معروف اند باهله قمر

هرگاه قمر چون مابین آفتاب و زمین واقع شود نصف مظلم جرم آن مواجه ما است
و آنوقت گویند قمر در محاق یا در اجتماع است

و بعد از هفت یا هشت روز دیگر نصف از قطعه منیره بسمت زمین واقع
شود و آنوقت گویند قمر در تربیع اول است

و قریب به پانزده روز بعد از اجتماع قمر در مقابل آفتاب واقع میشود و تمام
قطعه منیره‌اش مواجه ما است و چنین حالت را بدر گویند و بعد از آن بتدریج
جزء منیره‌اش ضعیف میشود تا در تربیع ثانی نصف آن با ما نماند

و بعد از چند روز بوضع اول معاودت نماید یعنی مابین آفتاب و زمین واقع شود
و جزء منیره رؤیت نشود

و گاه از اوقات هنگام مقارنه جرم قمر در برابر آفتاب حایل شود و دیگر شعاع بزمین
نرسد چنین حالت را کسوف آفتاب گویند

و گاه هنگام مقابله قمر بحالت بدر است مرکز زمین در قرب خط واصل مابین
نیرین واقع شود چنانکه ظلش بر قمر احاطه کند و اشعه آفتاب به آن نرسد
و آنوقت چنین حالت را خسوف قمر گویند

فصل چهارم

در معرفت حرکت وضعی و انتقالی ارض و دوران

که زمین در حول محور خود دوران کند و چنین حرکت را حرکت وضعی گویند و خط

و خط موهومی را که بگردش سیر می‌کند و شبیه است بقطر جرم محور گوئیم و طرفین محور را
قطبین زمین نامند و آن قطبی که در مواجه ستاره جدی است قطب شمالی نامند
و آن دیگر را قطب جنوبی و مدت یکدور حرکت وضعی ارض را شبانه‌روز ۲۴ ساعت
گوئیم و جزئی از آن ۲۴ ساعت را که سطح افق ما بضوء آفتاب روشن است روز
گویند و آن مدت ما فوق را که از تابش آفتاب محروم هستیم شب گویند
و آنوقتی را که طرف شب باتمام رسیده رو بروز می‌رود صبح گویند و آن وقتیست که جرم از
افق ما طالع است و در حقیقت کره زمین بحرکت وضعی خود بسمت آفتاب
میرود ولی بر حسب رؤیت گوئیم شمس طالع است
و چون زمین بقدری حرکت کند که جرم آفتاب بنظر ما از سطح افق مخفی گردد گویند شمس
غروب نمود و آنوقت را غروب یا مغرب یا مسا خوانند
و ظهر وقتی است که بحرکت وضعی زمین در محاذات آفتاب واقع بشویم و این کوکب
بنهایت ارتفاع خود برسد یعنی بآن نقطه مدار برسد
و نیم شب عبارت از نیمه شب است و آنوقت زمین ما را نسبت بجو در مقابل آفتاب
رسانیده است
کره زمین در حول آفتاب سیر می‌کند و یک دوره خود را در مدت ۳۶۵ روز و ربع
تقریباً تمام می‌کند و به تحقیق پنج ساعت و ۴۸ دقیقه و ۵۲ ثانیه این:
مدت را یک سال شمسی گویند
در ایران دو نوع سال معمول است سال شمسی اصطلاحی و سال قمری مذهبی
۱) سال شمسی اصطلاحی مبدأ آن اول بهار است و تا سه سال متوالی را ۳۶۵
روز گیرند و بسبب اجتماع ارباع سال چهارم ۳۶۶ روز و آن سال را کبیسه نامند

و آن دوره چهار ساله را تا هفت مرتبه اعتبار کنند و آنوقت چهار سال متوالی را ۳۶۵
روز گیرند و سال پنجم را ۳۶۶ روز گیرند از آن ببعد سر سه ساله را اعاده گیرند و تا عهده
سابقه را تجدید کنند
۲) قمری مبدأ آن اول محرم است و مرکب است از دوازده ماه هلالی و طول متوسطش ۳۵۴
روز ۸ ساعت و ۴۸ دقیقه
۳) در اروپ و بعضی جاها سال شمسی اصطلاحی نیز اعتبار کنند یعنی هر سه سال متوالی را
۳۶۵ روز گیرند و همان بسبب اجتماع ارباع سال چهارم را ۳۶۶ روز
و آنرا کبیسه گویند و بهمین دستور پیش روند و مبدأ سال آنها اول ژانویه است مطابق
با اول جدی و با روز ۱۷ دی ماه جلالی
سال اصطلاحی را اکنون در تاریخ جلالی استعمال کنند منسوب است به سلطان
جلال الدین ملک شاه سلجوق و مبدأ آن تاریخ روز جمعه دهم رمضان ۴۷۱
هجری است مطابق با چهاردهم یا پانزدهم مارس ۱۰۷۹ مسیحی
۴) سال قمری منسوب است به تاریخ هجری و مبدأ آن اول محرم است که پیغمبر
از مکه معظمه بمدینه طیبه هجرت فرمودند
۵) سال اهل اروپا منسوب بتاریخ عیسوی است و مبدأ آن هفت روز بعد از
میلاد حضرت مسیح است و مطابق است با اول سال ۷۵۴ بنای رم یا روم
و تاریخ هجری ما مطابق است با ۱۶ ژوئن ۶۲۲ مسیحی
سال شمسی را به ۱۲ ماه هلالی تقسیم نمایند از آن جهت که ۱۲ ماه هلالی تقریب
به یک سال شمسی است
کره زمین بحرکت انتقالی خود در حول آفتاب هر سال ۹۰۰۰۰۰۰۰۰

کیلومتر طی میکند پس در هر ثانیه ۴۶۳ کیلومتر محیط منطقه زمین ۴۰۰۰۰ کیلومتر است
پس نقاط استوا که ابعد نقاط زمین است از محور بسبب حرکت وضعی در مدت
۲۴ ساعت ۴۰۰۰۰ کیلومتر سیر میکنند و لهذا در هر دقیقه ۲۷ کیلومتر طی
لیکن نقاط خارج استوا هر چند بقطبین نزدیکتر باشند حرکتش بطئ است بجهة آنکه
جمیع نقاط سطح زمین با آنکه در مدت ۲۴ ساعت باتفاق یکدوره مدار خود را
طی کنند ولی مدارات هر چند بقطبین نزدیکتر باشند کوچکتر شده چنانکه در جرگه
عرابه آن موضع حرکتش اسرع با حلقه آهنی محیط است و حرکت آن موضع
در حوالی قطب عرابه است بسیار بطئ است بجهة آنکه آن دایره کوچک در همان مدت
با کمال سرعت در حلقه محیط انقضا کند

سرعت حرکت انتقالی زمین بسیار شبیه خیلی مشابه و لیکن بسیار بعید میدانیم
که این همه سیر در آن قلیل مدت به ما چنانکه هیچ احساس نکنیم و نظر
چنان مینماید که کواکب آسمان در حول ما سیر میکنند و هیچ وجه تشبیهی ممکن که
حرکات مذکوره از زمین ناشی شده باشد

لیکن از این قبیل حالات در خارج دیده شده است مثلاً که در زورقی باشیم که در رود
آب روی آرام سیر میکند یا در کالسکه نشسته باشیم که در جاده بسیار هموار
حرکت کند می بینیم که اشیاء کنار جاده از یک طرف با نزدیک میشوند و از طرف
دیگر میگذرند و جمیع عمارات و اشجار و چیزها که در کنار معبر واقع باشند
بنظر ما با کمال سرعت سیر میکنند و حال آنکه جمیعاً ساکن هستند پس اگر چنین
که ما در کالسکه با از حرکت خارجه خود بی خبر باشیم چگونه میتوانیم احساس
حرکت زمین را بنمائیم در حالیکه این حرکت بسیار آرام تر از حرکت

حرکت کالسکه است و سکنان آن در مدت متابعت حرکتش هیچ مانع در مقابل
نمیبینند و هیچ جنبش و تزلزلی در کالسکه مشترک آنها بظهور نمیرسد
لا در خصوص صحت حرکت وضعی و انتقالی زمین و ادله نجومی و طبیعی و عقلی و جبر بسیار
اقامه نموده اند و حقیر تتبع نجوم جمیع علماء در علم هیئت جدیده جمع ضبط نجوم لم یرجح جمله
آلت از یک نیوکومبش قول و مید چهارم هابطه از امتداد نزول جمع و فرو
نشته که قطبین به سبب قوه مایله از مرکز بظهور میرسد و امثال آن دلیل است بر حرکت
وضعی زمین و قواعد ثلثه کانه کپلر و قواعد ثلثه کانه نیوتن که سابق ذکر
را اختلاف منظر سالیانه کواکب و ظهور و عدول نور و غیره دلیل است بر حرکت
انتقالی زمین

فصل پنجم

در معرفت جهات اربع

در سطح افق چهار نقطه است واقع است که جهات اربع گوئیم و آن عبارت
از شمال و جنوب و مشرق و مغرب است لا شمال را بفرانسه نورد و بیتان تری شمال
و نقطه بوره آل گویند بسمت قطب شمال واقع است و بفرانسه بیز آرکتیک
نامند پس سمت شمال در جهت بنات النعش واقع میشود لا جنوب را بفرانسه سود
و میدی و نقطه استرال و نقطه مریدیونال گویند مقابل است بشمال
و مشرق را بفرانسه است و لوان و اوریان گویند آن سمت افق است که آفتاب
از آنجا طلوع میکند
و مغرب را بفرانسه اوئست و کوشان و اکسیدان گویند آن سمت افق است که
آفتاب در آنجا غروب میکند

مابین چهار جهت مذکور چهار جهت دیگر وضع کرده‌اند یکی شمال شرقی و آن واقع است
مابین شمال و مشرق دویم شمال غربی و واقع است مابین شمال و مغرب سیم جنوب شرقی
و واقع است مابین جنوب و مشرق چهارم جنوب غربی و واقع است مابین
جنوب و مغرب

قاعده شناختن جهات اربع و جهات مابین آنها از اینقرار است در
روز با آفتاب معلوم کنند بدین طریق که اگر ساعت غروب کوکبی در دست داشته
باشیم مغرب از سمتی است که در سر دسته غروب آفتاب واقع است و مشرق از
سمتی که قریب سر دسته صبح است و اگر ساعت ظهر کوکبی صاف در دست داشته باشیم پیش
ساعت صبح آفتاب سمت مشرق است و پشت ساعت سمت مغرب و در
آفاق ما هنگام ظهر سمت جنوب است و چون سه جهت مذکور معلوم شد جهات
دیگر از روی آن معلوم میشود ما در شب اگر هوا صاف باشد بواسطه کوکب جدی
معلوم میکنیم که در سمت شمال واقع است و چون مواجه جدی بایستیم دست چپ
سمت مغرب است و دست راست سمت مشرق است و جنوب در ورا است
و اگر آسمان ابر پوشیده باشد و نتوان کوکب دید ساعت باید بقطب‌نما
رجوع نمود و قطب‌نما عبارت از جعبه مربع یا مدوری است که در درون عقربه
مقناطیسی مصنوعی بر سر محور قائمی مقرر داده باشند و خاصیت این عقربه آنست
که یک طرفش بسمت شمال توجه میکند و طرف مقابلش بسمت جنوب و اغلب
بر نصف عقربه که بآن مخصوص است و در آن طرف که بسمت شمال است
حرف N نقش میکنند و در طرف دیگر حرف S و نیز در
دور جعبه بسمت شمال حرف N مینویسند و بسمت جنوب حرف S و در سمت

مشرق حرف E و در سمت مغرب O و در عموم نقشه‌های جغرافی
انگلیسی رسم چنین شده که شمال در بالا باشد و جنوب در پائین و مشرق در یمین و مغرب
در یسار چون شخص وضع نقشه محلی را با وضع طبیعی آن محل مطابقه کند باید
آن نقشه جهات اربع را اعتبار کنند

فصل ششم

در معرفت بعضی از دوایر عظام و صغار جغرافی

خط استوا عبارت از دایره‌ایست که مرور کند بر مرکز زمین و عمود باشد بر محور آن
یعنی خط استوا دایره عظیمه از قطبین متساوی است و زمین را به دو جزء متساوی تقسیم
مینماید و آن جزء که بسمت شمال است نصف کره شمالی گویند و آن جزء دیگر که
بسمت جنوب است نصف کره جنوبی و بقاع خط استوا اگرم مواضع زمین
است از آنجهت که اشعه آفتاب در آنجا بطور قائم میتابد و فصل مشترک
سطح دایره استوا با فلک دایره معدل النهار گویند
آفتاب در مدت یک سال مدار مرئی حول زمین میکند که دایره منطقة البروج گویند
و این دایره با دایره معدل النهار در دو نقطه متقاطع گشته که عقدتین گویند و میل
بعد مابین این دو دایره را میل کلی گویند و آن ۲۸ و ۲۳ است
دایره نصف النهار عبارت از دایره‌ایست که مرور کند بر قطبین زمین و بر نقطه
سمت الراس لیکن این دایره عمود است بر استوا و زمین را به دو جزء متساوی قسمت
میکند یکی را نصف کره شرقی گویند و دیگری را غربی و جمیع نقاطی که در قسمت ظهر
آنها متحد باشد در محیط یک دایره نصف النهار واقع‌اند چون زمین از مغرب بسمت
مشرق دوران میکند آن نقاطی که وقت ظهر با کمال نصف النهار در

در اینجا جمیع بادها همان قاعده‌ای است که در شمال و جنوب مذکور واقع شد ولکن این قاعده
در مشرق و مغرب مذکور نیست چون به تدریج از زیر آفتاب عبور می‌کنند البته
وقت ظهر آنها مختلف است و بنابراین دوائر نصف النهار آنها بی‌عدد
آنها دوائر غیر متناهی است

مدارات یومیه عبارت از دوائری است که موازی باشند با استوا و بر آن نقاط شرق
و غرب یکدیگر همیشه محکم است صاحب یک مدار باشند ولیکن آن نقاطی که بعدشان
از استوا مختلف است هر کدام صاحب مدار مخصوص باشند والهذا عدد مدارات
یومیه نیز نامتناهی است

در جمله مدارات یومیه چهار مدار مشهورتر است و آن دو مدار انقلاب است و دو
مدار قطب بروج اما آن دو مدار انقلاب آن یکی که در شمال واقع است مدار
راس السرطان گویند و دیگری که در سمت جنوب است مدار راس الجدی اما آن دو مدار
قطبین یکی مدار قطب شمال منطقة البروج گویند و دیگری مدار قطب جنوب
منطقة البروج فاصله این دو مدار از دو قطب شمال و جنوب مساوی است با فاصله
انقلابین از استوا

از تقسیم این چهار مدار سطح زمین به پنج منطقه بزرگ قسمت شده اول منطقه محترقه است
که واقع شده مابین دو انقلاب و دایره استوا را اگر بدو نیم قسمت نماید
دوم منطقه معتدله شمالی است که واقع شده مابین مدار راس السرطان و مدار
قطب شمال سوم منطقه معتدله جنوبی که واقع است مابین مدار راس الجدی
و مدار قطب جنوب چهارم منطقه منجمده شمالی است پنجم منطقه منجمده
جنوبی که محیط اند بر قطبین زمین و واقع شده‌اند در دو مدار قطبین

از نام این منطقه‌های پنجگانه وجه تسمیه هر کدام معلوم می‌شود و علاوه بر آن استنباط می‌شود که
در سطح زمین سه نوع هوای مختلف موجود است اما منطقه حاره چون مواجه اشعه مستقیمه
آفتاب است احر بقاع زمین است و در دو منطقه معتدله چون اشعه آفتاب
اندک کج است بسطح افق مایل است
هوای آنجا ملایم است
و در دو منطقه منجمده چون اشعه آفتاب بسیار مایل است برودت بشدت در آنجا غلبه دارد

فصل هفتم

در قاعده و تعیین مواضع بلاد

از اهم مطالب جغرافی معرفت تعیین بعد هر موضعی است از خط استوا و اکنون عادت
بر آن جاری نشده که جغرافی‌نگاران به حسب فرسنگ و میل معلوم نشد بلکه بحسب درجات
و دقایق و ثوانی اعتقاد نمایند پس محیط عظیمه زمین را به ۳۶۰ جزء متساوی قسمت
نموده هر جزء را درجه گویند و درجه را به ۶۰ دقیقه و دقیقه را به ۶۰ ثانیه
پس مثلاً گفته می‌شود فلان موضع از استوا فلان قدر درجه و دقیقه است
یا عکس چنین گویند که عرض فلان موضع از استوا فلان قدر درجه و دقیقه است
وجه تعیین اصطلاح آن است که در زمان قدیم از معموره زمین جزئی معلوم بود فقط قطعه
که وسعتش در جهت مشرق و مغرب زیادتر داشت به امتداد شمال و جنوب و لهذا
عرضش در امتداد شمال و جنوب بود و طولش در جهت مشرق و مغرب که
در اصطلاح جهت درازی را طول و جهت پهنا را که عرض گویند و متأخرین
تبعیت همین اصطلاح متقدمین را تغییر ندادند با وجود آنکه امروز نمی‌توان گفت که سطح
زمین در کدام جهت طول است و در کدام جهت عرض و حال آنکه ارتفاع سطح در جهت شمال

شمال و جنوب عرض گفته و درجهٔ مشرق و مغرب طول خوانند

عرض بدایرهٔ استوا به دو جزء قسمت شده یک سو عرض شمالی گویند و دیگر سو عرض جنوبی و
هر کدام از آن دو عرض از استوا ممتد شده تا به احد قطبین و از صفر درجه می‌رسد
به ۹۰ درجه

اگر گفته شود عرض بلدی فلان قدر درجه است مثلاً ۴۵ درجهٔ شمالی نمی‌توان موضع آن
در سطح کره به تحقیق معلوم نمود چه بلد را دانسته در کدام نقطه مدار عرض ۴۵ درجه
واقع است پس لازم دانسته اند که موضع بلاد را نیز نسبت دهند بدایرهٔ عظیمه
عمود که به استوا و اختیار نمودند یکی از دوایر نصف النهار را که سطح کره
زمین را در جهة شمال و جنوب قطع می‌کند و آن دایره را نصف النهار مبدا
و یا مبدا خوانند و حال مواضع نقاط مختلفه را به چنین دایره نسبت می‌دهند
مثلاً گویند فلان بلد فلان درجه بسمت مشرق یا مغرب نصف النهار مبدا واقع
است

چون فرض کنیم که بلدی در ۴۵ درجه عرض شمالی واقع باشد پس گفته شد که در آن کره
مثلاً ۳۰ درجه بسمت مشرق نصف النهار مبدا واقع است موضع حقیقی
آن در سطح زمین خوب بدست آید

دایرهٔ نصف النهار مبدا طول را به دو جزء منقسم کرده یک سو طول شرقی و دیگر سو طول
غربی گویند پس اگر گویند فلان بلد فلان قدر درجه بسمت مشرق یا مغرب
نصف النهار مبدا واقع است چنین گویند که فلان قدر درجه طول شرقی یا غربی
است و هر کدام از دو طول شرقی و غربی ابتدا از نصف النهار مبدا تا ۱۸۰
درجه ممتد می‌شود چرا که نصف محیط کره در او واقع می‌شود

وجه نسبت جمیع دوایر نصف النهار یکی است و در جمیع خصوصیات و کیفیات
شرکت دارند پس بنا بر این در تجویز اختیار نصف النهار مبدا مختار بودند پس بعضی مرجح دانسته
اند طوایف مختلفه در خصوص اختیار نصف النهار مبدا متفق نشده اند و هر کدام
مبدا مخصوص خود قرار داده اند مثلاً در زمان قدیم جغرافیون نصف النهار را که سو در جهة
مغرب جزایر خالده دست می‌دانستند جزیره فرو که جزیرهٔ غربی آنها است مبدا قرار داده
طول غربی این جزیره از پاریس ۲۰ و ۳۰ است و عرض شمالی ۲۵ و ۴۵ و مساحتش
۲۲×۱۶ کیلومتر است و جمعیتش ۵۰۰۰ نفر است

و اما مبدا الطول که هنوز در مملکت اتریش و آلمانها معمول دارند آن که در خزانه
لوئی سیزدهم در سال ۱۶۳۴ مسیحی مبدا را پاریس کرده اند از دایره نصف النهار
رصدخانه پاریس است اکنون حال این مبدا در بیشتر اروپا معمول است و در
انگلیس از رصدخانه گرینویچ و در روسیه از رصدخانه پولکوا و در دیگر بلاد دیگر
واقع است

فصل هشتم

در معرفت انواع نقشه های جغرافی

نامیده شد و بلاد معمور عبارت از نقشه است که تمام سطح کره زمین در صفحه ای جمع شده
و در چنین نقشه‌ها گاهی صورت مستدیر زمین را معتبر دانسته پس زمین را دو نیمه کنند
و صورت هر نصفه را در دایره تصویر کنند چرا که سطح منحنی را با تمام روابطه آن
جمع نمایند تمام سطح کره را چنانکه تصویر کنند صورت طبیعی کمالات جمع یا
نسبت های این اجزا تغییر نکند و در چنین نقشه‌ها درجات عرض را در محیط هر
نصف کره بر طرفین مدارات نویسند و درجات طول را بر نقاط فصول

و صول مرکب استوا، و دوایر نصف النهار قورديس
و گاه در نقشه ها دایره و در کنار سطح زمین را به اعتبار گرفته فرض کنند آن سطح
از کره بر داشته شده منطبق گشته یا بر سطح استوانه محیطیه بر آن کره و آن وقت
این استوانه را در صفحه کاغذ تسطیح می کنند و در آن حالت صورت نقشه مربع مستطیل
شود و حاجت نباشد هر نقطه را در دایره بنماید و در این نوع نقشه ها درجات
عرض را بر یمین و یسار به مدارات موازیه ثبت کنند و درجات طول را در فوق
و تحت به اطراف دوایر نصف النهار و در جمیع نقشه ها قطعات زمین
نهند نقشه اکنون درجات عرض و طول را بر آن نحو ضبط کنند
و اغلب در کنار هر نقشه خط مستقیمی را به اجزاء متشابه قسمت کنند و آن را مقیاس
گویند و فایده آن مقیاس این است که هرگاه معلوم شود وسعت آن قطعه
به نسبت کوچک شده و دیگر فاصله مابین هر دو بلد را از آن روی تعیین کنند بحسب
کیلومتر و میریامتر و لیوی فرانسه و لیوی جاپاری و میل انگلیس و فرسنگ و غیره
لیوی فرانسه هر ۲۵ آن یک درجه عرض است و کیلومتر ۱۱۱ آن یک درجه
و میریامتر ۱۰ کیلومتر است و میل جدید جاپاری اندک کمتر از میل عادی است
و ۲۸ عدد آن یک درجه است و میل قدیم جاپاری $\frac{1}{4}$ ۲۸ آن و میل انگلیس
$\frac{1}{4}$ ۶۹ و میل جغرافی فرانسه و انگلیس ۶۰ و میل آلمانی ۱۵ و فرسنگ ۱۸

فصل نهم

در بیان بعضی اصطلاحات جغرافی که مستعمل است در تقسیم طبیعی سطح زمین

سطح زمین مرکب است از آب و خاک لیکن وسعت خاک بسیار کمتر از آب است چونکه
مساحت تمام سطح زمین ۵۰۹۸۸۵۷ میریامتر مربع است

و مساحت بحار ۳۸۳۲۵۵۸ و مساحت اراضی و جزایر ۱۲۶۶۲۹۹
پس معلوم شود نسبت مابین تمام مساحت سطح زمین و مساحت سطح بحار و مساحت
سطح خاک مثل نسبت مابین اعداد ۱٫۵ و ۸٫۳ و ۳٫۳ است
و خاک مرکب است از سه قطعه بسیار عظیم که هر کدام را Continent گویند
یعنی بر وسیع و قطعه اول را که از شمال شرقی ممتد است بجنوب غربی کن تینان
قدیم نامند و آن شامل سه جزء عالم است یعنی اروپا که در شمال غربی واقع است
و آسیا که در مشرق است و افریقا که در جنوب غربی است و قطعه دیگر را کن تینان
جدید نامند طولش از شمال ممتد است تا جنوب و شامل جزو رابع عالم است یعنی امریکا
یا ینگه دنیا
و علاوه بر دو کن تینان مذکور کن تینان ثالثی موجود است در بحار که کوچکتر از آنها است و واقع است
در جنوب شرقی کن تینان قدیم و آن را استرالیا یا هلند جدید گویند
در بعضی از مواضع زمین پاره‌ها کم وسعت دیده شده است و از جمیع جهات آب بر آنها احاطه
نموده و آنها را جزایر گویند و جزایر صغار را بفرانسه ایلو نامند
هرگاه چندین جزیره در یک موضع قریب بهم دیگر واقع گشته باشد مجموع را بفرانسه ارشیپل
و گروه گویند اکثر جزایر زمین در جنوب شرقی آسیا در اقیانوس کبیر واقع شده و از ترکیب
این جزایر با استرالیا جزء خامس عالم ترکیب شده که او سه آنی گویند
پس سطح زمین از وجهی منقسم به پنج جزء است یعنی اروپا و آسیا و افریقا و امریکا و اوسه آنی
و از وجهی دیگر منقسم به سه کن تینان است یعنی کن تینان قدیم کن تینان جدید کن تینان
ثالث و چون هر کن تینان را با جزایر نزدیکش اعتبار کنیم تمام اراضی منقسم به سه عالم است یعنی
عالم قدیم و آن عبارت است از کن تینان قدیم و جزایر محیطه اش و عالم جدید

و آن مرکب است از کره قطعات جدید و از جزایر مجاوره آن سیم عالم بحری عبارت از

رشته آبهاست

هر قطعه وسیع خاک را بفرانسه Contree و region و pays نامند

هرگاه قطعه از خاک را آب از اطراف احاطه نموده باشد نه بتمامه آنرا بفرانسه پرسکیل

presqu'ile و پنن سول peninsul گویند یعنی شبه جزیره از آنجهة

که در جمیع شباهتی با جزیره حقیقی دارند

آن تنگنای خاک را که محل اتصال و معبر مابین دو قطعه زمین باشد و محل انفصال دو دریا

بفرانسه isthme ایستم گویند و سرحدات هر یک قطعات و هر جزیره را سواحل گویند

پس اگر مرتفع باشند و صاحب شیب زیاد باشند آنرا خوانند و اگر پست و هموار باشند

پلاژ و گرو نامند و پیش آید که بعضی از مواضع سرحدات را در بحر پیش رفتن است

کاب و آنرا گویند یعنی دماغه

مجموع آبهای پراکنده در روی زمین را دریا گویند و وسعت آن قریب به ثلث

سطح زمین است و در بعضی مواضع mer را اسم آن و اقیانوس و بحر محیط

گوییم و این اقیانوس را به پنج جزء قسمت نموده‌اند

اول بحر محیط آتلانتیک یا اقیانوس اطلس واقع است در مغرب کره قدیم

و در مشرق کره جدید

دوم بحر محیط کبیر است و بحر محیط ساکن نیز گویند و آن واقع است در مشرق

کره قدیم و استرالیا و در مغرب امریکا

سیم اقیانوس هند واقع است در جنوب آسیا و در مشرق افریقا و مغرب استرالیا

چهارم بحر منجمد شمالی است واقع است در شمال کره زمین

پنجم بحر منجمد جنوبی است واقع است در جنوب کره ارض

و بخصوص بحر عبارت از آن جزء اقیانوس است که در درون زمین واقع شده باشد

مانند بحر مدیترانه که بمعنی بحر داخلی است و آنکه بحر ابیض و بحر احمر نیز گویند

و از اقیانوس اطلس بوغاز جبل طارق واقع گشته مابین اروپا و افریقا و آسیا

گلف و به بولغی خلیج بر آن مواضع آب اطلاق کنند که از بحر پیشتر بداخل خشکی

بر آن مواضع اطلاق می‌کنند که بعضی بگویند از بحر دراز و پهن و در بعضی از آنها داخل

اینچنین موضع عمیق و ملجأ و مأمن کشتی است و بمعنی بندرگاه است

و آن مواضع را که محل اتصال دو بحر و انفصال دو خاک باشد دتروا گویند

پس اگر مصنوعی باشد کانال گویند

و آن آبهای بسیاری را که در درون خاک محصور شده و با بحر هیچ وجه رابطه و اتصال نداشته

باشند لاک خوانند یعنی لاک در زمین دیده شده است که از لذت و وسعت

و عظمت می‌توان بحر خواند مانند خزر که در وسط کره قدیم واقع است

و هرگاه آبهای واقعه در درون اراضی چندان وسیع و عمیق نباشند ماره گویند یعنی

مرداب

و آن لاکها را که در کنار سرحدات باشند و با بحر اتصال داشته باشند لاگون گویند

اغلب در کنار قطعه سنگهای عظیم دیده شده است از آنجهة امر کشتی بسیار مخوف و خطر

ناک است و آنها را الوی و ریسیف و بربران گویند

در درون دریا قرب بسطحش نیز ریگزارهای وسیع دیده شده است از آنجهة کشتی

بسیار خطرناک است و آنها را بفرانسه باند دو ساب گویند

در سطح بحار و لاکها بادهای شدید می‌وزد که آب را چون کوه بلند می‌نماید

لهم و دک و اند وغلو گویند طوفانی در کنار بحار محیطه چندی و بیش است که آب در
تموج آنها بیرون می‌کند و آنها را گرداب گویند یعنی قوه جاذبه تیز آب که در هر
شبانه روز دو نوبت مرتفع و منخفض میشود و چنین حالت را جزر و مد گویند و
حالت صعود را مد خوانند و نزول را جزر و این حالات در کنار بحر محیطه بحر خضر و صغار
خوب ظاهر است و در بحر ابیض ما آن عظمت و وسعت چندان محسوس نمیشود و در
کنار صغار نمیشوند جز به هیچ جا آثار جزر و مد رویت نشده است

فصل دهم

در باب اصطلاحات جغرافی که مربوط است به نشیب و فراز سطح زمین

ارتفاعات سطح خاک بسیار مختلف است در بعضی از مواضع زمین های وسیع و هموار و مسطح دیده میشود
و در بعضی دیگر اراضی مرتفعه و در جای دیگر زمین های عمیق یافت میشود
اراضی های وسیع و مسطح را جلگه گوئیم بعد ممکن است بعضی بسیار خوب و قابل زراعت اند
و بعضی بد و لمیزرع و غیر ذی زرع گویند بر چند قسم است قسمی از آنها علفزار و جنگل است
و در قسم دیگر خارها بسیار عظیم میروید و هیچ فایده ندارند و چنین بیشه را در زیر دارند و بعضی
طوایف اطراف دشت و بر جنوب ساوان گویند و هرگاه در چنین بیابانها در اراضی مثبته
و آبادانی یافت شود آن را واحه خوانند
مواضع بسیار مرتفعه را جبال گویند و آنها که چندان مرتفع نباشند کلین و تپه‌ها
و بوت خوانند یعنی تپه و گاهی برآمده و برآن و نقطه ارفع جبال را سر و قمه گویند
یعنی قله و قله اغلب جبال مخروطی شکل است و در این حالت اکثر پیک گویند
و جزء اسفل جبال را سینه یعنی موقع و آن تپه‌ها رنگ سوره اغلب در بر حدات
واقع باشند دامن گویند آن مواضع مرتفعه را که از اطراف جبال برآن احاطه

احاطه داشته باشد پلاتو گویند و گاه مواضع منتظمه مسطحه را که بر بعضی از جبال است نیز
پلاتو گویند یعنی فلات و اضلاع تپه سینه‌کش است دکتو گویند
جبال آتش‌فشان را بفرانسه ولکان گویند جبالی است که از دهان آن آتش و
بخار و احجار مکلسه و مواد معدنیه گداخته بر منتهی است با هم بلا و شعله و دخان
در کنارهای آتشفشان و گاهی از اوقات آب و گل خارج شود و دهان جبال را
که مخرج اجزا است بفرانسه کراتر گویند و از خروج چنین اجزا و اشیاء معلوم میشود
که در درون زمین حرارت شدیدی موجود است چنانکه مسائل دیگر
گاه اوقات در اثر آفاق قطعه از زمین با کمال قوت متزلزل شود و در مدت
تزلزل زلزله شقاق شقاقی در زمین حادث شود و از جوف آن دخنه و ابخره
و شعله خارج میشود و بعد از آن محل خروج مسدود میگردد
اگر تپه‌ها با هم دیگر اتصال داشته باشند و آنها را رشته جبال و جبال
و تپه‌های مسلسل گویند و بفرانسه شن دو منتان و شن دو کلین گویند
دو ضلع وسیع جبال مسلسل را سینه‌ها یعنی نشیب و فلات تپه‌ها را در
دو رسال گویند و جزء اعلی یعنی خط الرأس رشته جبال را ... گویند
شکافهای مابین دو قطعه جبال را دنیله و تنگی و یا گردنه گویند گردنه و گاه بند و پرت
و پیچ و معبر تنگ مابین کوه و دریا را نیز دنیله گویند
و در اکثر اعظم جبال را غالب برف ... مستدام پوشیده است دارای
برفهای ... قطعه یخ عظیم شده بفرانسه گلاسیه گویند
و گاه اوقات از سرکوه برف بسیار در دامنه فرو میریزد و آن را لَوانش گویند
و تحقیق آن است که اغلب از قله جبال گلوله برف ... جدا گشته و حرکات

فرو آید در حالت لغزش بیدرنگ از جا برجهد و به جلو میگردد و بروز مینماید تا وسیله تموج
کوهی که عظمت به نمو و دست بسیار زمین را احاطه میکند و او را الانس عبارت
از این قطعه برف است

مواضع عمیق زمین را واله و ودلن گویند یعنی دره و آن عبارت از مواضع مستطیله
است در واقع پای کوهها مابین دو جبل یا دو رشته جبل

کاورن دیگر است یعنی غار عبارت از مواضع عمیقی است که اغلب در بدن کوه
یافت میشود و اگر کاورنها به اعجوبه طبیعی تزئین گشته اند و آنها را ستلاکتیت
و استلاگمیت گویند

در جبال و برادی مواضع بسیار دیده شده که در آنجا ریگزارها در کنار و پیش اگر چیدا
وسیع بنای کوه را کوپه گویند یعنی پشته و اگر بسیار وسیع باشد فرم گویند یعنی حنکف

فصل یازدهم

در بیان اصطلاحات جغرافی که مربوط است به آب در خصوص

هر آب روان از زمین خارج شود سورس و فونتن گویند یعنی چشمه و اگر از دامنه
کوه و تپه ظاهر میشوند و چون منبع طبیعی آب آن است که در جمع است تحویل گیرد هر چشمه
را ملاحظه و جاری و منابع از هر چشمه نهری که حوالی آب بسیار انگیزد پای رودخانه
یعنی جویبار و اگر بسیار عظیم باشد و بلاواسطه در بحر داخل شود فلو گویند یعنی رود
و رودخانهها که آب آن در طول رودخانه دیگر بریزد ریویر گویند و اگر رودها اینکه
بلاواسطه در بحر داخل میشوند و چند اسامی عظیم نمیشد در بیداوان فلو و لیکن اسامی
نیز ریویر گویند هرگاه بسبب نزول باران یا آب برف رودخانه بسرعت و عظمت
ناگهان ظاهر شود آنرا طغیان یعنی سیل گویند

و محل اتصال دو رودخانه را کنفلوانس و محل نزول رود به بحر آمبوشور خوانند و هرگاه
رودی منشعب چند آمبوشور باشد هر یک را بوشن گویند و هرگاه زمینی مابین بوشهای رود
و بحر واقع شود آنرا دلتا گویند

رودخانهها منقسم میشوند باینکه در رود دیگر داخل شوند هر یک را افلوان رود گویند
و دو ساحل هر رودخانه را ریو گویند و چون مواجه سمت سیر یا لیتم ساحل یمین را
ریو درواد و ساحل یسار را ریو گوش نامند و کف هر رودخانه یعنی مجرای آن که
مابین دو ریو سیر میکند لی نامند و هرگاه مجرای آب در محلی پست و عمیق باشد و آب
به انحدار ناگهانی فرو ریزد لیکن اگر این آب از فلو یا رودخانه عظیم باشد هبوط
آنرا کاتاراکت گویند و اگر نهر و جوی باشد کاسکاد و اگر محل ریزش چندان
نشیب نداشته باشد راپید گویند و با هم سو یعنی سر آب آنرا گویند

تمام آن مواضع که آبهای آن در یک رود داخل شود باسن آن رود گویند
تمام مواضع که آبهای آن در یک بحر داخل شود بانضمام آن بحر باسن آن بحر گویند
و آن مواضع سو در سان آن بحر گویند

مجموع آبهایی که اغلب از یک لار بواسطه سدی در موضعی جمع شوند ایتانگ گویند
و گاه لاگون را نیز ایتانگ گویند

هر خندق عریض و عمیق که بجهة اتصال دو رود یا یک رود با بحر حفر کنند کانال
گویند لیکن اگر مقصود از آن این باشد که کشتی در او داخل شود کانال دو ناویگاسیون
یعنی خندق ملاحی گویند و اگر بجهة آن حفر کنند که آبهای راکد بسهولت
جاری شود و در حفظ صحت و زراعت ضرری عارض نشود آنرا کانال
دسیشمان گویند یعنی خندق خشک و کانال درشه نیمان گویند یعنی خندق است

و گاه کانالی را بجهت آن حفر کنند که آب از موضعی بموضع دیگر نقل شود در این صورت آنرا کانال دیریگاسیون گویند

فصل یازدهم

در کلیات اجزاء پنج قطعه عالم و معرفت جزایر و شبه جزایر عمده آنها

مملکت اروپا که در شمال غربی کن تینان قدیم واقع است بر حسب وسعت اصغر از هر یک از اجزاء پنجگانه عالم است لیکن بر حسب ترقی و تربیت بر همه تفوق دارد نه چنان است که در آن مملکت انواع محصولات زیاد هم باشد بلکه از کثرت مواظبت اهالی آنجا اعمال فلاحت بسیار است و از این که مملکت بیشتر در علوم و صنایع دقیق تر و هوای آنجا بالطبع معتدل است و سرحدات آنجا بسیار دندانه دار و مشقوق است چنانکه بعضی مواضع آن محدب دارند و بعضی مقعر مانند کنار منشار و شبه جزیره بسیار در آن سرحدات واقع است و عمده آنها اسکاندیناوی است که در شمال واقع است و پرتقال اسپانیا که در جنوب غربی است و ایطالیا که واقع است در جنوب

و چند جزیره بزرگ مربوط است به اروپا از آنجمله در شمال شرقی زامبل جدید است و بعضی جزیره انگلستان دانمارک و در شمال غربی بره تانی کبیر است و ایرلاند و در جنوب کرس است و سیسیل و کاندی و ساردنیا

۲) آسیا که در مشرق کن تینان قدیم واقع است اعظم از هر یک از اجزاء پنجگانه عالم است و سرحدات آن نیز بسیار ناهموار است و دو قاعده حتی جمله در سمت شمال برابر که طول دارد که بر جمیع کاپهای شمالی کن تینان قدیم تقدم دارد و آنرا کاپ سیتیان تری بال لیغر و یا دماغه شمالی گویند

و در سمت شرق آسیا شبه جزیره کامچاتکا و کره واقع است و در جنوب آن شبه جزیره هند ماورای گنگ شبه جزیره هند و چین و در شمال شبه جزیره مالاکا است و دیگر شبه جزیره هندوستان و در جنوب غربی شبه جزیره عربستان و در مغرب شبه جزیره آناطولی که معروف به آسیای صغیر است و در سمت مشرق آسیا جزایر کبار ژاپن و نیفن واقع است و در جنوب جزیره سیلان و سراندیب باشد

در سمت شمال آسیا صحرای سیبری وسعت عظیمه دارد و در جنوب آسیا بسیار گرم است و اعظم جبال زمین در این مملکت واقع است و در بعضی مواضع آن بیابانهای بسیار وسیع نیز دیده میشود و در اکثر مواضع این قطعه عالم اراضی مشجره و علفزارات خوب واقع است و در موضع دیگر بوته زار و اراضی سنگ

۳) افریقا که در جنوب غربی کن تینان قدیم واقع است جاکب هیچ اتصالی با کن تینان ندارد جز در سکه سوئز و آن محل اتصال آن با زمین است

صورت افریقا بسیار با قاعده است و سرحدهای آن هیچ بر آمدگی و تقعر نیست و خط استوا از وسطش عبور میکند و از این بابت اکثر مواضع پنجگانه عالم است سرحدات آن بسیار ظاهر و آشکار است لیکن در داخلش بیابانهای پر از ریگ و لم یزرع موجود است که در هیچ محل دیگر یافت نشود

و در تمام اطراف افریقا جز یک جزیره بزرگ واقع نیست و آن ماداگاسکار است که واقع گشته در جنوب شرقی

۴) امریکا مرکب از دو قطعه است یکی امریکای شمالی و دیگری امریکای جنوبی گویند و محل اتصال این دو قطعه در ایستم پاناما است

سرحدات امریکای شمالی چون اروپا و آسیا بسیار ناهموار است و شبه جزایر بسیار

بسیاری از آن متصل است از آن جمله لابرادر در مشرق است و فلرید و یوکاتان در جنوب
و کالیفرنی در مغرب است

۴ امریکای جنوبی صورتش بسیار با قاعده و اکثر سرحدهایش مانند افریقا هموار است و بریدگی ندارد و مابین او و امریکای آرشیپل در زمان بسیار واقع است یعنی جزایر آن بسیار که اعظم آنها جزیره کوبا و هایتی است

و در شمال شرقی امریکای شمالی جزایر بسیار واقع است و اعظم آنها گروانلند است یعنی (زمین سبز) و ایسلاند یا آیسلند یعنی (زمین یخ) و سپیتزبرگ (جبال نوک تیز) و ترنو یعنی (زمین جدید)

و در شمال غربی جزایر بسیار واقع است و اعظم آنها جزایر مسلسله الئوتین است و در منتهای امریکای جنوبی آرشیپل تره دل فو واقع است

آفاق بسیاری از آن بسیار سرد است و در طرف جنوبی آن مملکت نیز هوا سرد است لکن در وسطش که خط استوا است هوا بسیار گرم است و اکثر زمینهای این مملکت رطب است و دریاچه‌ها و رودخانه‌های بسیار در آن موجود است و اعظم فلوهای زمین در آن مملکت جاری است و جبال مسلسله طویل و مرتفع نیز در آنجا بسیار است چنانچه اراضی بیشه و غیره نیز در آنجا دیده شده است

۵ اوسیانی مرکب است از جزایری که در بحر محیط کبیر مابین آسیا و امریکا واقع اند و خط استوا از وسط آن عبور می‌کند لکن بسبب بادهای خنکی که از سطح دریا بر آنجا میوزد هوای آن بالمجموع سوزان نیست

استرالیا اعظم جزایر اوسیانی است سرحدهایش بسیار خوب است و هیچ نوع چاههای از آن خیزد لکن در وسطش بیابانهای بسیار است که هنوز دیده نشده است و بسیاری

و سایر جزایر اوسیانی بسیار معمور و آباد است

عمده جزایر اوسیانی در شمال غربی و در جنوب واقع است یعنی جزیره سوماترا و جاوا و برنئو و سلبس و نوول گینه و نوول زلاند است

فصل سیزدهم

در معرفت اعظم بحار و خلیجها که از اوسیانوس منشعب

اعظم بحاری که از اوسیانوس آتلانتیک منشعب می‌گردد بحر ابیض متوسط و داخلی است در درون قطعه مابین اروپا و افریقا و آسیا و محل اتصالش با اوسیانوس آن در دتروا دو ژیبرالتار است یعنی در بند جبل طارق و چند بحر دیگر نیز از این اوسیان منشعب می‌شود مثل بحر آدریاتیک و آرشیپل و بحر اسود است و در زمان قدیم از اهالی اوسیان آن نیز در اروپا بحر بالتیک و بحر شمال یعنی بحر شمال منشعب گشته و در افریقا خلیج گینه

و در سرحد امریکا بحر انتیل و خلیج مکزیک و بحر آن جزایرها از آن منشعب

و از اوسیانوس کبیر در شمال بحر بهرنگ یا برنگ است و بحر منجمد شمالی متصل گشته و اینها در دتروات واقع است مابین نوک شمال شرقی آسیا و نوک شمال غربی امریکا و معروف گشته بنام یابنده‌اش بهرنگ و اینها در مملکت بواسطه این دتروات متصل گشته و از اوسیانوس مذکور در معرف امریکا بحر ورمیل یا خلیج کالیفرنیا منشعب گشته و در سرحد شرقی آسیا بحر اخوتسک و بحر ژاپن و بحر چین منشعب گشته

از بحر منجمد شمالی در اروپا بحر ابیض نیز منشعب گشته و در امریکا بحر قطبی بوجود آمده

از اوسیانوس هند در جنوب آسیا خلیج بنگاله و بحر عمان و خلیج فارس منشعب گشته و مابین افریقا و آسیا بحر احمر که بحر قلزم و بحر ... و بحر حجاز نیز گویند و ...

نیز گویند شیب تند قلل غربی تیبان

فصل چهاردهم

در معرفت اعظم جبال سطح زمین و کانهای عمده آنها

هر یک از این کنتینان که منقسم بدو صنف عمده از وسط کنتینان ابتدا جدا شوند
آنها که کنتینان قدیم از یک سمت داخل میشوند در بحر منجمد شمالی و در بحر محیط اطلس و دور
کارایب از آن منشعب گشته و از سمت دیگر داخل میشوند در بحر محیط کبیر و در بحر محیط
هند و دریاهای آنها

فصل مشترک مابین دو صنف مذکور جبال مسلسله طولانی است که ابتدایش از کاب
اُریاسال نیز از دماغه شرقی است که در طرف شمال شرقی آسیا واقع است و انتهایش
کاب [illegible] نیز دماغه امیدنیک است که واقع گشته در طرف جنوب افریقا
جبال مسلسله مذکوره که خط الراس اعظم کنتینان قدیم است در هر محلی مشهور باسم خاص است
مثلاً در شمال شرقی آسیا جبال یابلونوی و استانووی گویند و در مرکز آسیا که شعبه شود
و آنها دو بر بزرگ وسیع احاطه کنند که موسوم به پلاتو سانترال که اندرون گویند یعنی فلات
مرکزی آسیا و بعد از آن آنها شعبه مذکور منفصل شوند و چون قدری رفت آنرا قفقاز
گویند و دیگر پاره بدو شعبه منقسم شود و بر فلات ایران احاطه کند و بعد از آن منفصل
شود و ممتد گردد تا به بوغاز بوسفور و در شمال شرقی افریقا کاور کند و در دوران افریقا
[illegible] منعطف گشته و [illegible] در مشرق است که ممتد میشود تا جنوب اینجا
مملکت و دوران حدود جبال [illegible] گویند

کنتینان جدید آنها نیز از یک سمت داخل میشود در بحر محیط کبیر و از سمت دیگر
در بحر محیط اطلس و در بحر منجمد شمالی لیکن این کنتینان نیز بدو صنف منقسم شده که فصل

و فصل مشترک دو صنف مذکور جبال مسلسله طولانی است که ابتدایش از دماغه غربیه
در محاذات دماغه شرقی آسیا واقع است و انتهایش منتهی به دماغه فروارد در سرحد جنوبی
ینگه دنیا واقع است و جبال مذکوره در شمال امریکا جبال روشز گویند و بانگلیسی راکی
مونتانز نیز کوه ستونی و در وسط امریکا کردیلیر مکزیک و در امریکای جنوبی کردیلر
دز اند گویند

در رشته جبال کنتینان قدیم و جدید تقریباً در محیط دایره عظیمه واقع اند و نقطه انفصال ندارند
جز در بند برینک که واقع است مابین خورنوم شرقی و خورنوم غربی بنا بر این از رشته
جبال مذکوره منطقه در حول کره زمین بوجود آمده که از خورنوم شرقی تا خورنوم غربی ممتد
تا خورنوم فرو آرد

علاوه بر منطقه مذکوره زمین چند جبال عظیم دیگر هست که از آنجمله هیمالایا که در لغت
هندی یعنی جبال ثلج است و ارفع جبال زمین است و در آسیا واقع است این
جبال از عرض شمالی ۲۵ درجه تا ۳۵ و از طول شرقی ۷۲ درجه تا ۹۵ ممتد است
و در سرحدات هند و تبت واقع است و دو قطعه آن ارفع از سایر قطعات
یکی داوالاگیری که در مملکت نپال واقع است و ارتفاع ۸۵۰۰ متر است
و دیگری شامالاری که در مملکت بوتان واقع است و ارتفاع آن تا ۹۰۰۰ متر
دانند دیگر در سرحد اروپا و آسیا جبال قفقاز است با ارتفاع ۵۶۰۰ متر و با
جبال اورال که در دولت تاتاری یعنی منطقه است و طول آن ۲۹۰۰ متر است
و در اروپا جبال آلپ به ارتفاع ۴۸۱۰ متر و جبال پیرنه به ارتفاع ۳۴۵۴ متر
و در افریقا جبال اطلس به ارتفاع ۴۰۰۰ متر

فصل پانزدهم

در معرفت رودهای عظیم سطح زمین

شعبهٔ اول

در معرفت رودهای کنتینان قدیم

رودهای عظیمی که جاری هستند در جنب بحر منجمد شمالی و در بحر محیط اطلس از این قرار است
و در کناری که از آنها شروع کرده است
لینا ینیزه ای اُبی در آسیا واقع اند و پچورا و ویستول و ایب و رن و لیر
و لوار و تاژ و رن و دانوب و نیپر و دُن در اروپا واقع اند و نیل و گنگا
و گامبی و نایجر یا جلیبا یا نیل اسود یا خوواره و کنگو یا زائیر که در لغت ساکنان
اطراف آن اسم جنس هر رود عظیم است در افریقا واقع اند
و در جانب جنوب جاری است رود ولگا و اورال که هر دو در بحر خزر داخل میشوند
و در روسیه اروپا واقع اند و جیحون یا اکسوس نیز در همان جانب جاری است و داخل
میشود در بحری که مشهور است به آرال
و رودهای عظیمی که در جنب بحر محیط کبیر و بحر محیط هند واقع اند از این قرار است
که در آسیا رود آمور و هوانگ هو یا رود زرد یعنی رود اصفر و کیانگ که در
لغت چینی معنی رود است و بونشه قلو بلو گویند یعنی رود ازرق و کامبز یا
میکونگ و ایراوادی و گانژ که در هندوستان جاری است و سند یا اندوس که در
هندوستان جاری است و تیگره در لغت قدیم دیکلیات و تیگر و فرات که اینها مغرب دجله اند
و در افریقا رود زامبز واقع است

شعبهٔ ثانی

در معرفت رودهای عظیم کنتینان جدیده

رودهائی که از امریکای شمالی داخل میشوند در بحر منجمد شمالی و در بحر محیط اطلس از این قرارند ماکنزی مشهور
باسم اسکندر ماکنزی انگلیسی و سن لوران و میسیسیپی که ام المیاه رود است و رودخانه میسوری
در آن داخل میشود و با انضمام این رودخانه عرضش از ۱۶۰۰ تا ۳۲۰۰ و طولش ۶۰۰۰
کیلومترات و ریوگراند است (مشهور باسم قطعهٔ از بره زیل)
و رودهائی که از امریکای جنوبی داخل میشوند از این قرار است اوره نوک رود است
(که در لغت بیابانیه اکو رودی گویند که در سر چشمه است و از بسیاری عرضش ۱۰ [illegible]
عفو در کنتینان این رودها زیاده وسیع هائی و طول آن ۵۰۰ ۳ کیلومترات)
و آمازون که رود است بسیار عظیم و ابتدا از ۳ تا ۵ کیلومتر عرض دارد و در نزدیک
مصب ۲۸۸ کیلومتر و عمق اوسط آن ۳۲۵ مترات و در آن تا ۵۰ کیلومتر [illegible]
در خاک برزیل و چون در قعر بحر محیط آبها سوی میرانند و تا ۱۲۵ کیلومتر با بحر مخلوط نمیگردد
و وجه تسمیه آن این است که ابتدا ملاحان گمان میکردند در اطراف آن زنان مسلح
مسکن دارند که بنام امازون مشهوره اند
و سن فرانسو یا سن فرانسیسکو رود است که داخل میشود در ... ۷۵۰ کیلومتر
طول مجرای او است
و ریو دلا پلاتا رود است که ابتدا ۵۰ کیلومتر عرض دارد و در نزدیک مصب ۲۲۴
و طول آن ۲۵۰۰ کیلومترات و معنی آن رود نقره است چون در اطراف آن
طلا و بخصوص نقره بسیاری یافته اند
و در جنب بحر محیط کبیر دو رود عظیم واقع است و هر دو در امریکای شمالی جاری است اول
رود کلمبیا یا ارگن که طول آن ۲۰۰۰ کیلومترات است و مشهور است باسم کشتی امریکا
که در سال ۱۷۹۲ در آن داخل گردید دویم ریو کلورادو یعنی رود رنگین و ۳ ...

برایی اسم مشهور است یکی از اعظم انها در سرحدات شیلی تولید میشود و طول آن ۱۳۰۰ کیلومترات
و در بحر محیط اتلانتیک داخل میشود

شعبه سیم

در معرفت اعظم رودهای هر مملکت

اعظم رودهای آسیا یانگ‌تسه‌کیانگ است طول آن ۵۰۰۰ کیلومترات
و اعظم رودهای افریقا نیل است در ابتدا آنرا بحر ابیض نامند و بعد از آن بحر ازرق
و بعد از آن نیل و طول آن ۵۵۰۰ کیلومترات است
و اعظم رودهای اروپا ولگا است طول آن از ۲۸۰۰ تا ۳۵۰۰ کیلومترات
تخمین کرده‌اند
اعظم رودهای امریکا آن رودی است که از شاخه‌های میسی‌سی‌پی بغیر از بعضی میسوری و طول
آن بیش از ۷۰۰۰ کیلومترات و این رود اعظم رودهای عالم است و با عرض زیاد
آمازون میتوان گفت که طول آن از ۵۰۰۰ کیلومترات تجاوز نمیکند
اعظم رودهای عالم سه رود است آمازون میسی‌سی‌پی و نیل

فصل شانزدهم

در معرفت اعظم دریاچه‌های کرهٔ زمین

در کتب قدیم اعظم دریاچه‌ها بحر خزر است و بحر آرال و این دو دریاچه را داخل میدانستند
چون رابطه با هیچ یک از بحار ندارند
بحر خزر یا کاسپین یا حاجی‌ترخان دریاچه ایست که آب آن شور مزه است
و واقع است در سرحد اروپا و آسیا و طول آن از شمال بجنوب ۱۲۰۰ کیلومترات
است و از مشرق بمغرب ۳۰۰ و سواحل شمالی و غربی آن داخل در تصرف دولت

روس و سواحل جنوبی متعلق است به ایران و سواحل شرقی به ترکستان و در بعضی اماکن سطح آن ۱۱۵
مترات پست‌تر از سطح بحر اسود است و عمق تا ۱۴۰ مترات میرسد ملاحی در این بحر بسیار خطرناک
است و اعظم رودهائی که در این بحر داخل میشود رود ولگا و اورال و کورا و ترک است
و ظاهراً وسعت این بحر در قدیم الایام بیشتر بوده و هر روزه در تناقص است و خزر نام طایفه
ایست که قریب به ۸۰۰ سال قبل در نواحی آن مسکن داشته‌اند
و این بحر از ۳۶ درجه و ۴۰ عرض شمالی تا ۴۷ درجه ۲۰ دقیقه ممتد میشود و از
۴۴ درجه طول شرقی تا ۵۲ درجه ۱۵ دقیقه و بعضی طوایف ترکمان آنرا بحر آبسکون گویند
و از جمله بحر دریا و در قعر اطراف آن چشمه‌های نفط جاری است و کاسپین نام طایفه
ایست که در قدیم در کنار رود ارس و سواحل این بحر مسکن داشته‌اند
و آرال دریاچه بالاکی است واقع مابین ۴۳ درجه و ۴۷ درجه عرض شمالی
و مابین ۵۸ و ۵۹ درجه طول شرقی و از مشرق بمغرب طول آن قریب به
۲۴۵ کیلومترات و از شمال شرقی تا جنوب غربی ۴۰۸ کیلومتر و جزایر بسیاری در
آن واقع است بخصوص در سمت جنوب آن و دو رود بزرگ سیحون و
جیحون در او داخل میشود و آب آن قدری شور مزه است و قدما آنرا
اکثرا ان مینقش
و در وسط آسیا نیز در مملکت چین و سرحدات ترکستان دریاچه بالکاش واقع است
مابین ۴۴ درجه و ۴۶ درجه عرض شمالی و ۷۴ و ۷۷ درجه طول شرقی و رودها
در او داخل میشود و آب آن شیرین است و طول آن ۲۲۰ و عرض آن ۱۱۰ کیلومترات
و در شمال آسیا و در مملکت روس دریاچه بایکال واقع است مابین ۵۱ درجه
و ۵۵ درجه و ۴۰ دقیقه عرض شمالی و مابین ۱۰۱ درجه و ۱۰۷ درجه طول شرقی

وبعد از دریاچه خزر و آرال این دریاچه اعظم دریاهای آسیاست اهالی روسیه آن را بحر مقدس گویند و آنگارا رود عظیم [illegible] آن [illegible] است از درون آن عبور می‌کند و [illegible] نیز در آن داخل میشود و ملاحی نیز در او خالی از خطر نیست و آب آن با کمال صاف است

و دو دریاچه لادوگا و اونگا در شمال اروپا واقع است جاری میشوند در بحر بالتیک

و در وسط افریقا دریاچه چاد واقع است سابق الکساندر [illegible] تا مسافت طول آن قریب به ۵۰۰۰۰ کیلومتر است و عرض آن ۲۲۵ رود [illegible] و شاری در آن داخل میشوند سابق صحرا [illegible] آن جاری نیست لیکن گفته‌اند بواسطه رود [illegible] جاری میشود در جوار [illegible] یا [illegible] و بعضی گویند در بنین و در آنها هر یک [illegible] داخل میشود

و در جزایر این دریاچه طوایف بسیار وحشی مسکن دارند و آنها [illegible] گفته دریاچه [illegible] هنوز خوب معلوم نگشته

در شمال امریکای شمالی دریاچه [illegible] واقع است و بعضی [illegible] دریاچه گویند این دریاچه در [illegible] جدید مابین ۱۱۲ درجه و ۳۰ دقیقه و ۱۲۰ درجه و ۵ دقیقه طول غربی و مابین ۶۰ درجه و ۳۰ دقیقه و ۶۳ درجه عرض شمالی واقع است طول آن ۵۰۰ کیلومتر و عرض آن ۲۵۰ است و چندین جزیره در او واقع است و در هر [illegible] آن [illegible] مدت شش ماه سطح آن منجمد است و آبهای آن در بحر قطبی جاری میشود بواسطه رود ماکنزی

و دیگر دریاچه [illegible] واقع مابین ۹۸ درجه و ۱۰۱ درجه و ۳۰ دقیقه طول غربی و مابین ۵۰ درجه و ۳۰ دقیقه و ۵۴ درجه عرض شمالی

طول آن ۴۶۰ کیلومتر و عرض آن ۸۰ و آبهای آن داخل میشود در بحر [illegible] و دیگر دریاچه [illegible] و [illegible] و آبهای آن بواسطه رود [illegible] داخل میشوند در بحر اطلانتیک

در شمال امریکای جنوبی دریاچه ماراکایبو واقع است و با بحر آنتیل رابطه دارد و در مغرب این مملکت [illegible] دریاچه تیتیکاکا [illegible] واقع است بعد از دریاچه خزر دریاچه [illegible] اعظم دریاهای مشهور کره زمین است طول آن ۵۷۵ کیلومتر است و عرض آن ۳۰۰ است و مابین ۸۷ درجه و ۵ دقیقه و ۹۴ درجه و ۵۰ دقیقه طول غربی است و مابین ۴۶ درجه و ۲۰ دقیقه و ۴۲ درجه و ۵ دقیقه عرض شمالی آب آن شیرین است و پر ماهی و جزایر بسیار در آن واقع است دریاچه [illegible] در آن داخل میشود و با رود [illegible] بواسطه رودخانه مشهور سنت ماری رابطه دارد و گاهی طوفانات آن بیش از بحر محیط است و چند کانال خوب دارد

وبعد از آن دریاچه آرال است و دریاچه چاد [illegible] اعظم دریاچه‌های اوقیانوسیه است [illegible] معلوم گشته دریاچه [illegible] اعظم از او است و قریب به خزر است و دریاچه لادوگا اعظم دریاچه‌های اروپاست

فصل هفدهم

در معرفت طبقات [illegible]

جمعیت تمام کره زمین [illegible] تخمین [illegible] و مابین [illegible] از حیثیت لون و صورت و چهره و [illegible] خصوصیات [illegible] ملاحظه [illegible]

یا نژاد قسمت عجم اند در ۳ سیم طبقه آن از اصول است و ۳ سیم طبقه دیگر فروعی منشاء
از طبقات اصلیه این طبقه بیضاء است که قفقازیه نیز گویند و از آن جهت است
این نژاد در اطراف کوه قفقاز مابین بحر خزر و بحر اسود متوطن بوده اند مگر
این طبقه در مغرب کل تمدنات قدیم غیر از اروپا است و در نصف غربی
آسیا و در شمال افریقا جمع کثیری از این طبقه در امریکا و در ۳ آسیا آن نوع اجمع است
وجه امتیاز افراد این نژاد لون ابیض و کله آنها است لکن در کره هرات
کل تمدنات قدیم بسیار گندم گون و بعضی چرده اند و بسیار آنها بیضی شکل است و
چشمان آنها درشت و فراخ و بینی کشیده و دهان و لبهای کوچک و ابروان
راست بسته و موی آن نرم است و اغلب مجعد و موی صورت و چشم مشکل مخصوص
این طبقه است

نژاد ابیض مردمان کارساز جلد و جاذب و چالاک هستند و در این عصر ترقی
و تربیت آنها بیش از سایر طبقات است

بعد از طبقه بیضاء طبقه صفرا است این طبقه در نصف شرقی و در ممالک
پیاده های اقیانوس کبیر دارند و قلیل از آنها نیز در شمال امریکا و در شمال ۳ آسیا
و غیره متوطن است

مردمان این طبقه پوست آنها به زردی و زیتونی است و روی آنها عریض
و پهن و استخوان گونه آنها درشت است و بینی و دهان آنها بزرگ و بینی آنها خرد
نشسته لکن اقسام چشمان آنها بسیار مستطیل است و شکل لکن قدری سرو
و موی آنها سیاه و مالک و اهالی این طبقه بوی مغول نسبت دهند
از آن جهت طایفه مغول از این نژاد اند و علامات مذکوره در آنها ظاهر است

از این طبقه آنکه در مشرق آسیا مسکن داشتند از قدیم الایام لوازم مدنیت و شروط تربیت
در میان آنها قائم است لکن آنها در آفاق تمام مسکن در رشته اند هنوز باد چون
امتیازی ندارند

طبقه سیم عبارت از سودان است که در جنوب و در وسط افریقا و در استرالیا و در
جزایر جنوبی استرالیا پراکنده اند لون عموم این طبقه سیاه است یا مایل بسیاهی و گاهی
اشهب یا اسمر بسیار شبیه است به قهوه و بیشتر جبهه سودان پهن است و در مقطع
ملک آنها برآمده است و لبهای آنها کلفت و بینی پهن است و الحول از دندان آنها طبقه
ساقی است و دهان آنها و گونه آنها برآمده است و بیشتر لب آنها پهن است و کوتاه
و موی آنها هم غلیظ و کالیده یعنی ژولیده و سیاه است

این طبقه چندان تربیت نشده اند و بسیاری از آنها را سفیدان خریده و به بندگی
برده اند در امریکا

با طبقات ثلاثه در سیما و قیافه آنها اندک اختلافی است و سه طایفه هستند
طبقات اصلیه هر یک علی حده تحقیق داده و طبقه چهارم که نیز دارند
این طبقه است مشهور به مالایو منسوب به جزیره مالاکا مسکن این طبقه در
قطعه کوچکی از جنوب شرقی آسیا و در مغرب ۳ آسیا و ما عدا افریقا بخصوص
در اقصی آنها پراکنده اند چهره آنها زیتونی است یا اسمر یعنی گندم گون و استخوان
گونه موی آنها ظاهر است و بازو و سیاه و روی آنها پهن است و بیشتر لب آنها
پهن است و کوتاه و دهان آنها بزرگ افراد این طبقه بسیار زیرک و با هوش اند
لکن اغلب خائن و ظالم و بد عهد اند مهارت در فنون دریانوردی و تجارت بسیار طولانی
دارند

و دیگر طبقه پولینزی است یعنی جماعتی که ساکن اند در پولینزی جزء پنجم از اقسام آسیا است
اشخاص این طبقه پوستشان زرد یا الوان یعنی با برشت سیاهی یا زرد و لیموئی بسیار داغ
و اغلب پوست بدن خود را بخط و خال رنگ و نقش می‌کنند به طور دلخواه مختلفه افراد
این طبقه جثه مختلفه اند درونشان دراز است دهنشان فراخ و مستدیر است گونه
شان سطبر است و پوستشان سیاه است و لبهای درشت و دندانهای شان قطع است
دماغشان بسیار پهن و کشیده است و دهنشان اندک قصیر و لبان است دوهای شان
مستدیر و بزرگ و لباشان سطبر و رنگ شان گندمی
این پولینزی بسیار بزرگ اند و در عهد و علم ملاحی نهایت تسلط را دارند و بسیار
استعداد ترقی و تربیت را دارند لیکن بسیاری از آنها قسی القلب اند و صاحب اخلاق
ذمیمه و آدم خوری عام است در میان ایشان

دیگر نژاد بیگانه دنیا که است طبقه احمر نیز گویند و آن ساکنین اهالی امریکا است یعنی
ابنای طوایفی که بومی زادگان مملکت آنها بوده اند قبل از آنکه اهل اروپا بر آنها مستولی گردند
پوست بدن این طبقه بلون مس است و موی‌شان سیاه است و هموار و لحیه شان
اندک کثیف است و جبهات‌شان فراخ است و سرشان مستطیل و رویشان
و بینی شان دراز

اما اهالی امریکای شمالی و جنوبی سابق چندین دولت قوی تربیت داده بودند و شروط
ترقی و تربیت در آنها جمع بود لیکن درین عصر در جمله وحوش ضعیف و حقیر محسوب
می‌شوند و نفوسشان پیدرپی رو به نقص می‌نمایند جمعیت امریکا قریب ۹۴ میلیون
یا ۸ ۷ کرور نفوس است ۲۹ کرور آن از اهل اروپا هستند ده ۲ کرور آن بومی زاد هند اند
و ۱۵ کرور آن دو رگه اند یا اهل افریقا و ۱۴ کرور آن نتایج ترکیب است

فصل یازدهم

در معرفت جماعت و حرف و مشاغل و مساکن بنی نوع انسان و انواع زبان و مذاهب

شعبه اول

در باب جماعات بنی نوع انسان

بباید دانست که ترکیب جماعت از ضروریات تکالیف و امور زندگانی انسان است چنانکه
این مسئله به اندک تأملی آشکار می‌شود

جماعت انسانی را گویند که از حیثیت ترقی و تربیت بر سایرین مقدم هستند و ایشان
را ملت و ناسیون گویند یعنی طایفه و امت و قوم مانند اهل فرانسه و انگلیس و آلمان
و هر جماعت که در ترقی و تربیت ایشان کمتر باشد یوپلاد و تربیو و ایهورد گویند
یعنی قبیله و عشیره و سبط و اغلب چنین جماعتی را ملک و ماوا و دار معین و مشخص نیست
مانند ترکمان و تاتار و اعراب

و قبایل دیگر نیز هست که افراد آن معدود است و آثار تربیت و لوازم تربیت
و حرف و صنایع بالجمله در میانشان یافت نمی‌شود و با وحوش چندان امتیازی ندارند
خانه و کاشانه ندارند متفرقه گویند و ایشان را نیز ملک و ماوا و دار معینی نیست و جزو در صحرا
و جزایر اطراف آن جا و دیگر دیده می‌شوند

شعبه دوم

در حرف و مشاغل انسان

عمده مشاغل و حرف و پیشه طوایف و ملل صنایع و علوم و تجارت است
و مشاغل قبایل وحشی متفرقه جز شکار و صید و تربیت گله و رمه چیز دیگری نیست و چنین
قبایل را نوماد یعنی بادیه‌نشین گویند و راه معاش این گونه طوایف منحصر است

به عمارت دیگر ما هیچ از طوایف ترکمان و اعراب

شعبه سیم

در باب مسکن و مأوای بنی نوع انسان

مسکن طوایف ترقی یافته و تربیت شده خانه عمارات مستحکم است که با سنگ و آجر و چوب بنا میکنند و اغلب چندین عمارات را در جنب یکدیگر ترتیب میدهند پس اگر عده آنها بسیار باشد همه را شهر گویند و هر وسیطه شهر پایتخت و بلد و اگر بسیار نباشد بلده و قصبه گویند و شهرها بزرگ و اگر وسعت آن کمتر باشد قریه و ویلاژ گویند و قریه بسیار کوچک را هامو گویند

و مسکن قبایل اغلب کازه است که از گل سازند یا از شاخ و برگ درخت ترتیب دهند و گاهی در مغاره مسکن کنند و گاه در خیمه ها که از پوست حیوانات و یا از کرباس غلیظ و درشت است

شعبه چهارم

در باب حکومت و ریاست

چون در جمعیت رعایت نظم لازم است پس هر جماعتی را رئیسی و حاکمی است اغلب طوایف محکوم به حکم یک رئیس اند که به لقب سلطان و امپراطور ملقب سازند و ریاست او را سلطنت و مونارشی گویند و قلمرو او را مملکت و او را امیر و امپراطور خوانند لیکن اغلب در یک چندین رئیس معاهد باتفاق مردم در انتخاب حکومت و مملکت را جمهوری گویند

شعبه پنجم

در باب مذاهب بنی نوع انسان

جمیع مردم معتقد اند به وجود قادر متعال که در تمام عالم تصرف دارد و حکم او جاریست لیکن بانی در حق او مختلف است و خیالات او متفاوت و بیک نحو او را پرستش و ستایش نمیکنند

بعضی خداوندی واحد می‌پرستند لیکن سه مذهب عمده در میان آنها متعارف است که هر یک را جمعی پیروی نموده اند

اول اسلام است که نبی او محمد است و اسلامیسم گویند

دویم شریعت عیسوی است که کریستیانیسم گویند و جمیع طوایف در اعلی درجه از حیث ترقی و تربیت پیرو این مذهب اند

سیم مذهب یهود است که ژودائیسم و موزائیسم گویند

بعضی دیگر به چندین اله قائل اند و آنها یا بت پرستند و پولیته ایسم گویند بعضی مشرک و بت پرست در عقاید مذهبی آنها باطل و بی اصل است

عدد جمیع طوایف و ملل بی اعتبار	۲۶۰۰۰۰۰۰۰
عدد یهود	۴۰۰۰۰۰۰
مسلمانان	۹۶۰۰۰۰۰۰
براهمه	۶۰۰۰۰۰۰۰
سایر مذاهب	۳۱۷۰۰۰۰۰۰
حاصل جمع	۷۳۷۰۰۰۰۰۰
کاتولیک	۸۰۰۰۰۰۰۰
پروتستان	۶۰۵۰۰۰۰۰
گرک	۳۰۰۰۰۰۰۰
	۱۷۰۵۰۰۰۰۰

نصارا		۱۷۰۵۰۰۰۰۰
یهود		۲۰۰۵۰۰۰۰۰
مسلمان		۱۴۰۰۰۰۰۰۰
مشرک و بت پرست		۴۸۲۰۰۰۰۰۰
	حاصل جمع	۹۹۳۰۰۰۰۰۰
	عیسوی	
کاتولیک رومی		۱۰۰۰۰۰۰۰۰
گرک		۳۶۰۰۰۰۰۰
پروتستان		۵۰۰۰۰۰۰۰
	حاصل جمع	۱۸۶۰۰۰۰۰۰
یهود		۳۰۰۰۰۰۰
مسلمان		۱۴۳۰۰۰۰۰۰
هندو و بت پرست		۴۶۸۰۰۰۰۰۰
		۶۱۴۰۰۰۰۰۰
		۱۸۶۰۰۰۰۰۰
		۸۰۰۰۰۰۰۰۰

فصل نوزدهم

در معرفت حیوانات مشهور زمین

بر حیوانات کره زمین همان حکم نباتات است یعنی حیوانات بیابانها روند در آن زندگانی می‌کنند تفصیل حیوانات بر حسب طبیعت توانند در جمیع آفاق

آفاق زندگانی کنند لیکن اکثر آنها مخصوص آفاق بخصوصه مگر چند برخی اند که ترجیح دهیم از آنجمله جمعی در کره سیرآ زیست کنند و گروهی در آفاق معتدله و بسیاری در ممالک سردسیر

شعبه اول

در باب حیوانات که در جمیع آفاق توانند زندگانی کنند

عمده آنها حیوانات اهلی مشهور است مانند سگ و گربه و گوسفند و بز و گاو و میش و اسب و خوک و در دیگر آفاق نیز بعض حیوانات صیاد عظیم یافت می‌شوند گرگ خرس و کرکس و دال بخصوص در جبال عظیم مسکن می‌کنند سگ ماهی و نهنگ بالغ در حیوان عظیم درنده اند در اکثر کنارها یافت می‌شوند لیکن اغلب سواحل نزدیک تر می‌شوند و دوال پانی با لکلک و مرغ و قلقان بالغ با بط و باتین بالغ بعرفه برب دره و بتر گویند و انواع دیگر ماهیهای پاکول که در اغلب مواضع کار یافت می‌شود و سوسمار و مار و زنبور و کاسه که به ترکی ساز بالغ گویند و ماهی قزل و ماریه بالغ در آبهای شیرین همه آفاق موجود است

شعبه دویم

در معرفت حیواناتی که در کره سیرآ مسکن کنند

بیشتر حیوانات در آفاق بسیار گرم بسیار و بزرگ است از آنجمله انواع بوزینه‌ها در تمام منطقه محترقه پراکنده اند و بهائم بسیار عظیم و مهیب از قبیل فیل و کرگدن و اسب آبی و شیر و ببر و پلنگ در کره سیرآ رکنی تمام قدیم و در مغرب امریکا

یافت می‌شوند

و حیوانات کم تغیان جدید شبیه هستند به انواع پلنگ و بعضی از آنها را [illegible]
گویند و بعضی دیگر کوگوآر و در افریقا زرافه است که حیوانی است طویل القامه
و زیبا با فر و حسن با خط و خال و آن حیوانی است چهار پا از [illegible]
و بر حسب اندام شبیه است به اسب کوچک و بحسب صورت شبیه است به خر
و پوست آن سفید رنگ است و خطوط سیاه متناسب و شاخ دارد
که اشتر مرغ ملایمت و لطافت و قلت [illegible] او مایه حیرت است
در شمال افریقا و در مغرب آسیا یافت می‌شود

لاما و ویگونی که حیوانی هستند از جمله [illegible] و شتر دارند [illegible]
کوچک‌تر و قشنگ‌تر از اشتر اند در کوهستانهای امریکای جنوبی یافت می‌شوند
جاموس که شبیه است به گاو و دارد و حیوانی است وحشی در مواضع رطب
کم تغیان قدیم زندگانی می‌کند

و [illegible] امریکای جنوبی در روی اشجار بسر می‌برند
و [illegible] که حیوانی است صغیر دارای پوشش [illegible] در [illegible] و در [illegible]
مملکت یافت می‌شود

و کانگورو یا کانگرو که چهارپایی عظیم است که اعضای آخر آن بسیار طول
از اعضای مقدم اوست و بجست و خیز حرکت می‌کند و بیک خیز از فاصله
طویلی عبور می‌کند و در استرالیا یافت می‌شود

و در امریکا حیوانی چهار پا و کوچک یافت می‌شود که مشهور است به [illegible]
یا [illegible] و در زیر شکم آن از جنس پوست جا و فضایی حاصل می‌شود که

بچه‌های او در آن اثار خطر بنشینند و در آن مخفی شوند

در اکثر بلاد بخصوص اقیانوسیه کرم حیوانات بسیار عظیم [illegible] است که [illegible]
قلیع دارند با ماهی و در بحر زندگانی می‌کنند نه در خاک اگرچه اندکی شبیه
است به حیوانات چهار پا و فی الحقیقه از نوع حیوانات پستان‌دار هستند نه
از نوع ماهی و آنها [illegible] گویند که آنها بخصوص بسیار عظیم است و از آنها
[illegible] که بالن می‌گویند [illegible] سفید بال
طیور آن اقسام [illegible] بالاست [illegible] و خوش رنگ و [illegible] دارند
مانند طوطی که در همه جا یافت [illegible] و مرغان [illegible] در هیچ موضع دیگر
نیست جز در اقیانوسیه

و کولیبوری که در امریکا و در مشرق هندوستان یافت می‌شود
و تذرو زرین رنگ و [illegible] که در مشرق آسیا واقع است
و [illegible] که نوعی است از تذرو و [illegible] در شبه جزیره هند یافت می‌شوند
و [illegible] که دم بسیار خوب دارد در اقیانوسیه واقع است
و اعظم طیور نعامه و کازوار در منطقه محترقه دیده می‌شوند
که نعامه در افریقا و در جنوب غربی آسیا زندگانی می‌کند
و [illegible] نعامه امریکا در امریکای جنوبی یافت می‌شود
که کازوار که [illegible] شبیه است به [illegible] در اقیانوسیه [illegible] دارند
و کندور که مرغ [illegible] در امریکای جنوبی دیده می‌شود و بلندپروازی
آن از جمیع مرغان بیشتر است
در منطقه محترقه دواب موذی و خطرناک بسیار یافت می‌شوند از آنجمله مار [illegible] عظیم که

مشهورست به بوآ و تمساح و اکثر هردو در عالم ثلاثه یافت می شوند و کروتال
یا مار جرس دار زهر او بسیار دقیق و لطیف است در امریکای شمالی یافت می شود
و انواع بوقلمون و انواع ماهی که در لون آن تغییر می کند در کوهی تیناقاقا قدیم یافت می شود
در منطقه محترقه لون ماهیها بیشتر از سایر مواضع است و اغلب آنها بسیار
غریب و عجیب است مثلاً در اقیانوس اطلس ماهیهای قشنگ پرنده و غیره
شده است می توانند لحظه با بالهای خود در هوا بلند شوند و پرواز کنند
دارند و حیوانات بحری و صدف لؤلؤ و غیره لؤلؤ منسوب است به او در
سرحدات جنوبی آسیا مخصوصاً صید می شود
و انواع حشرات الارض در گرمسیرها بیشتر یافت می شود و کثرت آنها در
آنجا می شود
و در این مواضع پشه بلای عظیم است که به مردم و حیوانات بزرگ و کرم ابریشم
در کوهی تیناقاقا قدیم تربیت می شوند
و کوشنیل که رنگ مشهور کارمن را از او می گیرند در وسط امریکا مخصوصاً یافت می شود
و نمل ابیض در داوقیانوسیه یافت می شوند حشرات الارض دیگر که ساختمانهای شبیه
به لانه عنکبوت بصورت مخروطی سازند و اغلب تا ۵ یا ۶ ذرع ارتفاع دارد
و در گرمسیرهای کوهی تیناقاقا قدیم فراوان است و بسیار اوقات ملخ کاهی مشوش شوند
مانند ابری در هوا منتشر شوند و جمعیت آنها در یک لحظه منهدم می سازند جمیع
نباتات آن ولایت را که در آنجا فرود می آیند
و در گرمسیرهای زمین نیز حیوانات کثیری دیده می شود که با نباتات مناسبت
دارند از الجمله مشهورتر این حیوانات پولیپ است که به ترکی اخطبوس

و اخطبوط گویند این حیوانات در آب زندگانی می کنند و اغلب در یک موضع بسیار
از آنها جمع می شوند و احاطه می کنند در مرجان و اشیاء حجری و خلق کرده اخطبوط کاسه
پولیپ گویند و اغلب شبیه به درخت کوچک هستند مانند مرجان را هی
کهکشان می گیرند در جزایر بزرگ و جزایر در بحر الروم و بحر قلزم یافت
می شود
و عده پولیپ در اقیانوس کبیر بیشمار است
اسفنج نیز از نوع اخطبوس است و بهتر آن در جزایر شرقی بحر الروم و سرحدات
امریکای جنوبی یافت می شود

شعبه سیم

در معرفت حیوانات آفاق معتدله و آفاق بارده

هر قدر از خط استوا دورتر شویم حیوانات کمتر دیده می شود
از جمله حیوانات صیاد عظیم که در اروپا و آفاق معتدله آسیا و امریکای
شمالی یافت می شود خرس است و گرگ
در شمال امریکا گله های گاو وحشی بسیار یافت می شود و شبیه است به جاموس
کوهی تیناقاقا قدیم
هر قدر به منطقه منجمده شمالی نزدیکتر شویم حیوانات بسیار پرپشم از کثرت
برودت پوست خود طاقت زیست دارند در آن آفاق بارده دیگر
این حیوانات بسیار مشهور و کوچک پوستهاست مثلاً دستر و دله یا دلو
پوست آن زرد رنگ است و سمور و قاقم و سنجاب و وشق و روباه
و غیره و دب ابیض در سواحل اقیانوس منجمد شمالی بسیار است لکن در این آفاق

بعده دیگر حیوانات مخصوصه اروپا خارک پشت تیز میشود که در بحر فراوان است
خرطوس و بالن لیکن بالن اعظم انواع کاشالوت یا سپاسته
در آنجا بسیار یافت میشود

مرغان خوش الحان اغلب در آفاق معتدله دیده میشوند و مشهورتر آنها
که در اروپا و آسیا یافت شود عندلیب است

قناری و آنچه طیر دیگر خوش آوازی هستند که در جنوب اروپا و شمال
افریقا موجودند

در ... لوت با نوع مقلد که اکثر بر سایر طیور ترجیح داده اند در
امریکای شمالی یافت شود

خورنق یا ارجح آفاق شمالی ترجیح دهند و همچنین است حالت قو
که نوعی است از اردک و پر او بسیار عزیز است

دالیا طروس که بزرگترین مرغان بحری است در طرف جنوبی افریقا و در شمال امریکا
بعضی مرغان آبی عوض دیگر است که موسوم است به پالونش و در حالت حرکت
پرها را بلند نگاه میدارند و اغلب قامتشان بیش از یک ذرع است
در بومهای جنوبی زندگانی میکنند بخصوص در سرحدات جنوبی امریکا
دیگر کوآن که شباهت به ... دارد در کنار شمالی یافت میشود
ماهیانی که موسوم ... مورو ... و جمع کثیری از صید آنها زندگانی میکنند
در شمال آسیا نوس طیر فراوان است
دیگر در بحر الروم فراوان است و در آنجا صید میکنند

شعبه چهارم

در معرفت حیوانات بحری فصول منقطع میشوند ... از اقلیم باقلیم دیگر روند
مخصوصاً در میان مرغان طیور یافت میشود بحسب فصول از طرف شمال
و از جنوب بسمت شمال روند مثلاً پرستو و بلدرچین فصل تابستان را در وسط
منطقه معتدله شمالی مکث کنند و زمستان در اقالیم و آفاق جنوبی روند
و کلنگ بیش از آنها سیر میکنند مدت تابستان در آفاق شمالی توقف
میکند و فصل پاییز در آفاق معتدله میرود و فصل زمستان در منطقه محرقه
زندگانی میکند

و لک لک نیز از آنها است

ماهیان مشهوره که آن را نیز بسیار ... میکنند عبارت از آن است
که اغلب در کنارهای شمالی توقف نمایند لیکن همیشه در اوقات معینه یک شعب
مستطیلی قسمت میشوند و بسمت آفاق معتدله میروند و ماهیان در وقت
در سرحدات آن مواضع مردم عده بسیاری از آنها صید میکنند

فصل بیستم

در معرفت نباتات مشهوره سطح زمین

در منطقه محرقه نباتات بسیار بیشتر و بهتر از سایر اقالیم است لون گلهای
آنجا بیشتر و خوشتر است و میوه جات آنجا لذیذتر است و عطر خوش نباتات
آنجا قوی‌تر و در اقالیم معتدله تعداد و شکوه نباتات کمتر است اگرچه نباتات
نامیه در آنجا بیشتر یافت میشود و در منطقه منجمده بالوجه رستنی کمتر است

شعبه اول

در نباتات مخصوصه به آفاق گرم سیر

برنج نیز در مواضع رطب جمیع ممالک گرمسیر تربیت داده می‌شود و آن عمده
غذای طوایف بسیار است

نیشکر نیز از نباتات آسیاست این عصر در امریکا و در چندین ممالک
دیگر تربیت شده و فراوان یافت میشود

بامبو یا خیزران که از آن عصاها و میله‌های چتر و غیره میسازند در
مواضع رطب تمام منطقهٔ محترقه بخصوص در آسیا فراوان میروید

درخت فلفل که چندان بزرگ نمیشود و خوشه‌های بسیار بر می‌آورد در جنوب
آسیا و در مغرب استوائی آن فراوان است

در تمام منطقه محترقه درختان پالمیه یا کوهر (پالمیه اسم جنس انواع نخلهاست)
فراوان یافت میشود قدیم‌ترین آن عوکاین و بسیار مرتفع است و در سر آن
از برگ چتر خوبی ترکیب شده و دسته نیز است

و عمده آنها درخت نارجیل است که میوه آن بسیار بزرگ میشود و علامت
دارد و در عوالم ثلاثه یافت میشود

دیگری مشهور که نوع دیگر است از پالمیه در افریقا و در جنوب غربی آسیا
فراوان است و قلیل نیز در جنوب اروپا یافت میشود

درخت انانا که میوه آن بسیار لذیذ و مطبوع است مخصوص ینگه دنیا
است و از آنجا در بعضی مواضع نقل شده‌اند

درخت کدم که نیز برگهای بزرگ بسیار مشهور است و خوشه بزرگ بر می‌آورد
از میوه خوب مشهور است به بانان در تمام آفاق منطقه محترقه موجود است

درخت دارچینی که میوه آن عطر خوشی دارد مانند دارچین و جوز و امثال آنها در

در امریکا یافت میشود سبب این درخت منحصر دو مجمع الجزیره درختان کوه

لوریه که اسم جنس چندین نوع درخت باشکوه است و شاید همان داهمین باشد
در گرمسیرهای عالم قدیم بسیار فراوان و مشهور است و در جنوب اروپا نیز یافت میشود

و لوریه کانلیه که تربیت آن مشهور است به دارچینی در جنوب آسیا موجود است

و لوریه کامفریه که علک ادکافور است بخصوص در مغرب استوائی آسیا فراوان است

و درخت جوز بویا یا جوز الطیب که میوه آن شبیه است به بادام در مغرب
استوائی آسیا یافت میشود

و درخت زیتون که از میوه آن دهنی مشهور بیرون می‌آورند بیشتر در آفاق مجاوره
بحر الروم فراوان است

و سیب زمینی که این عصر در تمام ممالک اروپا و مواضع بسیار دیگر پرورانیده و
مشهور است ابتدا در کوهسارهای وسط امریکا روییده میشد

و تنباکو ابتدا از ینگه دنیا نقل شده‌اند لیکن این عصر در تمام اقطار عالم کشت میشود

و درخت آبنوس که قلب خوش سیاه است و همان است آبنوس گویند
در اقالیم بسیار حار که منطقات قدیم و جدید هر دو موجود است

و درخت کنه کنه و ایپه کاکائو و وانیلیه هر دو در مأکولات مستعمل از نباتات
در امریکای جنوبی یافت میشود

و درخت قهوه ابتدا در مشرق افریقا و یا در عربستان میروید لیکن این عصر
علاوه بر این دو موضع در تمام ممالک بسیار حاره امریکا و در مغرب
استوائی آسیا تربیت میکنند

و مرکبات لیمو نارنج و لیمو و امثال آن ابتدا مخصوص بعضی کشورهای قدیم

لیکن این عنصر در امریکا نیز بسیار فراوان است
و درخت آکاژو هم مانند صنوبر استعمال می‌کنند در امریکا بسیار یافت می‌شود
و درخت بوآباب که اعظم جمیع اشجار است در افریقا می‌روید و گاهی محیط
تنهٔ آن تا سی ذرع می‌رسد
و شجر القطن در تمام اجزای تربیت می‌شود
و درخت کاکائو که میوهٔ آن شبیه است به بادام و از او شوکولات ترتیب می‌دهند
در امریکا می‌روید
و درخت انار در غالب گرمسیرها یافت می‌شود
و درخت خرما فنی که ممکن از کثرت اوست در مغرب آسیا بخصوص فراوان است
و درخت نیل در تمام گرمسیرها تربیت می‌شود و موجود است
و چوب کامپش و بقم که لون قرمز می‌دهد در صنایع مستعمل است در امریکا بسیار
فراوان است
و درخت صمغ عربی بخصوص در افریقا نمو می‌کند
و درخت سدر که میوهٔ آن عناب مشهور است در کل نقاط قدیم فراوان است
و درخت پسته در تمام ممالک اطراف بحر الروم می‌روید
و اده که کائوتشو یا صمغ الستیک سوا از او می‌گیرند در غرب است بخصوص
به امریکای جنوبی
و درخت مانیوک که از ریشهٔ آن آرد و نان ترتیب می‌دهند در امریکا و بخصوص
در افریقا فراوان یافت می‌شود
و درخت توت که برگ آن غذای کرم ابریشم است در اکثر گرمسیرهای

گرمسیرهای کل نقاط قدیم و در بسیاری از آفاق معتدله نیز تربیت می‌شود
و در قسمی که سبب غذائیت میوهٔ آن شجر الخبز گویند در آسیا یافت می‌شود
و در شبه جزیرهٔ هند و افریقا درخت الخبز هندی فراوان است این درخت بسیار عظیم
طوایف به سبب وضع و صورت عجیب آن حرمت دارند و مقدس می‌شمارند
و از هر شعبهٔ این درخت جنس‌های عظیم بیرون می‌آید چونکه از شاخه‌های آن فروع بسیار
منشعب می‌شود و به زمین می‌ریزد و چون با خاک تماس کند از هر یک درخت
جدیدی بوجود می‌آید

شعبهٔ دوم

در معرفت نباتات آفاق معتدله

در آفاق معتدلهٔ نصف کرهٔ شمالی نباتات بسیار مفیدی می‌روید بعضی
و به تدابیر ناس همیشه در تکثیر است و بیشتر حبوبات کشت و زرع می‌کنند در اروپا
آن عمدهٔ غذای انسان است بلکه غذای طبیعی آن‌ها مانند انواع گندم و جو و ماش
ذرت که از امریکا به اروپا نقل کنند و بدون وجه گندم ترکی نامند
و ... مشهور است در وسط آسیا تربیت می‌کنند
و چغندر که از آن قند سازند در بسیاری از ممالک وسط اروپا تربیت نمایند
و روناس که لون قرمز از او در صنایع مستعمل است در اروپا بسیار تربیت می‌کنند
و سیب زمینی و تنباکو از نباتات امریکاست که این عصر در تمام
ممالک تربیت می‌کنند
و خشخاش که در مغرب آسیا و شمال شرق افریقا تربیت کنند مشهور است به سبب تریاکی
که از او می‌گیرند

و حشیش دیگر در اروپا تربیت می‌کنند از او مخصوصاً ذغالی می‌سازند
دیگر از یک نوع کلم است که از او روغن می‌گیرند و در تمام اروپا اکثر زراعت می‌کنند
و سیب‌زمینی در اکثر آفاق معتدله و در آفاق اندک حارّ که [illegible] قدیم زراعت
می‌کنند و در اروپا نیز بسیار خوب تربیت می‌کنند چنانکه بعضی ترجیح می‌دهند آن را به
سایر مواضع

بعضی میوه‌جات بسیار خوب در ممالک معتدله تربیت می‌شوند چون درخت سیب
و امرود و بادام و آلو و شفتالو و زردآلو و آلو بالو

و حبوب بسیار خوب نیز تربیت می‌کنند چون نخود و لوبیا و عدس و باقلا و غیره
و کتان و کنف و امثال آن که از رشته‌های پوستش نخ و پارچه می‌کنند در آفاق
معتدله می‌روید

و اعظم اشجار این اقالیم درخت بلوط است و تبریزی و [illegible] و [illegible] که سه جنس از انواع
سفیدار است و بید و گوجه کاج و درخت شاه بلوط و چنار و از اینها
و [illegible] و ناژو و سایر [illegible] و سدر لبنان یا ارزیده
منبت او در آسیاست و [illegible] که منبت او در امریکاست

شعبه سیم

در معرفت نباتات آفاق بارده

از جمله اشجار مذکوره ساپین و ناژو و [illegible] و بید نیز از [illegible] قطبین نزدیک
می‌شوند

و جو و نوعی از گندم که سگل گویند و از آن در باب مخصوص [illegible] بسیار سمت شمال نزدیک
می‌شوند

و سیب‌زمینی و زردک و ترب و شلغم و کلم همه جا زراعت می‌شود حتی در آفاق
بسیار بارده

فصل بیست و یکم

در معرفت جمادات مشهور سطح زمین

سطح خاک مرکب است از سه نوع ماده است اول احجار دوم اتراب سیم
معدنیات فلزی

شعبه اولی

در معرفت احجار و اتراب

جزو اعظم سطح زمین مرکب است از احجار و اتراب و از جمله این مواد آنکه فراوان
تر است و در اغلب مواضع یافت می‌شود گچ و آهک و ریگ و [illegible] که سنگ آن
مرکب از ریگهای بسیار ریزه و درشت و گرانیت که سنگ بسیار سخت است و جزء
باطنی اکثر رشته جبال [illegible]

و سنگ سماق و مرمر و [illegible] که [illegible] استلاکتیت [illegible] و عقیق و [illegible]
چینی و نمک [illegible] که از جبال [illegible] می‌شود چندان فراوان نیست
و در همه جا یافت نمی‌شوند و فیروزه که حجریست عزیز و بلون آبی آسمانیست
یاقوت نیز بخصوص در آسیا یافت می‌شود

و زبرجد و سایر جواهر که غالباً زرد رنگ به بخصوص در امریکای جنوبی و در
شمال آسیا یافت می‌شود

و زمرد که جوهریست سبز رنگ بخصوص در امریکای جنوبی یافت می‌شود
و یاقوت احمر و [illegible] و یاقوت لاجوردی در آسیا یافت می‌شود

شعبهٔ دویم

در معرفت فلزات

طلای سفید سنگین‌تر از جمیع فلزات است فلزیست عزیز در جبال اورال و در امریکای جنوبی یافت میشود

طلای احمر در چندین رشته جبال عظیم اروپا و در آسیا یافت میشود بخصوص در جبال اورال لیکن در امریکا و در استرالیا و در افریقا بیشتر است

معادن نقره در امریکا بیش از جمیع اجزاء عالم موجود است

مس بخصوص در شمال اروپا و در وسط آن و در جبال اورال و در مشرق آسیا و در امریکای جنوبی بسیار فراوان است

زیبق سوای وسط اروپا و از شبه جزیره اسپانیک و از امریکا خیلی استخراج کنند

آهن در تحقیقاً منفعت خلایق دراو بیشتر است و وجه آن الزم از جمیع فلزات است فراوان‌تر خلق شده و شاید معادن آهن فقط در اروپا بیش از سایر ممالک عالم باشد

حجر مقناطیس نوعی است از آهن در شبه جزیره اسکاندیناوی و در شمال آسیا بسیار فراوان است

قلع در وسط اروپا و در گراند بره تانا و در شبه جزیره مالاکا فراوان است

سرب در اغلب ممالک بسیار فراوان است و در اروپا بخصوص سمت سرحدات غربی و در وسط آن یافت میشود

غار چینی در وسط اروپا و در گراند بره تانی بسیار فراوان است

سنگ سرمه و زرنیخ در وسط اروپا فراوان است

شعبهٔ سیم

در معرفت معادن غیر فلزی

گوگرد در جمیع ممالک که صاحب جبال آتشفشان‌اند فراوان یافت میشود چنانکه در سیسیل و ایسلند است

الماس در هیچ محل یافت نمیشود غیر در هندوستان و در جزیره بورنئو و در برزیل

بیطوم یا قیر بر دو نوع است یکی را بطرول گویند که سیاه چرده است یا زرد چرده مانند چشمه از زمین خارج میشود و دیگری را اسفالت که جامد است و سیاه و مطلق قیر در جنوب اروپا و در مغرب آسیا فراوان است

هر نوع بهترین ذغال سنگ در تمام ممالک یافت میشود و در شمال غربی اروپا بخصوص چندین رشته آن واقع است

تورب در حقیقت بوهلی و اسفنجی و خفیف الوزن و زردگون یا سیه‌گون و از اجتماع کساره‌های نباتات بوجود آمده و در اکثر ممالک رطب بسیار فراوان است

کهربای زرد بخصوص در سواحل جنوبی بحر بالتیک [illegible]

باب دویم

در بیان اختلاف و خصوصیات پنج قطعهٔ عالم

فصل اول

در خصوص اروپا

شعبهٔ اول

در معرفت سرحدات و کنارها و خلیجها و [illegible] آن

مملکت اروپا واقع شده است در شمال غربی کن تینان قدیم و در مغرب آسیا و در شمال افریقا

و این زمین جدید از ۳۶ درجه عرض شمالی ممتدست تا ۷۱ و از ۱۲ درجه طول غربی تا
۶۲ درجه طول شرقی

اروپا شبه جزیرهٔ عظیمه است که در حد جنوبی ما بقی کرهٔ تیتانی متصل میشود در سمت
مشرق جمع است در جبال اورال و رود اورال در آنجا واقع اند و ایضاً موضع
مابین بحر خزر و بحر سیاه شمالی ممتدست
و هم مابین جنوب و جنوب شرق جمیع اتصال ایشم جبل قفقاز است که مابین بحر خزر
و بحر اسود ممتد میشود

و در سایر جهات این مملکت به بحر منتهی میشود
در سمت شمال بحر منجمد شمالی واقع است و در مغرب اقیانوس اطلس و در جنوب بحر الروم
و در جنوب شرق بحر خزر ممتدست

از بحر منجمد شمالی بحر کارا و بحر ابیض منشعب میشود
از اقیانوس اطلس بحر بالتیک و کاته گات و بحر شمال و بحر مانش و بحر ایرلاند و بحر
ویلس منشعب میشوند و بحر اقیانوس خلیج گاسکونی که بحر بیسکای نیز گویند
و از بحر بالتیک خلیج بوطنیه و خلیج فنلاند و خلیج لیوونی منشعب میشود
و از بحر شمال خلیج زویدرزه منشعب میشود

و در جنوب غربی بریتانیا کبیر خلیجی واقع است موسوم به کانال دو بریستول
منشعبات بحر روم از این قرار است بحر تیره نا و بحر آدریاتیک و بحر ایونی و ارشیپل
و بحر مارمارا و بحر اسود که قدما اکسین پونت اگزان میگفتند و بحر آزوف
و خلیج های بحر روم یکی لیون است و دیگری ژن و در بحر ایونی خلیج تارانت و خلیج
لپانت واقع است و در ارشیپل خلیج سالونیک

چون خواهیم از بحر بالتیک در بحر شمال داخل گردند باید از دردانات سوند و بلت کبیر
و بلت صغیر و کاتگات و دردانات سکاژراک عبور کنند
و چون خواهیم از بحر شمال در مانش داخل گردند باید از دردانات پادوکاله عبور کنند
و اتصال بحر ایرلاند با اقیانوس اطلس در کانال سن ژرژ و کانال نرث از دردانات
و چون خواهیم از اقیانوس اطلس در بحر الروم داخل شویم باید از دربند جبل الطارق عبور کنند
و چون خواهیم از بحر تیره نا در بحر ایونی داخل گردند باید از دردانات فارو مسین
که واقع است مابین ایطالیا و سیسیل عبور نمود
چون خواهیم از بحر آدریاتیک در بحر ایونی داخل شویم باید از کانال اترانت
عبور نمود
و بجهت دخول از ارشیپل در مارمارا باید از دردانات داردانل عبور کنند
(نام دو بلد است که قدما هلسپونت مینامیدند)
و چون خواهیم از بحر مارمارا در بحر اسود داخل شویم باید از کانال قسطنطنیه عبور کنند
که قدما بوسفور دتراس مینامیدند
و چون خواهیم از بحر اسود در بحر آزوف داخل گردند باید از دردانات ینی قلعه
عبور کنند که دردانات کرچ نیز گویند که قدما بسفر سیمه رین مینامیدند

شعبهٔ دوم

در معرفت شبه جزایر و ایستم ها و جزایر و دماغه های اروپا

وضع سرحدات اروپا بسیار با نظم و با قاعده است و از این جهت شبه جزایر
بسیار در اطراف آن واقع است از آنجمله در سمت شمال شبه جزیرهٔ اسکاندیناوی
است و شبه جزیره دانوازی یا دانه مارک که در مغرب بحر بالتیک مقابل

بیکدیگر اند و جمعی مقابل شبه جزیره ابی با بوغاز تنگه قسطنطنیه در شمال شرقی است و آن عبارت
از ایستم لاپونی است

در سمت شمال شبه جزیره دانمارک شبه جزیره ژوتلند منعطف میشود

در طرف جنوب غربی اروپا شبه جزیره اسپانیک واقع است و آن در ایستم پیره‌نه
به مملکت فرانسه متصل گشته

و در جنوب شبه جزیره ایطالیا است که فی الجمله شباهت بکفش چکمه دارد و در جنوب
منتهی مشرق ... شبه جزیره کالابر واقع است

و در جنوب نیز شبه جزیره ترکیه و ... واقع است و در طرف جنوبی آن شبه جزیره
موره است که متقدمین پلوپونیز میگفتند و در ایستم کرنت بمملکت یونان متصل
است

در سمت جنوب شرقی مابین بحر ازوف و بحر اسود شبه جزیره کریمه واقع است و آن
در ایستم پره کپ بمملکت یونان متصل گشته

در جزایر اروپا

عده جزایر متعلقه به مملکت اروپا بسیار است چنانکه اکنون بیان میکنیم
در بحر منجمد شمالی زامبل جدید واقع است و آن زمین بسیار شمالی اروپا است
و شرح آن سابق ذکر شد
و در همانجا اقیانوس ۵ جزیره وایگاچ و کالگویو واقع است
که وایگاچ جزیره است متعلق بروسیه اروپا و واقع مابین زامبل جدید
و سرحد و وسعت آن ۱۰۰ کیلومتر در ۱۵۰ است و ساکنان آن از
تاتار روسیه اند

که کالگویو نیز متعلق به روسیه اروپا است و وسعت آن ۹۰ کیلومتر در ۶۰ است
و در آنجا روباه و گراز وحشی و بعضی اشجار نابت میشود

در سمت شمال غربی شبه جزیره اسکاندیناوی جزایر لوفودن واقع است و آن
پنج جزیره است و ۳۳۰۰۰ نفر جمعیت دارد و صید ماهی مورو و کاران سو
در آنجا میکنند

در سمت شمال غربی بره تانی کبیر واقع است و آن اعظم جزایر اروپاست و اندکی
بسمت مغرب آن جزیره ایرلاند واقع است

و در جنوب آن دو جزیره جزایر هبرید و اورکاد و شتلند و جزایر مان و دوات
در انگلتره واقع گشته اند و بالانضمام بره تانی کبیر و ایرلاند آرشیپل جزایر
بره تانیک گویند

قدری دورتر بسمت شمال غربی جزایر فاره است با ایسلاند که با امریکا نزدیکتر است
تا به اروپا و شرح آن سابق ذکر شد

مابین کاته گات و بحر بالتیک جزایر دانمارک واقع شده اعظم آنها سیلاند است
و فیونیا

در بحر بالتیک جزایر اولاند (لغت گیاه خشک) و گوتلند واقع شده متعلق
است به سوئد و جزایر آلند و داگو و ازل متعلق اند به روسیه

در بحر روم بسمت مشرق جزیره اسپانیک جزایر باله‌آر واقع است و اعظم
آنها ماژورک است و مینورک و ایویس

در نزدیک ایطالیا جزایر عظام سیسیل و ساردنی و کرس با جزایر لیپاری
و جزیره الب و جزیره مالت واقع است

در جزء شرق بحر آدریاتیک آرشیپل دالمات ایلیرین واقع گشته
در سمت مغرب شبه جزیره ترک دهانه‌ایک و قریب به آن جزایر ایونی
واقع است و اعظم آنها کرفو است یا سفالونی
و در سمت شرق همان شبه جزیره جزایر بسیاری واقع است و اعظم آنها
نگروپون است یا جزایر سیکلاد
و در جنوب شرقی جزیره کاندی واقع است و متقدمین کریت می‌نامیدند
و آن زمین بسیار جنوبی مملکت اروپاست

دماغه‌های اروپا

دماغه بسیار شمالی اروپا کاب نورکن است که در شبه جزیره اسکاندیناوی واقع است
لیکن قدری شمالی‌تر نزدیک‌تر در یکی از جزایر لوفودان کاپ نوردکین دماغه شمالی
در طرف جنوب غربی بره تانی کبیر دماغه لندس اند واقع است که فینیستر نیز گویند
در طرف غربی فرانسه در دو دیار شمالی فینیستر و دماغه سن ماتیو واقع است
در طرف شمال غربی شبه جزیره اسپانیک دماغه دیگر واقع است که آنرا نیز
فینیستر گویند
و در طرف جنوبی آن دماغه سن ونسان واقع است
و در طرف جنوبی موره که نیز جنوبی اروپاست دماغه ماتاپان واقع است

در تعریف وسعت مملکت اروپا

طول اروپا از مصب رود کاره در بحر کاره که واقع است در سمت شمال شرقی
تا دماغه سن ونسان که در جنوب غربی است قریب به ۵۳۰۰ کیلومتر است
و عرض آن از کاپ نورد تا دماغه ماتاپان ۴۰۰۰ کیلومتر است و بعضی

و بعضی دیگر ۴۰۰۰ در ۳۵۰۰ ضبط کرده‌اند و بعضی دیگر طول آنرا در جهت
مذکوره ۵۵۰۰ نوشته‌اند و عرض آنرا نیز در جهت مذکور ۳۸۶۰ و وسعت آنرا
۹۸۰۰۰۰۰ کیلومتر مربع

شعبه سیم

در تعریف جبال و کلیات هوای اروپا

در شمال اروپا برودت غلبه دارد و در بعض آن چندان نبات نیست لیکن در تمام
مواضع دیگر نباتات بسیار با ثمر فراوان یافت می‌شود
و در جنوب هوا گرم است و در وسط هوا معتدل
در تمام اروپا چندین رشته جبال هست و آن جبال دوفر است که
آلپ‌های اسکاندیناوی نیز گویند واقع گشته است در شبه جزیره اسکاندیناوی
و در سمت شمال غربی جبال گرام پیان واقع است و آن در شمال بره تانی
کبیر است
در آن قطعه وسط اروپا بسمت شمال است اراضی بسیار مسطحه یافت می‌شود
بخصوص در سمت بحر شمال و بحر بالتیک و سمت مشرق اروپا نیز مسطح
است لیکن در آن قطعه وسط بسمت جنوب است جبال مرتفعه چند
موجود است و اعظم آنها جبال کارپات است یا جبال آلپ (و جبال
آلپ که ارفع جبال درونی اروپاست در جمله همانهاست)
و دیگر جبال ژورا و جبال ووس ژ یا جبال سوان
در جنوب چند رشته جبال عظیم دیگر هست مثل جبال بالکان و جبال

و جبال هله‌نیک و جبال آپانن و جبال پیره‌نه و جبال اینه‌ریک
که در جنوب مشهور منتهی به کوه لیر آنوادو که در دولت اسپانیا بنیر جبال الثلج
است

در سرحدات اروپا جبال اورال واقع است یا جبال قفقاز که ارفع
از جمیع جبال مذکوره است
در اروپا چندین جبال آتش‌فشان موجود است و عمده آنها آتنا یا اطنا است
که واقع است در سیسیل و دیگر وزوو است که در بیشه جزیره
ایطالیا واقع است

در معرف رودهای مشهور اروپا

مملکت اروپا منقسم است به دو جنب یک شمالی یا شمال غربی که مایل است
سمت بحر منجمد و اقیانوس اطلس و دیگر جنوبی یا جنوب شرقی که مایل است
سمت بحر الروم و بحر خزر
فصل مشترک ما بین دو جنب مذکور خط الرأس طویلی است که از شمال شرقی
یا از جبال اورال ممتد است تا جنوب غربی یعنی در بین جبل طارق و مرور
می‌کند به جبال کارپات و جبال آلپ و سوان و جبال پیره‌نه

اولا رودهای جنب بحر منجمد از این قرار است

رود پچوره که در روسیه اروپا واقع است و بلد و لطه داخل می‌شود در بحر منجمد شمالی
دوینای شمالی که نیز جزو روسیه اروپا است داخل می‌شود در بحر ابیض و طول
مجرای آن ۲۶۰ کیلومتر است
و قوزنه که رودی است از لوئید و در سرحد روسیه است و طول مجرای آن

آن ۴۰۰ کیلومتر است
و رود لوله آ که در سوئد واقع است و کتب ریا لکوه مشهور دارد و طول مجرای
آن ۲۱۰ کیلومتر است
و رود دال که نیز در سوئد واقع شده و کتب ریا هها دارد و طول مجرای آن
۵۲۰ کیلومتر است هر سه در خلیج بطنی داخل می‌شوند
و رود نوا که در روسیه اروپا است و از دریاچه لادوگا خارج می‌شود و از کنار
پطرزبورغ عبور می‌کند به طول ۶۰ کیلومتر سیر می‌کند و جبهه ملادیکا ما بین اردوگاه
[illegible] در خلیج فنلند داخل می‌شود
و رود دوینای جنوبی یا غربی که متعلق به روسیه اروپا است و طول آن
۷۵۰ کیلومتر است در خلیج لیونی داخل می‌شود
رود نیمان که متعلق است به روسیه و طول مجرای آن ۶۸۰ کیلومتر است
در تیلسیت [illegible] روز ۲۵ ژوئن ۱۸۰۷ میلادی با امپراطور اسکندر روسیه
روی آن ملاقات نمودند و لشکر فرانسه روز ۲۳ ژوئن ۱۸۱۲ از آنجا
عبور نمودند و در مملکت روسیه داخل شدند
و رود ویستول و رود اودر که در آلمان جاری است و طول آن ۹۰۰
کیلومتر است هر سه از سمت جنوب در بحر بالتیک داخل می‌شوند
رود الب و رود وزر که متعلق هر دو به آلمان و طول مجرای آن
۲۸۰ است هر دو داخل می‌شوند در بحر شمال از جانب سنار عرف
رود رن که در آلمان جاری است و از کنار چندین شهر عبور می‌کند
و اطول از رودهای مذکور است چونکه طول مجرای آن ۱۳۰۰ کیلومتر است

و تا ۹۰۰ کیلومتر آن کشتی سیر می‌کند در همانا بحر شمال داخل می‌شود و اسامی آن
به چندین شعبه منقسم می‌شود و چند شعبه آن در زوئیدرزه داخل می‌شود و این
رود به چند اقلیم است در عهده آلمان خصوصاً و هولند

رود موز سرچشمه‌اش در فرانسه است و داخل بلژیک و هلند می‌شود و در سمت
۹۰۰ کیلومتر طول اوست و چند شعبه رن در او داخل می‌شود و مصب
چندین مصب در بحر شمال می‌شود و از کنار چندین شهر عبور می‌کند و
چندین آبلوان در او می‌ریزد

رود اسکوت متعلق است به فرانسه و بلژیک و هلند و به دو مصب عربی در سب
مصب موز داخل بحر شمال می‌شود

رود تامیز در انگلیس جاری است و از لندن سو بدو سمت می‌کند و چندین
رودخانه در او داخل می‌شود و از کنار چند بلده عبور می‌کند و طول آن ۴۰۰
کیلومتر است و آب آن بسیار خوشگوار است

رود امبر نیز در انگلیس جاری است و ۳۶۰ کیلومتر طول اوست و عرض
او از ۱۶۰۰ ذرع است تا ۱۰۰۰۰ ذرع و رود فورس در اسکاتلند جاری است
و ۲۶۰ کیلومتر طول اوست به سمت داخل بحر شمال می‌شود

رود ساورن یا سورن اعظم رودهای انگلیس است و از کنار چندین بلد عبور می‌کند
و چندین آبلوان دارد و طول او ۳۲۰ کیلومتر است در سواحل کانال برستول
داخل اقیانوس می‌شود

رود شنن در ایرلنده جاری است و از وسط ایرلند و از کنار چندین شهر و بلد عبور می‌کند
و ۱۲ کیلومتر است عرض مصب او و ۸۰۰ کیلومتر طول اوست و چندین

و چندین رودخانه در او می‌ریزد و چندین کانال مابین او و رودهای دیگر حفر کرده‌اند
مابین لوار و رود سن در فرانسه جاری است و از کنار چندین شهر معظم عبور می‌کند
مانند روآن و پاریس و صاحب چندین آبلوان است و ۱۰۰۰ کیلومتر
طول اوست

و رود لوار که از بزرگ‌ترین رودهای فرانسه و گارون است هر دو داخل بحر اطلس می‌شوند
رود رن در فرانسه جاری است با رودهای رن و رود سون یا رود ... در
دریاچه ژنو جاری است و قطعه‌ای در سرحد این دو مملکت و ۷۰۰ کیلومتر
طول اوست

و رود دنیا و وادل کبیر در جزیره اسپانیا جاری است اعظم رودهای آنست که
به خط مستقیم داخل اقیانوس اطلس می‌شوند

۱۱ رودهای جنوب بحر اسود و بحر خزر از این قرار است

رود ابره در اسپانیا جاری است و از کنار چندین شهر عبور می‌کند و به طول ۸۰۰ کیلومتر
داخل بحر ابیض می‌شود

رود رون در سویس و فرانسه جاری است و به طول ۸۱۲ کیلومتر داخل خلیج لیون
بحر روم می‌شود و از کنار چندین شهر عبور می‌کند مانند ژنو و لیون و غیره
رود پو در ایتالیا جاری است و به خط مستقیم داخل بحر ادریاتیک می‌شود
رود طیبر یا طبر در ایتالیا جاری است و داخل بحر تیرنی می‌شود
رود ادیژ در سمت شمال غربی بحر ادریاتیک داخل می‌شود
رود ماریتزا در ترکیه اروپا جاری است و طول آن ۳۸۰ کیلومتر است
و اعظم رودهای آنست که داخل ارشیپل می‌شود

رود دانوب که جاری است در باد و ورتامبرگ و باویر و اطریش و هونگری و از کنار چندین شهر عبور میکند مانند وین و گران و [illegible] و غیره و چندین رودخانه از قبیل تیس و ساو در او داخل میشود و طولش ۳۰۰۰ کیلومتر با پنج آمبوشور داخل بحر اسود میشود و در اینجا عمده آمبوشور [illegible] جنوبی سرحد است مابین روسیه و عثمانی

رود دنیپر و دنیستر نیز داخل بحر اسود میشوند

رود دن داخل میشود در بحر آزوف که خلیجی است از بحر اسود

رود ولگا که اعظم رودهای اروپاست و ۳۵۰۰ کیلومتر طول اوست و با چندین آمبوشور داخل بحر خزر میشود

رود اورال که در روسیه اروپا جاری است و ۴۶۰۰ کیلومتر طول اوست سرحد جنوبی از اروپا و آسیاست و با ۳ آمبوشور داخل همان بحر میشود

در معرفت دریاچه اروپا

دریاچه لادوگا که در روسیه اروپا واقع است و ۲۰۵ کیلومتر در ۱۴۰ است وسعت او و اعظم لاکهای اروپاست و در بلده دو کنار او واقع است بواسطه رود نوا آب او داخل خلیج فنلاند میشود

دریاچه اونگا که وسعت او ۲۲۰ کیلومتر در ۸۰ است

و دریاچه ایلمان که وسعت او ۵۰ کیلومتر در ۴۰ است و بلده در کنار او واقع است و جمعی از متقدمین آنرا مقدس میشمارند نهرها در دریاچه لادوگا جاری میشوند

دریاچه پی پوس که در روسیه اروپا واقع است و وسعت او ۱۱۰ در ۴۵

در ۴۵ کیلومتر است و چندین رودخانه در او داخل میشود و در سال ۱۷۰۲ میلادی در او جنگ مابین اهل سوئد و روس واقع شده است و آب آن قالب آهنه و آبهای آن بخط مستقیم داخل خلیج فنلاند میشود

دریاچه ویلر و ویتر که هر دو در شبه جزیره اسکاندیناوی واقع است با بحر بالتیک رابطه دارند

دریاچه وینر در همان شبه جزیره واقع است و در کاتگا جاری است

دریاچه کنس تانس واقع است مابین آلمان و سویس و وسعت آن ۶۵ کیلومتر در ۱۳ است و رود رن از وسط او عبور میکند و چندین رود در او داخل میشود

دریاچه‌های زوریخ لوسرن و نوشاتل در همان رود جاری هستند

دریاچه ژنو در جنوب غربی سویس واقع است و وسعت او ۷۰ کیلومتر در ۱۳ است

و رود رن از درون او عبور میکند و عمق او تا ۳۰۸ متر میرسد

دریاچه ماژور و دریاچه کم و گارد در او جاری میشوند

دریاچه بالاتن در وسط اروپا و در مملکت هنگری واقع است و ۹ رودخانه در او داخل میشود و خود آن در رود دانوب میریزد

شعبه سوم

در معرفت ممالک و دولتها و بلاد مشهور اروپا

ممالک اروپا را میتوان به ۳ اقلیم تقسیم نمود

اول ممالکی است که واقعند در مغرب اقیانوس اطلس و بحر منجمد

دوم ممالکی است که واقع است در میانه جنب شمالی اروپا
سیم ممالکی که واقع اند در جنب جنوبی
ممالک واقعه در جنب اقیانوس اطلس و بحر منجمد از این قرار است
در این اقلیم شش مملکت واقع است جزایر بریتانیا و بلژیک و هلاند
و پروس و دانمارک و مملکت اسکاندیناوی
اما ممالک جزایر بریتانیا در ممالک مرکبه از بریتانیا کبیر و ایرلاند و بعضی جزایر کوچک
عمده قطعات آن بریتانیا کبیر است و ایرلاند و جزایر هبرید و اورکاد
و شتلند و واقع است مابین بحر شمال و اقیانوس اطلس و بحر
در بریتانیا کبیر سه مملکت عمده واقع است انگلیس و گال و اکس
و پایتخت انگلیس شهر لندن است و واقع گشته در اطراف رود تامیز و اکس
پایتخت تمام جزایر بریتانیا و دویم شهر عظیم بلاد این مملکت و در تمام آن شهر اعظم
است و لیورپول و نیورک و در وسط بیرمنگام و در جنوب پرتسموت
پلیموت و بریستول
لندن شهری است ۹۰ کیلومتر از مصب رود تامیز واقع است و
۳۷۹ کیلومتر از پاریس طول غربی آن ۲ درجه و ۲۶ دقیقه عرض شمالی
۵۱ درجه و ۳۰ دقیقه
این شهر اعظم بلاد اروپا است و جمعیت آن بیش از جمیع بلاد اروپا است
مساحت سطحی ۱۰۰ کیلومتر مربع است و جمعیت آن ۲۳۶۲۲۳۶
نفوس بود در سال ۱۲۷۳ و میتوان گفت که شهر سوم حصار نیست چون
در جمیع اطراف آن محلات خارج بنا گشته اند و چندین قریه از آن

چندین قریه به آن متصل است و میتوان جزء شهر محسوب داشت در شهر لندن ۱۶۵
هزار باب خانه است و ۹۰۰۰ معبر عام و ۱۳۵ کلیسا مخصوص و ۱۲۹ کلیسا
کوچک در شهر انگلیس که بنده و ۴۰۰ معبد متعلق به سایر ملل نصارا و ۹۰ کنشت
و ۴۱ عدالت خانه و ۱۳ تماشاخانه یا تیاتر و ۱۴ مجلس بزرگ
شهر لندن مرکب از شش محله بزرگ است در یکی تجارت غلبه دارد بلکه تمام امور تجارت
در آنجا با کمال است و در دیگری امور عدالت و مقام پارلمان و آن محله مخصوص است
به تجارت بحریه و کارخانه جات و در محله جدیده شمالی چندین قریه واقع است
وضع شهر لندن بسیار با قاعده و منظم است و خوش بنا و در تمام معبرها و کوچه‌ها
آنجا با کمال نیکو لوله و جداول ترتیب داده اند و عموما در همه کوچه‌ها منجمد است
و چندین کوچه بسیار مشهور و چندین پل و چندین باغ عامه دارد و معبری در تحت
رود تامیز گذرانده اند و چندین مدرسه معتبر دارد که در آنجا تحصیل علم ریاضی
و نجوم و طب و جغرافیا و نقاشی و صنایع و حرف و علوم جنگ و لغت کثیر
و غیره و ۱۸ کتابخانه
در شهر لندن چهار نوع روزنامه یومیه منطبع میسازند و ۵۰ نوع هفتگی و
۲۴۰ نوع جزء تذکره صنایع و کارخانه جات شهر لندن از این قرار است
نسج حریر و کتان و پنبه و قلمکار و جمیع آلات و ادوات که از آهن و فولاد و قلع
ساخته میشود و در صنایع زرگری و بلور و عقربه و ساعت و کلاه و آینه
و فرش و زین و اسباب خانه و کاغذ و اسلحه و آلات جراحی و ریاضی و فرنگ
و نجوم و ادویه شیمیائی و سرکه و صابون و چاپخانه و در کشتی گری و صباغی و آب
جوسازی و عرق کشی و ... و غیره

تجارت لندن تعلق به تمام کره زمین میگیرد و هیچ تجارتخانه باعتبار تجار لندن
نیست در سال ۱۲۴۱ هجری ۹۲۱ کشتی متعلق به لندن است که بار آن بمقدار
۸۷۶۴۰۰ تن است و هر تنی هزار کیلوگرم است و این مقدار زیاد که هم
در ثلث تمام زمین است

منچستر بلدی است که ۲۹۵ کیلومتر در شمال غربی لندن واقع است
و در سال ۱۲۴۹ هجری ۲۷۱۰۰۰ نفر جمعیت داشت و قریب بصد و پنجاه
سال قبل از این ۸۰۰۰۰ و در سال ۱۱۷۱ هجری ۱۹۸۰۰۰ نفر
در این شهر کوچه های خوب و کلیسا های خوب و مدرسه ها و کتابخانه های عالی
است مرتفع و در او کارخانه جات و صنایع با اعتبار است بخصوص
نسج پارچه پنبه و در آنجا ۲۰۰ اسباب کار در کار است و ۳۰۰۰۰
صنعتگر ۱۶۰۰۰ آنها با اسباب کار است نسج با مهارت و غیره مختصر
بخصوص در آنجا مرتفع و بواسطه راه آهن مابین او و لیورپول ۵۶ است
میتوان در یک ساعت و ۲۸ دقیقه از شهری بشهر دیگر رفت
جمعیت لیورپول در سال ۱۸۳۱ مسیحی ۲۰۵۹۶۴ نفر بوده و با اهل متصل
دور تر است و در شمال غربی آن از لندن ۲۸۰ کیلومتر است شهر
لیورپول بندرگاهی است بجهت نهر ... انگلیس ۱۶۰ قبل از این
۵۰۰۰ جمعیت داشت و ۶۰ سال قبل ۷۵۰۰۰
و در سال ۱۸۴۲ قطعه از او آتش گرفت

شهر یورک ۳۲۵ کیلومتر در شمال غربی لندن واقع است و ۳۵۰۰۰ نفر
جمعیت دارد و در این شهر کاتدرال ... و کتابخانه و ...

و چندین مشهور و مدرسه طلب اهل و تجارت معتبر موجود است
شهر برمنگام ۱۷۳ کیلومتر از لندن دور است و در سال ۱۸۴۵ مسیحی ۱۹۰۰۰۰ نفر
جمعیت داشت در این شهر مدرسه و کتابخانه و صنایع و غیره موجود است و دیگر
و اسباب کار و اسلحه جنگ و جمیع آلات و ادوات آهنی و فولادی میسازند
و کار و اسباب فرنگ و غیره

و پورتسموث بندرگاهی است از انگلیس واقع است در کنار شهر ۱۵۰ کیلومتر
در جنوب غربی لندن است ۵۳۰۰۰ نفر جمعیت دارد است اعظم
بندرگاه های انگلیس است

پلیموث بندرگاه جنگ انگلیس و ۳۴۶ کیلومتر در جنوب غربی لندن است
و ۸۰۰۰۰ نفر جمعیت دارد و مرکب است از سه بلد

بریستول شهر معظم و بندرگاهی است از انگلیس و ۱۸۵ کیلومتر در مغرب لندن واقع است
و ۱۰۵۰۰۰ نفر جمعیت دارد و مرکب از دو جزء است شهر قدیم ۴۰۰
سال قبل از مسیح بنا شده و شهر جدید بسیار زیبا و منقح است و صنایع و تجارت
و کارخانه جات در این شهر موجود است و این شهر یکی از چهار بندرگاه معتبر
تجارتی انگلیس است

مملکت گال سو منتظم است

پایتخت اسکاتلند ادنبورگ است لکن اعظم بلدان گلاسکو است
پایتخت ایرلاند دوبلین است و بعد از آن اعظم بلاد در شمال بلفاست است و در
جنوب کرک و لیمریک واقع است

بلفاست شهری است از ایرلاند ۱۳۵ کیلومتر در شمال دوبلین است و واقع است

در مصب رود لاگان و ۱۲۰۰۰۰ نفر جمعیت است و این شهر بسیار خوش وضع
و خوش بنا است و دو کلیسای خوب دارد و کتابخانهٔ عامه و مدارس بسیار و کارخانجات
نسج کتان و پنبه و بلورسازی و غیره و در امریکا دو شهر باین اسم موسوم است یکی در ایالات
۴۰۰۰ نفر جمعیت است و دیگری در بره تانی جدید ۳۰۰۰ نفر جمعیت است
گال ولایتی است واقع در جزیرهٔ بریتانیای کبیر و در شمالش بحر ایرلاند است
و در مغرب کانال سن ژرژ است و در جنوب کانال بریستول و در مشرق
توابع انگلیس و وسعتش ۱۶۵ در ۱۴۰ کیلومتر است و جمعیتش ۱۰۵۰۰۰۰
نفر است این ولایت به دوازده خان نشین منقسم شده و در آنجا جبال
بسیار و دره‌ها و جلگه‌ها مرتفع و هوای آنجا سرد است و در جبال آنجا معادن
زغال سنگ و فلزات گرانبها است مانند نقره و مس و آهن و سرب و زراعت
در آنجا چندان ترقی نکرده و اما کوهستان آنجا خوش هوا است صحیح
دلا ادنبورگ ۷۱۰ کیلومتر از لندن دور است و بطول غربی ۵ درجه و ۳۰ دقیقه
و عرض شمالی ۵۵ درجه و ۵۷ دقیقه واقع شده و ۱۴۲۱۵۶ نفر جمعیت
ادنبورگ است و در سال ۱۸۳۱ این شهر در روی ۳ تپه واقع است و شهر یک است
از یک دره عمیق ما بین آنها است و یکی را شهر قدیم گویند و دیگری را شهر جدید
شهر قدیم سو معبر طولانی است در زمانی از یک کیلومتر طول است و واقع است
در روی تپه و سطح ارض از بالا است و عمارات آنجا بسیار تو در تو و نظم
نیست و بعضی تا ۱۰ و ۱۱ طبقه میرسد و عرض کوچه‌های آن بسیار کم است و شهر جدید خوب
قریب ۷۰ سال قبل از این بنا شده و کوچه‌های آنجا بسیار عریض است و عمارات
بسیار خوب دارد در این شهر دار العلم بسیار معتبری است در زمانی از ۲۰۰۰ نفر

در او است و مدارس متعدده در آنجا است و روزنامه‌ها بسیار در آنجا بطبع میرسانند
و کارخانجات و صنایع در آنجا بسیار است بخصوص کتاب فروشی و چاپخانه
دلا گلاسکو ۵۶ کیلومتر در مغرب ادنبورگ واقع است و در ساحل رود
کلاید است و در سال ۱۸۵۰ مسیحی ۳۷۶۰۰۰ نفر جمعیت داشته و منقسم است
به دو جزء شهر قدیم بسیار بد وضع و بد بنا است و شهر جدید بسیار خوب است
و عمارات عالیه دارد کوچه‌ها عریض و دار العلمی دارد که در آنجا ۱۵۰۰
متعلم دارد و کارخانجات بسیار دارد و اسباب کاغذ در آنجا میریزند و آلات
جر ثقیل و حروف چاپ و آئینه و صباغی و تجارت معتبر دارد
دلا دبلین طول غربی آن ۸ درجه و ۳۰ دقیقه و عرض شمالی ۵۳ درجه و ۲۱ دقیقه
و ۴۶۰ کیلومتر از لندن دور است و ۲۵۰۰۰۰ نفر جمعیت است و آن
یکی بلاد معظم و معتبر بریتانیای کبیر است رود لیفی از درون آن عبور میکند و دو کانال
در کنار او است و دو آرشوک در آنجا است یکی کاتولیک و دیگری آن گلیکن
در این بلد عمارات و باغهای بسیار خوب میدانهای مربع و تشریف بسیار و یک
بیمارستان و چندین مدرسه در آنجا بجهت تعلیم علم طبیعی و جراحی و تربیت کر و لال
و چندین کتابخانه و حریر بافی و عرق کشی و تجارت پشم و پارچه و کتان
و راه آهن هم دارد
بلژیک دولتی یا مملکتی کوچک است واقع شده در ساحل جنوبی بحر شمالی است
مصب رود اسکو و موز در آن و پایتخت بلژیک شهر بروکسل است و سایر بلاد
اعظم آن آنورس است و گاند و بروژ و لیژ
دلا هلاند یا نیدرلاند و هولاند نیز گویند پایتخت آن لاهه است

و اعظم بلاد آن آمستردام و روتردام است

مملکت پروس مرکب از دو قطعهٔ منفصله است و اعظم آن در سمت مشرق واقع است و حد شمالیه‌اش بحر بالتیک و قطعهٔ دیگر بسمت مغرب واقع است و رود رن از درون آن عبور می‌کند و پایتخت آن شهر برلین است و بعد از آن اعظم بلاد در مشرق کونیکسبرگ است و دانزیگ و برسلو و ماگدبورگ و در مغرب کولونی است و کوبلانز و اکس لاشاپل

مملکت دانمارک مرکب از دو جزء است یکی شبه جزیرهٔ ژوتلاند که مشتمل است بر شلسویک و هولشتین و لونبورگ و دیگر جزایر دانمارک است که واقع‌اند مابین کاتگات و بالتیک و اعظم آنها سیلاند است و شهر پایتخت این مملکت کوپنهاگ است و آن واقع است در جزیرهٔ سیلاند و بعد از آن اعظم بلاد آلتوناست که واقع است در هولستین و در رود الب

و جزیرهٔ فرو و ایسلاند نیز متعلق به دانمارک است و سابق ذکر شد این جزیره بسیار است و جبال آتش‌فشان بسیار دارد که مشهورتر آنها جبال هکلا است

دولت اسکاندیناوی شامل شبه جزیرهٔ اسکاندیناوی است و مرکب است از دو مملکت عظیم یکی سوئد است و دیگری نروژ

پایتخت آن استکهلم است و این شهر متوسط تمام دولت است و واقع است در کنار بحیره‌ای در دهانه‌اش بسوی بحر بالتیک منحصر گشته و اما نروژ پایتختش کریستیانیا است که واقع است در کنار خلیج کریستیانیا و دیگر برگن است

و در شمال سوئد و نروژ طوایف لاپ مسکن دارند مملکت بلژیک پایتختش بروکسل بر رود سن شهری است و ۲۸۰ کیلومتر در شمال شرقی پاریس است و ۱۰۰۰۰۰ نفر جمعیت اوست و تماشاگاه‌های بسیار با شکوه دارد و ۱۴ دروازه و ۲۷ برج و کلیساهای خوب و چشمه‌های متعدده و دار العلوم و باغ نباتات و کتابخانه متعدد و رصدخانهٔ عالیه و کارخانه‌جات و تجارت معتبر و باغ وحش و شمع‌خانه و دارایی بسیار و انواع دار الطبع و راه آهن و این شهر در مائهٔ هفدهم بنا شده و پس از مائهٔ دهم معتبر گردید و در سال ۱۸۳۲ پایتخت مملکت بلژیک شد و از سال ۱۷۹۵ تا ۱۸۱۴ در تصرف فرانسه بود و آن وقت حاکم‌نشین دپارتمان دیل بود

لاهه در کنار دریا واقع است بطول شرقی یک درجه و ۵۸ دقیقه و عرض شمالی ۵۲ درجه و ۴ دقیقه و ۴۵ کیلومتر در جنوب غربی آمستردام واقع است و ۵۵۰۰۰ نفر جمعیت اوست و آن یکی از بلاد مشهور خوب اروپاست و کانال‌های متعدده دارد و کوچه‌های خوب و عمارات عالیه دارد و دار العلوم و دار الصنایع بسیار و مدرسهٔ نقاشی و عدالتخانهٔ عالیه و کارخانه‌جات و این شهر در مائهٔ هفدهم قریهٔ بسیار کوچکی بود و در سال ۱۸۰۶ پایتخت گردید تا ناپلئون مملکت هلند را موقوف ساخت

آمستردام واقع است در عرض شمالی ۵۲ درجه و ۲۲ دقیقه و طول شرقی ۲ درجه و ۳۳ دقیقه و ۵۴۲ کیلومتر در شمال شرقی پاریس واقع است و در رود آمستل که بنام او مشهور گشته و در کنار خلیج ای و ۲۱۰۰۰۰ نفر جمعیت اوست و تمام این شهر بر اوتاد بنا شده است و چندین کانال از درون او عبور می‌کند و از این جهة

شهر به ۹۰ جزیره قسمت شده و بواسطه ۲۸۰ کوپری بهم پیوسته است و دار العلوم متعدد دارد و تجارت
معتبر این شهر در بالای یزده قریه بود و در سال ۱۴۸۲ حصارلر رکه او بنا نمودند تا
سال ۱۵۷۸ در تصرف اسپانیول و بعد در سال ۱۷۸۲ در تصرف انگلیس و فرانسه
در سال ۱۷۹۵ دیار بکت هولاندی از سال ۱۸۰۸ تا سال ۱۸۱۰ و از آن سال
تا چهار سال بعد از آن هم خزانه فرانسه بود و در سال ۱۸۱۴ مجددا به پادشاه مملکت
پایتخت و با وجود اینکه این شهر اعظم بلاد هلاند است پایتخت نیست
لا برلن واقع است در رود اسپره و در ۸۹۰ کیلومتری شمال شرق پاریس است
و ۴۲۷۰۰۰ نفر جمعیت او بوده است و در سال ۱۸۵۴ و در سال ۱۶۵۱
جمعیت ۶۵۰۰ نفر در سال ۱۸۰۳ جمعیت ۱۰۳۰۰۰ و در سال ۱۸۲۶
۲۲۰۰۰۰ این شهر جامع ۲۵۰ معبد است و ۳۴ کوپری و ۲۱ کلیسا و ۱۹
مریضخانه خصوصی و دار العلوم جراحی و معمار و کابینه مهمتر آن ناتورل و رصدخانه
و کتابخانه دولتی و کارخانجات معتبر ماهوت تا چینی سازی و نسج حریر و
تحمه ریلهانی و ... و خرش و زرغت سازی و آلات فولاد و برنج و شمع و
ادویه شیمیائی
برلن شهر جدید الاحداث است قریب به ۷۰۰ سال قبل از این بنا شده فقط
بعضی گویند در سال ۱۱۴۲ مسیحی بنا گشته لیکن از سال ۱۶۵۰ معتبر گشته
و ... در روسیه در سال ۱۷۶۰ متصرف بعض از فرانسه در سال ۱۸۰۶
دلا کوپنهاک طول شرقی آن ۱۰ درجه و ۱۴ دقیقه و عرض شمالی ۵۵ درجه و
۴۱ دقیقه و جمعیت آن ۱۲۵۰۰۰ نفر و مرکب است از ... تخلیف انی
شهر یکی از بلاد خوش بنای اروپا است و صاحب ... دیگر ...

و مدرسهٔ تحصیل علوم اهل جنگ و مدرسهٔ جراحی و چندین کتابخانه و کارخانجات چند و تجارت
و چینی و قند و غیره این شهر در سال ۱۰۴۲ مسیحی بنا شده و ابتدا قریه کوچک بوده مکرر خیلات ما بین
در سال ۱۷۲۸ و سال ۱۷۹۵ آتش گرفت و انگلیس در سال ۱۸۰۷ خمپاره تا کلیت او را خراب
و ۲۰۰۰ نفر هلاک کرد با وجود آنکه مصالحه تمام در میانه بود و هیچ نزاع در میان نبود
لا استوکهلم طول شرقی آن ۱۵ درجه و ۴۳ دقیقه و عرض شمالی ۵۹ درجه و ۲۰
دقیقه و جمعیت آن ۹۴۸۶۶ نفر و صاحب ده محله و ۱۴ کوپری و وضع این شهر
با انتظام است و بسیاری از عمارات آنجا از آجر است یا از چوب و دیوار و طاق
بنا شده است و صاحب دار العلوم و رصدخانه و کابینه مهمتر آن ناتورل و کتابخانه و مدارس
تحصیل تاریخ و معدن و طب و مساحی و بلاغت و نقاشی و تربیت کر و لال و غیره و کتب
کتابخانه دولتی و کارخانجات و تجارت و جمیع محصولات در آنجا جمع میشود و
آنوقت به اطراف سوق میشود و این شهر در بالای ... بنا شده و بانی اوشق است
از کلمه ... و کل از بعض قطعه جزیره و جزیره است و در پای ... پایتخت
لا کرلیطیا بنا پایتخت نروژ و ۵۴۲ کیلومتر در مغرب استوکهلم واقع است
طول شرقی ۸ درجه و ۲۸ دقیقه و عرض شمالی ۵۹ درجه و ۵۵ دقیقه
و ۲۱۰۰۰ نفر جمعیت است و مقر اوکلیسا است و چندین عمارات
عالیه در آنجاست و صاحب مدرسهٔ جنگ و مدرسهٔ تجارت و رصدخانه و
کتابخانه و کارخانه کری و غیره و تجارت آهن و مس و ماهی خشک و غیره است این شهر را
در سال ۱۶۲۴ کریستیان چهارم پادشاه دانمارک بنا نمود در جای بلد
اسلو منهدم گشته بود
لا حماکع ... واقع است در اقلیم ... در هر جانب عمده اروپا تقسیم ...

از این قرار است ممالک روسیه و اطریش و آلمان و سویس و فرانسه و به جزیره اسپانی
ها روسیه واقع است در مشرق اروپا و از بحر منجمد شمالی ممتد است تا بحر اسود و از بحر
بالتیک تا بحر خزر و اوسع از تمام مابقی اروپا است و لکن این قطعه جزئیست
از مملکت وسیع روسیه ممتد گشته است در آسیا و در امریکا
پایتخت این مملکت سن پطرزبورگ است که واقع است در کنار مصب رود نوا
و خلیج فنلاند و سایر بلاد مشهور آن مسکو است قدیم پایتخت بوده است و در وسط
مملکت واقع است والگا واقع گشته است در مصب رودهای جنوبی و حاجی
ترخان واقع است در کنار مصب ولگا و اودسا واقع است در کنار
بحر اسود توابع مملکت در شمال غربی گراند دوشه فنلاند است که پایتخت
آن موسوم است به هلسینگفرس و در مغرب مملکت پولونی است که پایتخت
آن موسوم است به وارسوی (ورشو) واقع در کنار ویستول
ها مملکت اطریش معبر رود دانوب است و در جنوب متصل است به بحر آدریاتیک
و از ویستول ممتد است تا رود پو و در جنوب غربی آن جبال آلپ ممتد است
و در مشرق جبال کارپات و این مملکت مرکب از چندین ولایتی است که به
اختلاف سکنه آن بسیار مختلف است و عمده آن ولایات از این قرار است
در مغرب آرشیدوشه اطریش (ارشیدوک لقب سلاطین اطریش است) و بوهم
و مراوی و طیرول و ستیری و ایلیری
و در مشرق گالیسی هونگری و کرواسی و اسلاونی و طرانسیلوانی است
و در جنوب دالماسی و در جنوب غربی ولایت لمبارد و ونیس
پایتخت تمام این مملکت وین است که واقع گشته در روی رود دانوب و در

و در آرشیدوشه اطریش
و سایر بلاد عمده آنها در بوهم پراگ است و در ایلیری تریست و در هونگری بودا
پست و در گالیسی لمبرگ و کراکوی و در ولایت لمبارد و ونیس شهر میلان و
ونیز
ها آلمان که واقع است در وسط اروپا مابین بحر شمال و بحر بالتیک و بحر آدریاتیک
و مملکت وسیع است که به چندین دولت قسمت شده
این مملکت به سی و پنج دولت قسمت شده لیکن آلمان شامل تمام آنها نیست
چنانکه چهار دولت آن نیز در خارج قلمرو دارند و آن چهار اطریش است و پروس
و دانمارک و مملکت [illegible]
قسمت اطریش در آلمان بوهم است و مراوی و آرشیدوشه اطریش و طیرول و ستیری و ایلیری
و قسمت پروس براندبورگ است با پومرانی و ولایت سیلزی و ولایت ساکس
و وستفالی و ولایت رن
و قسمت دانمارک هلستین است و لوانبورگ
و قسمت [illegible] گراند دوشه لوکزامبورگ است با لمبورگ
و تمام سی و یک دولت دیگر واقع اند در آلمان و از جمیع آنها آلمان درونی است
و عمده آنها از این قرار است در شمال مملکت هانوور است که پایتخت آن نیز موسوم است
به هانوور و گراند دوشه های مکلامبورگ و دوشه برنسویک و بلاد آزاد هامبورگ
و بریم و لوبک
و در وسط بلاد آزاد فرانکفورت و ولایت هس و دوشه ناسو و دوشه های ساکس
که پایتخت درسد است و بلاد مهم آن لیپزیک

دوم در جنوب گراند دوشه بادن است پایتخت آن کارلس روح است

دوم ولایت ورتمبرگ پایتخت آن اشتودگارد است

و باویر پایتخت آن مونیخ است و سایر بلاد عمده آن نورنبرگ است و آگسبورگ

جمیع دول آلمان با یکدیگر پیمانی بسته بودند و هم عهد گشته بودند در کار و از این جهت

اسمشان کونفدراسیون ژرمانیک گویند یعنی دول متحابه و مقر رئیس کنفدراسیون

در فرانکفورت سور لمن است لیکن این اوقات برلن را میتوان پایتخت تمام ممالک آلمانی گفت

مملکت سوئیس نیز در وسط اروپا واقع است و مابین دریاچه کنستانس و دریاچه ژنو و

جبال آلپ در جنوب آن ممتد است و آن مملکتی است جمهوری مرکب از ۲۲ کانتن

متحده متحابه و مجلس وکلای جمهوری گاه در زوریخ منعقد میشود و گاه در لوسرن و گاه

در برن و سایر بلاد مشهور آن مملکت بال است و ژنو

مملکت فرانسه ممتد است در مغرب اروپا و مابین اقیانوس اطلس و بحر الروم و رود

رن و جبال آلپ و جبال پیرنه و پایتخت آن پاریس است واقع در رود

سن و سایر بلاد مشهور آن لیون است و مارسیل و بردو و رود آن و نانت و تولوز

و لیل و استراسبورگ و سنت اتین

شبه جزیره اسپانیا واقع است در جنوب غربی فرانسه و مابین اقیانوس اطلس و بحر الروم

و مرکب از دو مملکت است یکی اسپانیا و دیگری پرتقال

مملکت اسپانیا شامل جزء اعظم شبه جزیره است و عمده ولایات آن گالیس است

و لئون و کاستیل قدیم و کاستیل جدید و ناوار و آراگن و کاتالن و مملکت

والانس و آندالوزی و استرامادور

پایتخت این مملکت مادرید است و سایر بلاد مشهور آن بارسلن است

و والانس و کارتاژن و گرناد و سویل و مالاگا و کادیس و جبل الطارق متعلق است

به انگلیس

مملکت پرتقال واقع است در سمت غربی شبه جزیره و پایتخت آن لیسبن است

و واقع است در کنار مصب رود تاژ و دیگر شهر مشهور آن پورتو است

ممالک و بلاد مشهور جنوب اروپا

در این اقلیم چهار مملکت واقع است اول ایطالیا دوم عثمانی سیم یونان

چهارم جزایر ایونی

ایطالیا واقع است مابین آلپ و بحر آدریاتیک و بحر تیرهنی و بحر ایونی

منقسم است به چندین ولایت و اعظم آنها از این قرار است

اول مملکت ساردنی یا ایطالیا سارد و مرکب از قطعه متصله است با بر

عمده اجزاء آن پیمونت است و ساووا و دیگر بحری یعنی جزیره ساردنیا

و پایتخت این مملکت شهر تورن است و واقع است در رود پو و سایر بلاد

مشهور آن اسکندریه است و کامری و نیس و جنوه و واقع است در کنار خلیج ژن

و کالیاری پایتخت جزیره ساردنی است

دوم مملکت لمبارد و ونیز است و متعلق است به امپراطور و پایتخت آن میلان است

و سایر بلاد مشهور آن ونیز است و پادو و ورن و ویسنس و مانتو

و پاوی

سیم دوکه پارم است و پایتخت آن نیز موسوم است به پارم

چهارم دوکه مودن و پایتخت آن نیز موسوم است به مودن

پنجم دوکه کبیر توسکان و پایتخت آن موسوم است به فلورانس و واقع است

در رود رهوآرنو و سایر بلاد مشهور آن لیورن است و پیزا و لوک
ششم ایالات پاپ که پای‌تخت آن شهر رم است واقع در کنار رود تیبر و
سایر بلاد آن بولونی است و فرارا و راونا و آنکن

هفتم ولایت دو سیسیل است و آن مرکب است از مملکت ناپل که حاکم‌نشین نیز
موسوم است به ناپل و از جزیره سیسیل که پای‌تخت آن پالرم است و سایر بلاد
مشهور آن مسین است و کاتان

عثمانی اروپا واقع است مابین بحر اسود و آرشیپل و بحر آدریاتیک و جبال کارپات
و آن قطعه‌ایست از مملکت عثمانی که باقی آن در آسیا واقع است و آن مرکب است
از چهار قسمت عثمانی خاص که عمده ممالک از این قسمت روملی و بلغاری و
بسنی و آلبانی و هم مرکب است از مولداوی و والاکی و سرویه که طوایف
سلاو روسی در آن مسکن دارند

پای‌تخت مملکت عثمانی قسطنطنیه است و آن در حد غربی بسفر واقع شده در
کنار تنگه که بحر مارمره به بحر اسود منتهی می‌شود است و سایر بلاد مشهور آن
در روملی آندرنوپل است و گالی‌پولی و سالونیک و در بلغاری صوفیات
و پای‌تخت مولداوی یاسی یا ژاسی است که ۴۰۰۰۰ نفر جمعیت اوست
و پای‌تخت والاکی موسوم است به بخارست و پای‌تخت سرویه موسوم است به بلگراد
و مملکت یونان که هلنی نیز گویند واقع است مابین آرشیپل و بحر ایونی و پای‌تخت
آن موسوم است به آتن و شبه جزیره موره جزو همین مملکت است

جزایر ایونی جمهوری ضعیفی است در ظل حمایت انگلیس مرتب از عمده آنها
هفت جزیره است که در بحر ایونی سمت مغرب و سمت جنوب یونان

یونان واقع است و پای‌تخت آن موسوم است به کرفو و واقع است در جزیره
کرفو و پاکزو و ایتاکی و سیریکو و سفالونی و زانت و سنت مور

در مقابله جمعیت دول مشهور و بلاد معروف اروپا

جمعیت مملکت اروپا که قریب به ۲۷۰ هزار هزار نفر است و بعضی ۲۵۰
هزار هزار نفر ضبط کرده‌اند

دولت روسیه اروپا مملکتی است که از حیثیت جمعیت بر هر مملکت تفوق دارد و
در این موضع قریب به ۶۲ هزار هزار نفر موجود است لیکن جمعیت تمام روسیه
قریب ۷۰ هزار هزار نفر است و بعد از روسیه مملکت فرانسه و اطریش است که
تعداد در هر کدام قریب ۳۶ هزار هزار نفر جمعیت دارد
و جمعیت جزایر بریتانی ۲۸ هزار هزار نفر است لیکن تمام جمعیت بریتانی بیشتر
از بیست کرور نفر است چونکه این مملکت علاوه بر جزایر مذکوره در آسیا
و در افریقا و در امریکا و در همه آنها قلمرو بسیار دارد
و مملکت پروس در مرتبه پنجم دول قویه اروپا واقع است و جمعیت آن ۱۷ هزار هزار
نفر است
و آن ممالک که نسبت به وسعت زمین جمعیت آنها بیشتر است بلژیک است و جزایر
بریتانی و ایتالیا و هلاند و بعد از آن فرانسه
لندن شهری است که نسبت به جمیع پای‌تخت‌ها در دنیا وسعت و جمعیتش بیشتر است
و بالفعل قریب ۵ تا ۶ کرور جمعیت است
و بعد از لندن از حیثیت جمعیت پاریس است که بالفعل قریب ۲ کرور و نیم جمعیت
دارد و وسعت آن ۳۴۳۹۸۸۰۰ متر مربع است

دیگر از آن قسطنطنیه است و لندن و وین و پاریس و برلن و مسکو و برلن و مادرید و لیزبن

لا سن پطرزبورگ ۲۷۰۰ کیلومتر در شمال شرق پاریس واقع است در

عرض شمالی ۵۹ درجه و ۵۶ دقیقه و طول شرقی ۲۷ درجه و ۵۸ دقیقه

و صاحب ۷۰۰۰۰۰ نفوس جمعیت است و در حسن عمارات مقر امپراطور

است و سایر رجال دولت و رود نوا که در اوست یک رودخانه و دیگر از

رودخانه و کوچه‌های این شهر بسیار عریض و با نظم است و عمارات آن بسیار

خوب است و در دو طرف این شهر سو کیتنی جزء قسمت مرکزیه و پنج محله و در

آنجا قریب ۱۶۰ ابنیه است و ۵۰۰ معبر و چندین کلیسا و صاحب دارالعلوم

و کتابخانهٔ دولتی و بازار معتبر و صاحب ده طبقه است و عمارات چند

بجهت فقرا و مریض‌ها و اطفال بی‌صاحب و تماشاخانه و غیره و در این شهر چهار

آکادمی علمیه و ۱۵۰ نفر علماء و چندین مدرسه بجهت تحصیل علوم طب و حقوق

و علوم جنگ و بحری و کتابخانه و معدن و مدرسه و زراعت و تجارت تجاریه

و چندین کتابخانهٔ معتبر و رصدخانه و کابینه هیستوار ناتورل و غیره

در این شهر کارخانه‌جات کثیر با فایده مرتفع لیکن تجارت آنجا معتبر است

و تجارت خارجه‌اش در تصرف انگلیس است هوای این شهر بسیار سخت است

و در سال ۱۷۰۳ پطر کبیر در جای البلاد اول بنا نمود و در جای مسکو پایتخت

و بنابر تحصیل این فقره دولت روسیه در علم و تجارت تنظیم بسیار شده و بالاتر از

حال اروپا متنبه گشته

لا وارسو که شهریست از روسیه اروپا و پایتخت پولونیه روسی در ... واقع

است در ساحل رود ویستول ۱۶۲۰ کیلومتر در شمال شرق پاریس

پاریس واقع است و ۱۲۰۰ کیلومتر در جنوب غرب پطر و ۱۵۶۰۰۰ نفوس جمعیت دارد

و در آنجا بسیار قشنگ مربع این شهر مقر والی پولونیا از روسیه است در این شهر مدارس

متعدده هست مخصوص بجهت تحصیل طب و زراعت و طبیعیات و غیره و در آنجا کلیسا و کتابخانه

و دستگاه و فرش قیمتی و رنگ و مصنوعات مرتب میدهند با البسه ... و

و غیره این شهر بسیار قدیم است لیکن سابق معتبر نبود و در سال ۱۵۶۶ پایتخت

پولونی شد

دا هلسنگفورس شهریست از روسیه اروپا و حاکم نشین گراند دوشهٔ فنلاند و

۲۹۵ کیلومتر در شمال غرب پطر واقع است در روی شبه جزیره از خلیج فنلاند و ۱۹ هزار

نفوس جمعیت است این شهر در سال ۱۷۴۱ در مدت جنگ ما بین روسیه و سوئد

سوخته شد و بعد از آن آباد نمود

۹ وین پایتخت اطریش واقع است در میان رود دانوب و ۱۲۲۵ کیلومتر

در مشرق پاریس واقع است و ۱۴ درجه و ۲ دقیقه طول شرقی اوست و

۴۸ درجه و ۱۲ دقیقه عرض شمالی و در سال ۱۸۴۱ صاحب ۳۵۸۰۰۰

نفوس جمعیت است و در او یک ارگ است شهر جدا به حصار است و بسیار

قشنگ است و چندان خوب نیست و ۵۲۰۰۰ نفوس جمعیت است این شهر

صاحب عمارات عالیه و کلیساهای خوب است و ته آتش و کارخانه‌جات

سائر جالت و صاحب چندین مدرسه و رصدخانه و چندین کتابخانه

لا فرانکفورت یکی از چهار بلد آزاد است و واقع است در روی رودخانه

و ۴۲۰۰۰ نفوس جمعیت اوست و مرکز است از برای شهر جمهوری فرانکفورت

مرکز است و از قلمرو در ساحل رود و وسعت آن ۱۲ کیلومتر در ۱۹ است

و جهات ۵۰۰۰۵ نفر جمعیت است

برن حاکم نشین کانتن برن است و واقع است در کنار آر رود به ۴۲۵ کیلومتر جنوب شرقی از پاریس و ۱۲۵ کیلومتر شمال شرقی از ژنو و قریب ۲۸۰۰۰ نفر جمعیت است و در آنجا صنعت حریربافی است و کلاه های خوب از حصیر ترتیب می دهند و غیره و اینجا بسیار در سال ۱۱۹۱ بنا کرده‌اند و آن یا بنای قدیم یا بنای جدید و دولت کانتن ۱۲۰ کیلومتر در ۸۴ است و جمعیت ۴۵۹۰۰۰ نفر است

لوسرن حاکم نشین کانتن لوسرن واقع است در کنار دریاچه لوسرن و طول شرقی آن ۵ درجه و ۲۸ دقیقه است و عرض شمالی آن ۴۷ درجه و ۳ دقیقه و جمعیت آن ۱۰۰۰۰ نفر است

زوریک حاکم نشین کانتن زوریک واقع است در کنار لیماد دریاچه زوریک ۱۱۰۰۰ نفر جمعیت است و در آنجا چند عمارت خوب است می شود

پاریس در وسط آلف به قطعه مختلفه تقسیم شده جزء اعظم در سمت شمال آن واقع است و عرض شمالی ۴۸ درجه و ۵۰ دقیقه و بطول صفر درجه بعد جنوب شرقی پاریس از لندن ۳۷۹ کیلومتر است و شمال غربی آن از رم ۱۳۷۲ کیلومتر و شمال غربی آن از ناپل ۱۵۹۵ و شمال شرقی آن از مادرید ۱۲۹۰ و شمال غربی آن از وین ۱۲۳۰ و جنوب غربی آن از ... ۲۷۰۰ و حصار پاریس محیط است ۲۳۷۵۳ متر طول است

پاریس به دوازده آرن دیسمان قسمت شده است و هر یک منقسم شده است نیز به چهار محله قسمت منقسم است و جهات ۲۴ شهر و ۴۰ کلیسا و ۹۰ چشمه در عمارات خارج می شود و راه آهن به سن ژرمن و ورسای و اورلئان و روآن و هاور و لیل و استراسبورگ و لیون در آن کشیده شده است کوچه های آنجا بخصوص در محلات قدیم اغلب تنگ است و عمارات مرتفع و عمده قصرهای آنجا زیاده از ۷۰۰۰ نفر است و چندین عمارات عالیه بسیار خوب در آنجا است و چندین مدرسه جهت تحصیل علوم و چندین کتابخانه و رصدخانه و در آنجا بیشتر از ۳۰۰ نوع روزنامه منطبع می سازند و اما صنعت پاریس ... و تعریف پذیر است در آنجا همه نوع پارچه می بافند از پنبه و ابریشم و کتان و زرگری و کاردگری و آلات جواهر و آلات برنج و بلورسازی و کاغذگری و چینی سازی و کلاه دوزی و گلهای مصنوعی و ... به تماشا و آلات طبع و باغبانی و نجوم و ساعت سازی و چاپخانه های متعدده و آلات موسیقی و غیره و صنعت سال آنجا به ۱۸ میلیون فرانک می رسد و اسباب خانه و آلات زرگری به ۷ میلیون و اجناسی که از پاریس بخارج نقل می کنند به ۵۰ میلیون می رسد

مادرید پایتخت اسپانیا واقع است در ... رود ... به ۱۲۹۶ کیلومتر در جنوب غربی پاریس و طول شرقی ۵ درجه و ۵۳ دقیقه و عرض شمالی ۴۰ درجه و ۳۵ دقیقه و جمعیت آن ۲۴۰۰۰۰ نفر است و کوچه های آنجا بسیار نظیف است و با انتظام و سه تماشاخانه دارد و کلیساهای بسیار خوب و ۷ کتابخانه که کتابخانه بزرگ آن از کتابخانه های

مشهور اروپاست رصدخانه و باغ نباتات و مدرسهٔ تشریح و طب و جراحی و دار
سازی و مهندسی و غیره و کارخانه‌جات توتون و چینی سازی و فرش بافی و کلاه دوزی و
حریر و چینی و دارالطبع و غیره و تجارت مربوط ابنیه و آثار سابقه قریه‌ نیو و در سال ۱۵۶۳
پایتخت مملکت حکومه

لیزبون پایتخت پرتوگال واقع است بمیان رود تاژ و قریب است به بحر
عرض شمالی آن ۳۸ درجه و ۴۲ دقیقه طول غربی آن ۱۱ درجه و ۲۸ دقیقه
و بعد جنوب غربی اولاند ماریددن ۵۰۰ کیلومتر جمعیت آن ۲۶۰۰۰۰ نفر
این شهر مرکب است از دو قطعه قطعهٔ قدیم بسیار بد وضع و بنا است و قطعهٔ
جدید اعظم است و کوچه‌های آن مستقیم است و بعض جوانب در این شهر
آکادمی علوم است و یک آکادمی دیگر و رصدخانه و مدارس برای تحصیل
معماری و علوم بحری و قلعه سازی و توپخانه و نقاشی و چهار کتابخانه و
از الفاظ [illegible] و بسیار معتبر و کابینهٔ فزیک و یک باغ نباتات
و غیره در این شهر تماشاخانه است و یک مریضخانهٔ فقرا و کارخانه‌جات
در این جا فراوان است و اغلب کارخانه‌جات معتبر از قبیل اسلحه سازی
و توپ ریزی و باروت سازی و چینی سازی متعلق است به دولت و
تجارت آنجا بسیار معتبر است و تعلق به انواع جنس میکرد [illegible] در پورتقال
و غیره زیر و از [illegible] و [illegible] پرتقال بعمل آید

این شهر را [illegible] بنا نهادند و در سال ۷۱۶ در تصرف اعراب در آمد و در
این شهر زلزله بسیار واقع میشود و از آنجمله در سال ۱۵۳۱ و بخصوص
در سال ۱۷۵۵ قریب تمام شهر منهدم شد

شهر تورن پایتخت ایالت سارد واقع است در کنار رود پو و ۸۲۵ کیلومتر
در جنوب شرقی پاریس است ۲۵۰۰۰۰ نفر جمعیت دارد و آن
یکی از بلاد مشهور اروپاست و در اکثر کوچه‌ها رواق خوب و عمارات عالیه و ۵ قراولخانه
یا قصر مرتفع و کلیساهای معتبر و دارالعلوم جنگ و مدارس تحصیل علوم و ۳ مدرسه
تربیت کر و لال و کتابخانهٔ معتبر و کارخانه‌جات حریربافی و تخمهای [illegible]
مشروبات و غیره و توپ ریزی و باروط سازی و تجارت معتبر دارند

میلان شهر میلان ۸۳۵ کیلومتر در جنوب شرقی پاریس است ۱۹۰۰۰۰
نفر جمعیت دارد و ۸۰۰۰۰ نفر آن از غرباست این شهر معمور و پایتخت سلطنت
است و اغلب کوچه‌های آن بسیار خوب است و چندین کلیسای خوب و رصد
خانه و ۳ مدرسه برای تحصیل علوم و صنایع و معماری و کارخانه‌جات و کتابخانه
در زیاده از ۵۰۰۰۰ کتاب چاپی دارد و کابینه هیستوار ناتورل و
در زیاده از سی مریضخانهٔ فقرا و امثال آن و کارخانه‌جات بسیار در اکثر
کارها از قبیل حریربافی و بافتن کتان و کاردگری و کلاه دوزی و بلورسازی و
زرگری و آلات ریاضی و نجوم و عاج و برنج این شهر ۵۸۷ سال قبل از
حضرت مسیح بنا شده است

پالرم شهر واقع است در [illegible] و ۱۱۰۰ کیلومتر در جنوب شرقی میلان
واقع است ۳۶۰۰۰ نفر جمعیت دارد و چندین کلیسا
و کتابخانه و باغ نباتات و ۳ مدرسهٔ جنگ و کارخانه‌جات صابون سازی و حریربافی
و غیره این شهر بسیار قدیم است و ۱۸۴ سال از قبل مسیح [illegible] از زمین
با کاجر ساختند

٤ مودن ۱۳۰ کیلومتر در جنوب شرقی میلان است و ۲۷۰۰۰ نفر جمعیت دارد
و صاحب کلیساهای بسیار است و تماشاخانه و مدرسهٔ فنون نجبا و کتابخانه
و دارالعلوم و مدرسهٔ صنعت

٤ فلورنس در جلگهٔ بسیار خوبی بنا شده است در کنار رود آرنو و ۸ درجه ۵۵ دقیقه
طول شرقی اوست و ۴۳ درجه و ۴۶ دقیقه عرض شمالی اوست و ۲۵۰
کیلومتر در جنوب شرقی میلان واقع است و ۱۲۰۰ کیلومتر در جنوب شرقی پاریس
و ۹۰۰۰۰ نفر جمعیت اوست و عمارات بسیار عالیه دارد که پایتخت
مرحوم دولت ایتالیا بوده و یکی از بلاد خوب اروپا است و صاحب کلیساهای
خوب و باغات خوب و در این شهر مدارس علمیه و صنعتیه بسیار است
و کتابخانه‌های متعدده و چندین دارالعلوم و مجمع علما و مدارس دیگر
و مدرسهٔ نقاشی و رصدخانه و غیره و در این شهر چندین کارخانه‌های مرتبه
و آلات ریاضی می‌سازند

٤ رومه پایتخت عالم کاتولیک و مقر پاپ واقع است در دو ساحل
رود تیبر لکن جزء اعظم آن در ساحل یسار شرقی است و ۱۳۰۰
کیلومتر در جنوب شرقی پاریس واقع است طول شرقی آن ۱۰ درجه و
۸ دقیقه و عرض شمالی آن ۴۱ درجه و ۵۴ دقیقه و جمعیت آن
۱۷۵۰۰۰ نفر غیر از غربا این شهر واقع است در روی دوازده تپه
و قریب ۲۱ کیلومتر دایرهٔ اوست لکن تمام آن مسکون نیست و
قطعهٔ اکثری مسکون است در شمال رودخانه قدیم است و در عالم هیچ
شهری نیست در روی زمین که صاحب این قدر آثار قدیم و جدید باشد در آن

در آن و بعضی کلیساهای این شهر صاحب ۱۵ دروازه است و ۳۰ کوچهٔ بسیار مشهور
دارد و چند کوچهٔ دیگر بسیار خوب و در عمارات بسیار مشهور و مکتب‌ها بیست
و نمونهٔ عالی هر صنعت در آنجا جمع شده است و علاوه بر آن صاحب چندین
عمارات و چندین کلیسا است از جمله کلیسای سن پیر که از قشنگ‌ترین عمارات
عالم دانسته شده و زیاده از ۳۰۰ کلیسای دیگر و چشمه‌های بسیار مشهور و زیاده از
۲۵ مدرسهٔ مشهور در آنجا است و چندین مدرسهٔ دیگر و چندین دارالعلوم
و چندین کتابخانه و چند رصدخانه و کارخانه‌های بسیار و چندین باغ نباتات
و تشریح خانه لکن کارخانه‌جات رومه چندان معتبر نیست در آنجا بیشتر کار
دماهوت است و کلاه‌های مصنوعی و ضبط آلات نقره و امثال آن ترتیب
موزه‌ها و چندین دارالطبع و کتاب‌فروشی بسیار معتبر هوای رومه چندان سالم نیست
مخصوصاً در فصل تابستان

رومهٔ قدیم بسیار اوسع از رومهٔ جدید است و جمعیت آن نیز بیشتر و ابتدا در روی
هفت تپه بنا شده و بعد از آن بتدریج تعدی عظیم تا که تمام ۱۲ تپه را گرفت
و سابق صاحب ۲۷ دروازه بوده و ... و قریب ۵۰۰ معبد این شهر در
۷۵۳ سال قبل از مسیح بنا شده و ابتدا قریه بوده و در مدت ۲۴۴ سال
هفت سلطان در آنجا سر برده

٤ ناپل واقع است در کنار خلیج ناپل و ۲۰۵ کیلومتر در جنوب شرقی رومه
و ۱۷۸۲ کیلومتر در جنوب شرقی پاریس و ۴۹۰۰۰۰ نفر جمعیت
اوست این شهر مقر سلطان است و ۶ کیلومتر دایره اوست و
صاحب ۱۲ محله است و عمارات آنجا عموماً کوچک است و کوچه‌ها

لم عرض و تاریک لیکن پرنور و نقش و در آنجا عمارات است بجهت جواز و تماشاخانه و کلیسا
معتبر و مدرسه جنگ و بحری و موسیقی و چهار کتابخانه بزرگ و کابینه
علم معدن و موزه آرنانورل و امثال آن باغ نباتات و رصدخانه
و عکاسخانه و کارخانه‌جات معمول چون نسج زری و حریر و مخمل و جواهرات
و کالسکه و چینی و آلات موسیقی و صنایع بازی و ساعت و صابون و کاغذ و مصنوعات
و مربیات و قنادی و غیره و تجارت و اطراف این شهر با صفا است
لا پالرم ۳۰۰ کیلومتر در جنوب ناپل واقع است و در موقع جبال ساحله
۲۰۰۰۰۰ نفر جمعیت اوست و ۸ کیلومتر دایره اوست و جهات
دارکوچه بزرگ است و بسط با مهار آنجا مطلع است و جهات رصدخانه
و علامات خانه و چند کلیسا و کتابخانه و باغ نباتات و غیره و مدرسه
طب و کارخانه‌جات نسج حریر و دباغی و باغ و غیره و تجارت معتبر این
شهر خوب در سال ۱۸۳۱ ... گرفته و پایتخت ...
لا قسطنطینیه واقع است در ساحل قسطنطنیه و ۶۰۰۰۰۰ نفر جمعیت
اوست و ۲۰ کیلومتر دایره اوست کوچه‌های آن بسیار عریض است
و چهار محله است یک محله کار و دیگری محله اهل اروپا و دیگر محله یونانیان
و خانه‌های آنها از چوب است لهذا آتش میگیرد و جهات ...
متعدده است و حمام‌های بسیار و بازار و ۳۴۴ مسجد و چند مکتب
و مدرسه و کلیسای یونانی و ارمنی و غیره و آثار قدیم و توپخانه و اطراف
بسیار باشکوه است و در طول در ساحل سکه خانه‌ها برپا ...
در این شهر سه نوع دارالطبع معمول است یک لغت ارمنی و ...

و دیگر عربی و فارسی و ترکی و دیگر فرانسه و یک مدرسه جنگ و یک مدرسه علوم ریاضی
و یک مدرسه ملاحی و یک مدرسه طبی و ترتیب به جهت کتابخانه و مجلس
است و در آنجا روزنامه ملتی و مطبع مدرس میشود و کارخانه‌جات و تجارت
در آنجا چندان معمول نیست هوای آنجا بسیار تغییرپذیر است و چندان
سالم نیست و مرض طاعون در آنجا فراوان است و این شهر از قدیم
بسیار معتبر بوده و سابق اکثر بنا از الس میناها و مدینه و چند نوبت
منهدم گردیده
لا آتانیه پایتخت قدیم آتیک و حالیه پایتخت جدید یونان شرقی طول شرقی
آن ۲۱ درجه و ۲۵ دقیقه و عرض شمالی ۳۷ درجه و ۵۸ دقیقه و ۱۰ کیلومتر
از دریا دور است و جمعیت آن ۲۰۰۰۰ نفر بیشتر نیست این شهر سابق
بسیار وسیع بوده و تا ۸۰۰۰۰ نفر جمعیت داشته و سه بندر داشته و ۱۳۲
دروازه داشته محله معتبر و جهات آثار قدیم را اکثری منهدم گشته این
شهر بکوینده ۱۶۴۳ سال قبل از مسیح بنا شده است به واسطه کوچی از اهل
مصر و کلمه آتانیه نام چند شهر از آنجا رونده است
لا کرفو نام اعظم جزایر ایونی است و واقع است مابین ۱۷ درجه و ۲۰ دقیقه
و ۱۸ درجه ۵ دقیقه طول شرقی و ۳۹ درجه و ۵۰ دقیقه عرض شمالی
و در غرب آلبانی است و وسعت او ۲۶۴ کیلومتر در ۲۲ است
و ۶۰۰۰۰ نفر جمعیت اوست و هوای آنجا ملایم است لکن تغیرپذیر
و صاحب جبال است و حبوبات در آنجا کم است و شراب
قدری بیشتر است و در ونخ نباتات فراوان

و حاکم نشین آنجا نیز موسوم است به کُرفو
کُرفو سو مفتاح آدریاتیک شمرده شد این شهر در سال ۱۷۹۷ تا سال ۱۷۹۹
و از سال ۱۸۰۲ تا سال ۱۸۱۴ در تصرف فرانسه بود و با بعض باقیش
جزیرهٔ عمده دیگر جمهوری جزایر ایونی است و در طاعت انگلیس است
لاکن شهر کرفو واقع است در سمت مشرق و طول شرقی آن ۱۷ درجه و ۲۵
دقیقه است و عرض شمالی آن ۳۹ درجه و ۳۸ دقیقه و ۱۵۰۰۰
نفر جمعیت دارد و چند آثار قدیم در آنجا است و تجارت معتبر دارد
و در آنجا به لغت ایطالیا و یونانی هردو تکلم می‌کنند

فصل دویم
در احوال مملکت آسیا
شعبهٔ اولی
در معرفت کنار و سرحدات و ترودات و خلیجها

مملکت آسیا در شرق کرهٔ نیمهٔ قدیم واقع است و عرضش مابین یک درجه
و ۷۸ درجه شمالی است و طولش مابین ۵ درجه و ۷۵ درجه ضبط
محیط هند و طول آنکه مابین ۲۵ درجه طول شرقی و ۱۸۵ درجه طول غربی
و طول زمینش از شمال به جنوب ۹۷۰۰ میل است و از شرق
به غرب ۱۲۸۰۰ و جمعیتش ۶۰۰ ملیون یا ۱۲۰۰ کرور نفوس است
این مملکت از سمت مغرب به سه حصه از زمین تا اروپا و افریقا متصل است
و از جمله این سه حصه یکی اراضی بارزی و شمالی نزدیک جبال اورال است
با توابع آن و دیگری در وسط تنگهٔ جبل قفقاز است در واقع است

مابین بحر خزر و بحر اسود و در سمت جنوب آن تنگهٔ سوئز است در آسیا سو
به افریقا متصل ساخته
و در هر حصهٔ دیگر ایالات مملکت به کنار مشهور گشته
در سمت شمال منتهی است به بحر منجمد شمالی و در مشرق به بحر محیط کبیر و در جنوب
به بحر هند
خلیجهای که از بحر منجمد شمالی در آسیا واقع گشته‌اند یکی ابی است و دیگری ینی‌سی
و از بحر محیط کبیر بحر بارنگ منشعب می‌شود و بحر اخوتسک و ژاپنی و زرد صفر
و کره که بحر شرقی نیز گویند و بحر چین که خلیج تونکین و سیام از او منشعب می‌شود
و از بحر محیط هند خلیج بنگاله و بحر عمان و خلیج فارس و بحر قلزم یا خلیج عربستان
منشعب می‌شوند و محل اتصال بحر منجمد شمالی با بحر بارنگ در تنگهٔ بارنگ
است که واقع گشته است مابین طرف شمال شرقی آسیا و شمال غربی امریکا
و چون خواهیم از بحر چین در خلیج بنگاله در نوردیم باید از تنگه‌ات مالاکا عبور
کنیم که واقع است مابین شبه جزیره مالاکا و جزیرهٔ سوماترا
و چون خواهیم از خلیج فارس در بحر محیط هند در نوردیم باید از تنگهٔ هرمز عبور کنیم
و محل اتصال بحر قلزم با بحر هند در تنگهٔ باب المندب است که واقع است مابین عربستان
و افریقا
و بحر اسود و آرشیپل و مارمارا و بحر ازوف و بحر خزر در سرحد غربی آسیا واقع گشته‌اند

شعبهٔ دویم
در معرفت شبه جزایر و دماغه‌های آسیا

سرحدات آسیا جهت تقسیمات زیاد است و شبه جزایر متعدده در آنجا تشکیل می‌یابد

در سمت مغرب شبه جزیرهٔ آسیای صغیر است و آن واقع گشته است مابین بحر ابیض و بحر اسود
و در جنوب غربی عربستان است و آن مابین بحر قلزم و خلیج فارس ممتد است
و در جنوب هم شبه جزیرهٔ بزرگ واقع است یعنی هندوستان و آن را شبه جزیرهٔ هند غربی
نیز گویند و واقع است مابین بحر عمان و خلیج بنگاله و دیگری هند و چین و شبه جزیرهٔ
هند شرقی نیز گویند و خصوصاً شبه جزیرهٔ مالاکا است که ممتد گشته است مابین خلیج
بنگاله و بحر چین
و در مشرق هم شبه جزیرهٔ کره است و آن مابین بحر صغیر و بحر کره و خلیج ژاپن واقع است
و دیگر شبه جزیرهٔ کامچاتکا است و واقع است مابین بحر لفدسک و بحر اهتسک

۵) دماغه‌های آسیا

دماغهٔ بسیار شمالی آسیا کاب سیپتانتریونال است یعنی دماغهٔ شمالی
و دماغهٔ بسیار شرقی کاب اریانتال است و آن در تنگهٔ بهرنگ واقع است
و دماغهٔ بسیار جنوبی دماغهٔ بوروست و در طرف شبه جزیرهٔ مالاکا واقع است
و دماغهٔ بسیار غربی دماغهٔ بابا است و واقع است در آسیای صغیر
و سایر دماغه‌های مشهور آسیا باب المندب است و در سرحد جنوب غربی عربستان
واقع است در تنگه‌ای که با آن اسم معروف است
و دیگر دماغهٔ کمرن است در طرف جنوبی هندوستان واقع است

۶) وسعت مملکت آسیا

طول این مملکت از شمال شرقی تا جنوب غربی یعنی از دماغهٔ شرقی تا دماغهٔ باب المندب
۱۰۲۰۰ کیلومتر است و از دماغهٔ شمالی تا دماغهٔ رومانیا ۸۰۰۰ کیلومتر است
و این مملکت اعظم از اجزای ارض عالم است و اوسع است از مجموع اروپا و

اروپا و افریقا و جمعیتش ۶۰۰۰۰۰۰۰۰ نفر است

۷) جزایر مملکت آسیا

در بحر منجمد شمالی لیاخو واقع است و هوای آنجا بسیار سرد است و زمین آن غیر آباد
و در سمت مشرق جزایر کوریل واقع است مابین بحر لفدسک و بحر محیط کبیر
و جزایر ژاپن مابین بحر ژاپن و بحر محیط کبیر واقع است و شامل است بر جزایر اعظم
جزایر آنها است با کیوزیو و سیکوکو و نیپون و ساغالیان
و جزیرهٔ فرموز مابین بحر کره و بحر چین واقع است
۸) سیلان و سراندیب که هم یکی از جزایر بسیار خوب عالم است و در مدخل خلیج بنگاله
واقع است و در جزء شرقی همان خلیج جزایر آندمان و نیکوبار واقع است
و در جنوب غربی هندوستان جزایر لاک دیو و در شبه جزایر طولی مال دیو واقع است و
در اطراف آنها قریب بسطح آب قلل مخوف بسیار واقع است
و در بحر الروم جزیرهٔ قبرس واقع است و آن در جنوب آسیای صغیر است و بسیار نزدیک است به آن
و در گرنشیبی جزایر سه بوراد واقع است که آنها زود است
و دیگر سام و هیته‌نن و گیو در این بحر واقع است

شعبهٔ سیم

در معرفت جبال و اختلاف سطح آسیا

ملک آسیا در وسط بسیار مرتفع است و در آنجا فلاتی است مرکب از بیابانها غیر ذی زرع
و محاط و محصور است در جبال بسیار و جمله در شمال مشهور است به جبال آلتائی و در
مغرب کوه‌های تیان شان را سلسله نیز گویند یعنی بلنگ و جبال بولر و در جنوب
غربی به جبال کوآن‌لن

و در جنوب قطعات مذکوره به فاصله جبال هیمالایا واقع است و آن ارفع جبال زمین است

و مابین قطعات وسط و قطعات ایرانی حقیقتاً رشته یا هندوکوه واقع است

و در جنوب هند و هندوستان دو رشته جبال معروف به گات شرقی و گات غربی واقع است

و در شمال شرقی آسیا جبال یابلونوی که ستانووی نیز گویند واقع است

و در سرحد شمال غربی جبال اورال است

و در مغرب جبال مرتفعه لبنان و توروس و قفقاز واقع است با جبال آرارات که مالیس نیز گویند با کوه سینا واقع اند که در تاریخ مذاهب بسیار مشهور است

در اکثر مواضع شمالی آسیا بیابانها است و جزء اکثر دشت شوره است و غیر ذی زرع اند

در جنوب بر خلاف آن اراضی کثیر الحاصل بسیار یافت میشود

در جنوب غربی یعنی در عربستان بیابانها و بقع یافت میشود ولی در سرحدات غربی غالب مواضع حاصلخیز است و هوای معتدل دارد

اما رودها

مملکت آسیا به پنج جزء طبیعی قسمت شده یک جزء آن قطعات است یکی قطعات مرکزی و دیگری قطعات ایرانی و چهار جزء دیگر یکی مصب شمالی است یعنی بحر منجمد و دیگری مصب شرقی یا بحر محیط کبیر و دیگر مصب جنوبی یا بحر محیط هند و دیگر مصب غربی یا کاردره ئی یعنی بحر الروم و بحر اسود و بحر خزر و بحر آرال

لا مصب بحر منجمد

در این مصب رود اوبی و لنا و ینیسی واقع است

در مصب اقیانوس کبیر

رود آمور یا ساخالیان که منصب در محاذات جزیره ساخالیان و در کنار خلیجی است که از یکطرف به بحر اخوتسک رابطه دارد و از طرفی به بحر ژاپن

رود هوانگ هو یا رود صفر داخل در بحر اصفر میشود

رود کیانگ داخل بحر کره میشود

رود کامبز یا مکنگ داخل بحر چین میشود

رود مینام در خلیج سیام داخل میشود که از بحر چین منشعب شده

لا مصب اقیانوس هند

رود سالوان و آواد و براهماپوتر و گانژ داخل میشوند در خلیج بنگاله

رود سند یا اندوس داخل بحر عمان میشود

رود تیگر یعنی دجله چون با فرات ترکیب میشود شط العرب گویند داخل در خلیج فارس میشود

لا مصب کاردره ئی

رود قزل ارماق در بحر اسود داخل میشود

و رود اورال در بحر خزر داخل میشود

رود جیحون که آمودریا نیز گویندش با رود سیحون در دریاچه آرال داخل میشوند

اما دریاچه‌ها

اعظم دریاچه‌های آسیا خزر است و آرال که هر دو واقع گشته اند در مصب غربی و بعد از آن دریاچه بایکال است واقع در مصب شمالی و جاری است در سه نیزه از مصب شرقی دریاچه پویانگ و دونگ تین است که هر دو با کیانگ رابطه دارند در مصب جنوبی دریاچه تن گری واقع است در تبت یعنی تلک نیز گویندش

و نیز مرداب عظیم زن زه در نزدیک عمان واقع است

در وسط فلات مرکزی دریاچه لب نور واقع است

در سرحدات فلات مرکزی دریاچه ارزق یا دریاچه کوکونور واقع است

در سمت مشرق

دریاچه بالکاش در سمت شمال غربی واقع است

در فلات ایران دریاچه هامون واقع است

و چند دریاچه کوچک نیز در سمت غربی و جنوبی غربی واقع است مثل دریاچه ارومیه

و وان واقع است

و دریاچه در انتهای اسفل ستدره بحر موت یا بحر لوط گویند و در تاریخ ملت اسرائیل شهرت

دارد در فلسطین شام واقع است و از شمال رود اردن که نهر اردن یا شریعه

نیز گویند در آن داخل میشود

شعبه چهارم

در معرفت ممالک و بلاد معروف آسیا

این مملکت به ۱۳۰ جزء اصلی قسمت شده و میتوان آنها را در چهار اقلیم محدود داد

اول اقلیم جنب شمالی یا جنب بحر منجمد

دوم ممالک واقعه در سمت کنار دریا و فلات ایران

سیم ممالک فلات مرکزی و سمت [illegible] کبیر

چهارم ممالک سمت آسیای [illegible]

۱) اقلیم سمت شمالی یا بحر منجمد

در این اقلیم مملکت سیبری واقع است که شرق روسیه آسیا نیز گویند

و آن اعظم است از تمام مملکت اروپا لکن جمعیتش از ۸ کرور کمتر است

زیرا که هوای آنجا بسیار سرد است لیکن معادن عزیز و حیوانات بسیاری که از

پوست آنها ملبوس ترتیب میدهند فراوان است مانند خز و سنجاب و غیره

و بلاد معروفش توبلسک است و ایرکوتسک

۲) اقلیم جنب غربی و فلات ایران

این اقلیم شامل شش جزء از آن اجزاء است از این قرار ترکستان و کنار بحر قفقازیه

و عثمانی و ایران و افغانستان و هرات و ترکستان

۱) قفقازیه که جزء آسیای روسیه نیز گویند در سمت جنوب جبال قفقاز واقع است

مابین بحر خزر و بحر اسود شهر معتبرش تفلیس است

۲) عثمانی مابین بحر اسود و آرشیپل و بحر احمر و خلیج فارس واقع است و شامل چندین

ولایت است که در تاریخ کمال شهرت را دارد مثل آسیای صغیر و ارمنستان

و مزوپوتامی یعنی واقع مابین دو بحر و اکنون آنجا را الجزیره گویند واقع است

مابین فرات و دجله و دیگر اسیریه و بابل و شام که شامل فلسطین است

بلاد معروف این مملکت ازمیر است و آنگورا و بروسه و بغداد و حلب

و دمشق و طرابلس و بیروت و آکر و بیت المقدس و موصل و خرابه های

بلاد تروا و افز و نینوا و بابل و تدمر و امثال آنها

۳) ایران واقع است مابین بحر خزر که در شمال اوست و خلیج فارس و بحر عمان

که در جنوب اوست

پایتخت این مملکت طهران است و سایر بلاد وسیعش اصفهان که قدیم پایتخت

بوده و شیراز و مشهد و یزد و آذربایجان و کرمانشاهان و عراق و غیره

۵ قفقاستان و آن مملکت کابل نیز گویند قریب به تمامی واقع است در سمت شرقی
فلات ایران و پای تختش کابل و شهر معتبرش قندهار
مملکت هرات در همان فلات واقع است و پای تختش معروف است به هرات
۶ ترکستان و تاتاری نیز گویند در سمت شرق بحر خزر ممتد است و میرسد تا
بجبال فلک و شامل بحر آرال است و در سمت شمالش بیابانهای غیر ذی زرع
بسیار است و غیر طوایف بیشان احدی مسکن ندارد
۷ در جنوب اراضی مثمره بسیار دارد و به چندین ولایت قسمت شده مشهورتر
آنها بخارا است و پای تختش نیز معروف است به بخارا و دیگر شهر معروفش
سمرقند است

در معرفی ممالک بلاد مرکز و شعب اقیانوس کبیر

در این اقلیم دو مملکت واقع است اول چین دوم ژاپن
۱ چین مملکتی است در کمال وسعت و آبادتر از جمیع ممالک روی زمین
زیرا که جمعیتش بیش از ۳۴۰۰۰۰۰۰۰ میرسد لیکن وسعتش کمتر از روسیه است
و از سرحدات غربی فلات مرکز ممتد میشود تا بحر محیط کبیر
مملکت چین منقسم به پنج ملک معروف و عمده است و اعظم آنها چین است
و خود مرکب است از چین خاص و از مانچوری
۱ چین خاص قلب مملکت است و مملکتی است در جنوب این ملک
واقع است و آن مملکت بسیار خوبی است صاحب صنایع عدیده و اما
این مملکت از عهد قدیم تربیت یافته اند و دیوار بسیار عظیمی در سمت
شمالش بنا نهاده اند محض مدافعه طوایف شمالی

پای تخت این مملکت پکن یا پکنگ است و سابق فی ما بالعرض مکشید و آن
شهری است بسیار عظیم و ۳۰ کیلومتر محیط او است و جمعیتش از ۲ تا ۳ کرور
تخمین کرده اند و سایر بلاد معروفش نانکین است و لوچو و کانتون و
این بندر کانتون با چهار بندر دیگر بجهت غربیها مفتوح است سایر ولایات معروفش
در مشرق کره است در شمال منقلستان و در مغرب ترکستان چینی و در جنوب
غربی تبت
ژاپن مملکتی است مرکب از جزایر چند و واقع است در سمت مشرق چین
و این مملکت از حیثیت صنعت و تربیت کمال شهرت را دارد و
مرکب از چند جزیره است و اعظم آنها نیفون است و کیوزیو و سیکوکو و یزو
و ساخالیان را هم باید دانست که تمام این جزیره اخیر متعلق به ایمپراطوری
ملکه شمالی در تصرف روس است و چند تای در قلمرو ژاپن)
در ژاپن دو پای تخت است و هر کدام مقر امپراطوری است یکی معروف است
به یدو و آن شهر بسیار معظمی است واقع در مشرق جزیره نیفون و دیگری میاکو
و آن واقع است در جنوب همان جزیره
و شهر ناگازاکی در جزیره کیوزیو (این شهر مدت مدیدی تنها بندری بود که برای
غربیها مفتوح ساخته بودند و ضمناً شرط شده بود که در آن غیر از اهل هلاند
هلاند بالبته نه غیر تا این اواخر چند بندر دیگر مفتوح ساخته و اهل امریکا
و انگلیس و روس هم بود در حق در تجارت آنجا ساخته اند

۷ اقلیم مغرب جنوبی یا اقیانوسیه

در این اقلیم هر دو شبه جزیره هند و بلوچستان و افغانستان واقع است

دهی هند و چین است یا به شرقی هند واقع مابین بحر چین و خلیج بنگاله و میان
چندین طایفه قسمت شده است و جزئی از سمت مغرب و چندی از آن در تصرف
انگلیس است و بلاد معروف آنجا از این قرار است مولمین و پیگو
و رانگون مالاکا و سنگاپور در جزیره کوچک سنگاپور واقع است
و بعد از آن مملکت بیرمان یا آوا معروف است به آوا
و مملکت سیام پای تختش بانکوک است
و مملکت آنام پای تخت آن هیو است که واقع است در کنار رودی
نزدیک به چین
و دیگر چند ولایت کوچک در شبه جزیره مالاکا واقع است
لاکن هندوستان در شبه جزیره غربی هند نیز گویند واقع است مابین خلیج
بنگاله و بحر عمان و جبال هیمالایا واقع ملک است بسیار معتبر و کثیر
المحصول و جمعیت بسیار که از زمان قدیم به کمالات
و صنایع معروف بوده اند و اهل تجارت معتبره عالم گو با هندوستان
رابطه تجارت پیوسته است و از آنجا جنس و محصولات بسیار ممتاز
در تمام نقاط دنیا حمل و نقل میکنند
و آن ولایات بسیار خوب که از جهت تجارت از هر جهت رجحان
دارد بر سایر مواضع در تصرف انگلیس است
پای تخت تمام قلمرو انگلیس در این اقلیم کلکته است و آن در ولایت
بنگاله بر رود گنگ از شعب رود گنگ کلکته بنا شده و شهرهای معتبر متصرفه
انگلیس از این قرار است دهلی آگراه بنارس لکنو

و مدرس و بمبئی و پیشاور و حیدرآباد و لاهور
ولاکن کشمیر در تصرف طایفه سیکها است بدون رابطه با هم دولت
لاکن مملکات جزئیه در آن حد که در ماندل شهر پوندیشری است و در سرحد مالابار شهرهای ماهه
و در بنگاله شهر شاندرناگور است با مواضع دیگر و بعد از این دیگری متعلق
و متصرفات پرتقال گوآ است با مواضع دیگر
لاکن بلوچستان در سمت مغرب هندوستان در طول بحر عمان ممتد است پای تختش موسوم به کلات
لاکن عربستان واقع مابین خلیج فارس و بحر قلزم و بحر عمان و جزء اعظم آن بیابانهای مخوف
است لیکن سرحدهایش بسیار جاهای زرخیز است خصوص در جنوب غربی که قهوه
بسیار خوب عالم در آنجا یافت میشود
این مملکت به چندین ولایت قسمت شده بلاد معروفش مکه معظمه است مدینه طیبه و موخا
و مسقط

در معرفت اهالی ساکنان آسیا

جمعیت آسیا بعضی تا ۷۰۰ ملیون نفر ضبط کرده اند و ساکنان نصف شرقی و کلا
بسیاری از سمت مشرق جزء نژاد مغول اند و اما نصف غربی متعلق اند به نژاد
ابیض
و در جمله طوایف نژاد ابیض بعضی جنس هستند که از جهت لون سیاه
شبیه است با آن نژاد دارند همچنین طوایف هندوستان که گندم گون
است و سیه چرده اند
و در سرحد جنوب شرقی آسیا در شبه جزیره مالاکا چند طایفه از نژاد مالایی نیز
دیده شده است

فصل سیم

در احوال مملکت افریقا

شعبهٔ اول

در خصوص سرحدات و کنارها و خلیجها و دماغه‌ها و جزیره‌ها

افریقا چنانکه بالا گفته شد یکی از پنج جزو عالم است و در جنوب [illegible] واقع است و از ۳۷ درجه عرض شمالی تا ۳۵ درجه عرض جنوبی [illegible] شبه جزیره عظیم است مثلث الشکل در شمال شرقی در [illegible] با آسیا وصل است و به سایر جهات محصور است به بحر در شمال بحر روم است و تنگه جبل‌الطارق و این تنگه آن را از اروپا جدا ساخته و در مغرب اقیانوس اطلانتیک [illegible] و در مشرق اوقیانوس هند است و تنگه باب‌المندب بحر [illegible] از [illegible] جدا است و ما بین افریقا [illegible] واقع شده [illegible] نیز از مقطوعات آن است و جزیره ماداگاسکار [illegible] جدا ساخته سرحدات افریقا بسیار منظم و هموار است و [illegible] اگر در اروپا و آسیا دیده میشود ندارد و خلیج بحر روم در آن با رخنه عظیم [illegible] است و [illegible] خلیج [illegible] یا خلیج سیدره و دیگر خلیج قابس و از اقیانوس اطلس خلیج گینه و آن منقسم است به خلیج بنین و خلیج بیافرا

در خصوص دماغه‌های افریقا و وسعت آن

این شبه جزیره عظیم را [illegible] دماغه اصلی در چهار سمت واقع است در شمال دماغه ابیض در جنوب دماغه اگولهاس در مغرب دماغه سبز در مشرق دماغه گاردافوی و علاوه بر آنها در شمال نیز دماغه بن بسیار نزدیک به دماغه ابیض واقع است

با دماغه بجادور در مغرب دماغه ابیض دیگر اند و در شمال دماغه سبز است در جنوب دماغه امید نیک نزدیک دماغه اگولهاس و دماغه پالماس و دماغه [illegible] در گینه و گاردافوی در ساحل [illegible]

در وسعت مملکت افریقا

طول افریقا از شمال به جنوب هشت هزار [illegible] است و [illegible] از مشرق به مغرب [illegible] ۵۰۰ تا [illegible] کیلومتر است و وسعتش [illegible] تقریباً [illegible] اروپا است

در خصوص صورت و جبال و صحاری افریقا

این مملکت نسبت به تمامی در منطقه محرقه واقع است لهذا گرمتر از هر پنج قطعه عالم است [illegible] و مرکب است از [illegible] بسیار [illegible] [illegible] و وسیع [illegible] در خصوص [illegible] [illegible] است [illegible] و [illegible] متفرق [illegible] [illegible] نیز [illegible] و در جنوب افریقا [illegible] بسیار نیز [illegible] [illegible] از [illegible] آگاهی تمام نداریم

[illegible] جبال عظیم این مملکت [illegible] است که در شمال غربی واقع شده و در جنوب [illegible]

و در جنوب شرقی آن جبال [illegible] واقع است

و در وسط [illegible] جبال [illegible] معروف به جبال قمر [illegible] معلوم [illegible] بکدام رشته جبال تعلق میگیرد

و [illegible] اند [illegible] جنوب خط استوا جبال [illegible] [illegible]

ناحیه است و در مغرب جبال کنگ واقع است و در جنوب شرقی لوپاتا
و در جنوب جبال نیو و جبال نیون ورولد واقع است
هوای اکثر سرحدات افریقا بسیار بد است و مورث امراض می‌شود
جز در طول بحر روم و سمت جنوب

و در منطقه واقع ما بین نصف‌النهارین باران به نوبت می‌بارد یعنی در فصول
مشخصه و مدت چند ماه فراوان می‌بارد و بعد از آن منقضی می‌شود
بدون آنکه قطره از آسمان فرود آید و بنا بر این سال در آن اقالیم بر
دو فصل قسمت می‌شود فصل باران و فصل خشکی و مواضع بسیار وسیع نیز
هست مثل قطعه وسیع از صحرا در سرکبیر هیچ وقت در آنجا نمی‌بارد
و حیوانات درنده بسیار در آنجا یافت می‌شود مثل شیر و پلنگ
و کرگدن و فیل و دیگر زرافه و فیل و غزال و دیگر مار و حشرات الارض
بی‌شمار و نسبت قوت تابش آفتاب گیاه در آنجا خوب نمو می‌کند
و همه نوع خراوات یافت می‌شود مانند خیزران و انواع نخل
و در افریقا نژاد اسود بر همه غالب است و اشخاص سفید در قطعه وسیع
از جنوب سکنا دارند و بعد در شمال طوایف مصری و حبشه و نوبه
و قبایلی که بربر نامند و اعراب مسکن دارند و لغات اهل افریقا بسیار
مختلف است و لیکن در تمام قطعه شمالی لغت عرب معروف است
و بت‌پرستی در میان اکثر مردمان افریقا معمول است
و مذهب اسلام در شمال و نصاری نیز در آنجا یافت می‌شود مگر اندکی
در حبشه و ترتیب و نصرانیت در میان اهل افریقا چندان

چندان ترقی نکرده و تجارت داخله در بسیار قلیل است با کاروان‌ها می‌شود و تجارت
با اهل اروپا است و مال التجاره آنجا خرده زر است و مس و ملح و بوره و ادویه
و عاج و پر جانوران و قهوه و گندم و برنج خرده نی و گندم و فلفل و نیل و چرم
و نخل یک و صمغ و غیره

هنوز معرفت ما به احوال افریقا کمتر از سایر قطعه عالم است
اهل روم و یونان همین در شمال سیر کرده‌اند و در واسطه فتوحات اعراب در
اوایل مائه هفتم معرفت ما به احوال شمال و مشرق زیاد شد
و در مائه پانزدهم اهل پرتگال از طول تمام سرحدات آگاهی دادند و بعد
انگلیس و دیگر اسپانیه هم مفتوح ساختند و بالجمله در مائه هجدهم جمعیتی قصد
تحقیقات در دور و درون این مملکت نمودند و سیاحان به حبشه و نوبه و سایر
قطعات رفتند و معلوم نمودند احوال حقیقی ممالک را تا آن وقت غیر
ممکن الوصول بود
و در این دو سال اخیر در بیابان کلهاری تا حصبه معلوم شد و در آن جا فتوحات
نمایان نمودند و سلطانی انگلیس نقیب رسانیدند البته بعد از مدت اندک
است که آگاهی بیشتر می‌شود

در معرفت رودهای افریقا

در سمت شمال رودهای افریقا داخل بحر روم می‌شوند و در سمت مغرب داخل بحر اتلانتیک
و در سمت مشرق داخل دریای هند نیز هست و در وسط این قطعه عالم دریاچه‌ها
واقع است و در درون آن در یاچه‌های بزرگ داخل می‌شوند بعضی از دریا
بر پنج قطعه طبیعی عظیم قسمت شده است مشهور و آن واضح

اعظم رودها یکی که در بحر روم وضع شده نیل است و آن از ترکیب نیل ابیض و نیل ازرق بوجود آمده

دوم اعظم رودهای افریقا نیجر یا نیگر است که گاهی جولیبا و کوارا یا ... نامند و زامبزی یا کوانگ است و کنگو یا زئیر و رود اورانژ یا گاریپ

و رودهای دیگر که بسمت اقیانوس هند جاری شوند چندان بر ما معلوم نیست از جمله آنها جوبا است و لیمپوپو و زامبزی یا ریانی ... و دافعی که تا حال معلوم ... مرقوم

در معرفت دریاچه‌های افریقا

دریاچه چاد در وسط واقع است و یکی از دریاچه‌های معتبر افریقا است و دیگر در جنوب و نزدیک استوا دریاچه ایست قیاس بزرگ که معروف به ادریا نزا و نیز ... است احوال آن بدقت معلوم نگشته و ظاهراً دریاچه نیاسی قطعه‌ایست از آن

و در شمال نزدیک جبل الطلس و در جنوب آن دریاچه ملوحه است و در مشرق دریاچه دانبیا و طانا نیز گویند و از نیل ازرق ظاهر شده

و در مغرب دریاچه دیبا است که از دیالیبا ظاهر شده

و در قطعهٔ جنوبیه دریاچه نگامی است

شعبه دوم

در معرفت ولایات و بلاد معروفهٔ افریقا

این ملک را به چند ولایت اعلی قسمت منقسم نموده و آنها در شش قطعه مندرج شده اند اول قطعه نیل است و بحر قلزم دوم قطعه بحر الروم

سیم مغرب اقیانوس الطلس چهارم قطعه مابین الطلس و اقیانوس هند پنجم مرتفع افریقا نیز ششم قطعه در ... در ... بحر ... ملند

و بعضی از علمای جغرافی افریقا را به پنج قطعه قسمت نموده و ۱۸ ولایت در میان آنها قلمداد کرده

اول مغرب یا بربرستان در شمال غربی است و مراکش است و الجزیر و طونس و طرابلس

دوم قطعه نیل در شمال شرقی است و شامل است مصر و حبشه و نوبه و کردفان و دارفور

سیم قطعه سنگال مابین مغرب و افریقای جنوبی است و شامل است بر سنگال و سنیگامبیا و گینه و کنگو

چهارم افریقای جنوبی در جنوب غربی است و مشتمل است بر بوچوانان و دماغه ملک هتنتوت یا ... و ... بهار

پنجم افریقای شرقی در جنوب شرقی است و مشتمل است بر کافرستان و موزامبیق و زنگبار و ... ما تقسیم ... شرح میدهیم

در شرح قطعه نیل و بحر احمر

۱ ملک است که از نیل مرتفع مرقوم و به بحر قلزم ... اول مصر دوم نوبه سیم حبشه

۱ ملک مصر در شمال شرقی افریقا واقع است مابین ۲۳ درجه و ۲۳ دقیقه و ۳۱ درجه و ۳۷ دقیقه عرض شمالی و مابین ۲۲ درجه و ۱۰ دقیقه و ۳۳ درجه ۲ دقیقه

طالبرق و در جنوب ملحق است به نوبا و در مغرب بصحرای وسیع لیبا
و در شمال به بحر روم و در مشرق به بحر قلزم و ولایتی است جزء عثمانی ولکن
تبعیتی بدولت ندارد جز باسم و وسعتش از شمال بجنوب ۸۸۰ کیلومتر
و از مغرب بمشرق ۵۰۰ کیلومتر و جمعیتش شش کرور است و اهالی
تحقیقش بوکر گویند و این کلمه مشتق از قاهره است مصر القاهره ۱۰ شش
می‌کشند و سایر بلاد معروفش اسکندریه است و دامیاط و رشید و سوئیس
و جیزه و سیوط و غیره
و مصر بر حسب وضع طبیعی بر سه قسمت شده مصر سفلی و آن نزدیک
است به بحر روم
دوم مصر وسطی در وسط واقع است
سیم مصر علیا یا سعید که در جنوب واقع است
و تقسیم نظر بامور ریاست اکنون به ۲۵ ولایت قسمت شده و
اهالی آنها باسم حاکم‌نشین خود معروف گشته
و از متعلقات و متصرفات محمد علی پاشا در سی سال قبل در اوقات
کوبرها که بهمت برادرزاده‌اش در همین وقت مصر جاری گشته‌اند و معروف
اند باسم ولایات شرقی و غربی و نیز از جمله متعلقات نوبی است
دیگر فازان و حبشه و در آسیا شام و عربستان و قبرس و کاندیا است
در سی سال قبل به عثمانی رد گردید
و در اطراف مکه معظمه و جده و غیره و در عربستان متعلق است بانها
خاک مصر در بعضی مواضع کوهستانی است و در بعضی دیگر مسطح و زراعتی

سال ۱۳۴۸ خورشیدی
بازیابی شد

از جنوب بطرف شمال در علیا و وسطی قطع نموده و آن ملک منحصر است باهالی یک رود
و آن در میان یک دره جاری است که در مشرق محدود است برشته کوه عربستان
و در مغرب برشته کوه لیبیا و مصر سفلی تماماً مسطح است و منشعب گشته است از
نیل و چند نهرهای عدیده از نیل از هر طرف قطع نموده‌اند و عمده آن چند نهرها
محمودیه است که از اسکندریه به رامانیه می‌رود و نیز قنال سوئز است و یوسف
و هوای مصر بسیار گرم است و هیچ وقت در آنجا ابر بارد و باران فصلی در آنجا
بیش نیست بهار از دلو تا ثور و مابقی تابستان است و هوا شدت
خشک و باد کویر آفت زیاده به آنجا می‌رساند و نیز طاعون و آبله و
حماهای شدید و درد چشم نیز در آن جا فراوان است
خاک مصر حاصل‌خیز است جز در دره نیل و مابقیش بیابان و صحرا است
ریگزار و حاصلخیزی خود دره نیل است با انتظام شرب نیل که
با این انقلاب صیف و اعتدال واقع می‌شود لکن گاه از دیاد نیل موقوف
و مناسب اتفاق می‌افتد حاصل بسیار است فراوان می‌شود و محصولات
این جا گندم مکه است و گندم رسمی و برنج و ارزن و انواع بقول و پنبه
و نیل و کتان و شاهدانه و غیره و گلها و میوه‌ها عدیده از ... و قاطر و خر
و اسب و طیور بسیار در آنجا تربیت می‌کنند و از حیوانات دیگر
شیر و شغال و کفتار و از حیوانات بحریه اسب آبی و نهنگ سابق
آنجا فراوان یافت می‌شد و الان بسیار نادر است
و معادن مصر بسیار کم است و لکن معدن نمک و ... و بوره
و زمین بسیار در آنجا یافت می‌شود و انواع کارخانجات نساجی

در اکثر بسیار معمول بود از زمان محمد علی پاشا روی به ترقی نهاد و اما در حقیقت
وانهم و مبدأ صنعت و تجارت است در اکثر و در بلاد معظمه آن
کارخانه جات ضرب فلزات و ریختن آلات و ادوات و نخ ریسی
و قند ریزی و غیره بود نهاده

جمعیت مصر بسیار مختلط است جزء اعظم اهالی عرب اند و قبطی بقیه اهالی
قدیم و بعد از آن عثمانیانند که به اتفاق ترکان اعراب در ملک
ساکنند و دیگر ارمنی است و یهود و نیز ... و در این عصر اهالی
اروپا نیز در آن جا فراوان یافته میشود لغت غالب اهالی عربی است
ولیکن ترکی و فرانسه نیز بسیار معمول است و به لغت قبطی تکلم میکنند
و اسلام مذهب دولت است ولیکن مذاهب دیگر نیز هست و حکومت این
ملک در عهده پاشا است که ظاهراً تابع عثمانی است ولیکن
در واقع مستقل است و ... مطلق و در این عصر او را خدیو مصر گویند
و ولایات ... به والی آنست که ... سودان گویند و حاصل ملک
مصریه ... و کرور تومان ... در سال ۱۸۲۰ ... است
هزار نفوس ... این ملک از سال ۱۵۱۷ تا ۱۸۰۶ در اطاعت
سلاطین عثمانی افتاد و محمد علی پاشا از سال ۱۸۰۶ نایب السلطنه
و عباس پاشا در سال ۱۸۴۹ و سعید پاشا در سال ۱۸۵۴

ملک نوبه مابین مصر و حبشه واقع شده و مابین ۳۷ و ۲۵ طول
شرقی و مابین ۲۰ و ۱۰ عرض شمالی و وسعتش از شمال به جنوب ۱۴۰۰
کیلومتر است و از شرق به غرب ۵۷۶ و جمعیتش ... نفوذ

و نیز اکثر قطع عظیم آن سودا ... واقع است و شهر ... ملیون حاصله
است و مرکب از دو قطعه است قطعه شرقی ... غربی
... و بسیار ... چند ادارند در آن ... است و مشهوره مواضع آن
الوان ... و ... و آکمه است

تمام نوبه تابع محمد علی پاشا است که ... به سرکرده ... پاشا در سال ۱۸۲۲
... و قبل از آن ... نوبه تماماً به عثمانی مطیع که ... است
ولیکن ... اطاعت میکنند و ... قبل از آن ... نیز
... در آن جا رفته و به تصرف بیاوردند جز ... تماماً ...
و در این جا کردهی یافته معروف به ... یا نوبه محققاً بعد از آن
قدرت و اعتبار پیدا کردند تمام ... ماندند

... و آب نوبه چندان اختلاف با حبشه ندارد
کردفان نیز از متعلقات نوبه شمرده و از مرکب آن با قطعه جنوبیه این
ولایت ... معروف ... شرق

حبشه ملکی است وسیع و کوهستانی از شرق ... و در شمال متصل
به نوبه و در مشرق به قلزم و در مغرب به کردفان و در جنوب ...
... باب المندب ... نیل ...
... نیل ازرق در آن جا است ... بحر ازرق است و ...
... و وسعت این ملک و به تقریب ۷۸۸ کیلومتر مربع
... و جمعیتش ... ملیون ... تمام این قطعه
ملک عظیم بود در تصرف یک سلطان ... معروف ...

ملوس کبیر و بعد از مدت قلیلی بکلی ولایت مطلق العنان قسمت گردید و شماره
هفت عدد است از این قرار طیگره گندار آنکبر آمهارا آنگت
بارد آسامارد و اندار سابقاً پای تخت حبشه بود و اکنون آن گوندرست
دگالد چندی است این ملک دست برد زدند و قطعهٔ از آن سو
به تصرف در آوردند و اهل حبشه مسیحی هستند و بجز ملتی در حضرت
مسیح سه مذهب درنشد و صنعت تحت قیمت در او قاشر نیشه ولیکن کنیز کنیزان خوب

در شرح قطعهٔ بحر روم

بربریه ملک طویل است که در قریب تمام ساحل جنوبی بحر روم ممتد است
و به چهار جزء منقسم است اول ولایت طرابلس پای تختش طرابلس است
دوم ولایت طونس پای تختش طونس واقع در نزدیک جای کارتاژ قدیم
سیم ولایت الجزایر که از کلمه الجزایر مشتق شده و فرانسه‌ها دو ازان جا
کوچ نشین معتبری دارند و پای تختش الجزایر است و سایر بلاد معروفش بن
و قسنطینه و بیر بوژی مسطغانم واران واقع در کنسطانطین
دستطیف بلیدا تلمسان سیدی بل ابس واقع
در درون ملک
چهارم ولایت مارک است پای تختش مارک و سایر بلادش
فز و تانژیر و مکادر طانیر تیطاوین متعلق است به اسپانیا

در شرح ولایات صحرا قبالة المطبس

این قطعه مشهور است به صحرا و سنگامبی و گینهٔ علیا و گینهٔ سفلی و شم بیابان زی
و نبط نطوطمی

صحرای بزرگ است وسیع واقع است در جنوب بربریه و در مغرب ملک ... است
به اوقیانوس اطلس و از درون کنار نیل تا ماهله بسیار منقسم و معروف ... میان
طوایف مختلفه که در آن بیابانها به خطر برالنده است معروف تر
طوآریک است
سنگامبی نامش مشتق است از سنگال و گامبی ملک است لیکن ... ممالک
و لیکن بسیار گرم و اغلب مواضعش به آب و هوا و ما بین فرانسه و انگلیس
و دیگر ... سنگال و چندین طایفه از نژاد سمت شده و نیز از بلاد معروفش
سن لویس که واقع است در مصب سنگال که متعلق است به فرانسه
گینهٔ علیا که نام در تمام صحیح ترش ... است و در شمال و شمال شرقی محیط
است بر ملک گینه و از سواحل معروفش ساحل سیرالیان است
و ساحل گرین و ساحل دندان یا عاج و ساحل طلا و ساحل غلام
و ساحل برنی و ساحل کابین و دو دکا انگلیس و هلند و فرانسه چندین معبر دارند
گینهٔ سفلی یا جنوبی مشهور است به ولایت کنگ پای تختش سن سالوادور
در پایش و در ولایت آن گلد و با آن گله که متعلق است به پورتقال
سم بیابان زی طوایف معروفش سم بیابان است داودان لو
نبط نطوطمی نامش مشتق است از اسم سالتانش که معروف است به مطانلکو
یا کاکا

در معرفت ولایات واقع مابین اوقیانوس اطلس و قطعات نیل و ...

کوه نشین و ماغه که متعلق است به انگلیس واقع گشته در طرف جنوب اوقیا
وسد جنوب غربی مشهور است به ماغه امید نیک پای تختش کاپ است

در معرفت ولایاتی که به پرتقالیان متعلق‌اند

کافریری بحری و نوع تا طول انگولا در آن واقع است ساکنانش چندین فرقه‌اند
از کافر و مشهورتر از آن کونگو است
کاپ طنبری عام مرز دلکاب متعلق است به پرتگال و در یکی جزیره‌ها
تا بعد رحمت [illegible] و بازرگانی مرز امبیک است
زنگبار را چندین فرقه سیاهان و اعراب قسمت کرده‌اند و در تحت تمام الاما
و در اطاعت سلطان زنگبار است و ملحق به آن در عربستان مسقط و
مسقط است و بازرگانی زنگبار است و در جزیره به همین نام معروف است
شهر واقع است در طرف شرق افریقا و مشهورتر است بر ولایات و [illegible]
معروف است به سواحل آزان و سواحل آدل

در معرفت ولایات داخله

در درون افریقا سلسله کوهها است و سلسله کوه جنوبی و کافریری در یکی
سلسله شمالی سودان و تا کردوفان و آن معدنها [illegible] با چندین صحرا دارند
علیا و نوبه و سنگهای [illegible] و [illegible] عظیم [illegible] آن [illegible] از جمله
ولایات داخله آن معروف است در معرفت [illegible] طول است و
با [illegible] نام معروف است و یکی از بلاد بسیار معروف افریقا است
و در وسط [illegible] است و آدامووا و لادرقو و در مشرق [illegible]
و ادوادای و [illegible] طایفه [illegible] قطعه عظیمی از درون سودان
معروف است و [illegible] از جمله ولایات [illegible] با [illegible]
آن [illegible] و ساکنان [illegible] و [illegible] از جمله بلاد معروف

آن را حبشه و دیگر کاپ گردفوی است
سلسله کوه جنوبی از حبشه تا کافریری ممتد است قطعه‌ای است از افریقا در [illegible]
افریقا بسیار مجهول‌تر است و لکن دو یکی از اجزای آن است
کافریری در دو [illegible] مشهورتر است به چندین طایفه و معروف‌تر آنها [illegible] است
و ملک قدیم مونوموتاپا [illegible] واقع است

شعبه سیم

در معرفت ساکنان افریقا

چندان معلوم نیست که افریقا چقدر جمعیت دارد و لکن گمان می‌کنند که کمتر از
۲۰۰ کرور [illegible] دارد و ساکنانش تمام متعلق‌اند به نژاد [illegible] و لون
[illegible] سیاه است و بعضی [illegible] نیز با [illegible] قیافه آنها از نژاد
[illegible] است و عمده آنها [illegible] و بربر با قبایل [illegible] و قبطها مصری
و اهل نوبه و حبشه و [illegible] و چندین گروه [illegible] با اهل شمال افریقا
ترکیب شده‌اند و عمده آنها [illegible] است و ترک
سایر ساکنان افریقا بیشتر سیاهان‌اند در [illegible] تمام قطعه جنوبی
سودان و نوبه و حبشه [illegible]
و یکی در آفاق [illegible] افریقا [illegible] کرده [illegible] شده بر [illegible]
بیشتر [illegible] تا [illegible] و ظاهر [illegible] نژاد [illegible] آنها [illegible]
است و [illegible]
قبایل افریقا [illegible] بسیار [illegible] دارند [illegible]
[illegible] بیشتر حیوانات و جمادات است و اسلام در شمال و در قطعه

در شمال و در قطعه وسیع از آفاق وسط و در قطعه از صحرا در دنیا نو نیز معروف
و معمول است و قبائل و حبشه و نصاری هستند و آدم خواری نیز که در بعضی چند
از اهل جنوب رسم است و بعضی گویند در طوایف آفاق مرکزی نیز معمول است
و بعضی از ایشان بسیار بی‌عموم و بسیار بد اخلاق فروش غلام و کنیز است اگرچه ملل با
تربیت از این تجارت اجتناب دارند ولیکن هنوز در دنیا کمال رواج
دارد

در معرفت جزایر اطراف افریقا

اول در جزایر واقعه در اقیانوس

جزایر آسور که مشهورترینشان طرسرنت بسیار با شکوه است و میوه‌های لذیذ در آنجا
فراوان است بخصوص مرکبات ولی زلزله در آن جا بسیار اتفاق می‌افتد
متعلق اند به دولت پرتگال و اعظم آنها نیز باسم مادیر معروف است
جزایر مادیر نیز متعلق است به پورتگال و اعظم آن نیز باسم مادیر معروف است
انگورهای خوب و فراوان در آن تربیت می‌شود
جزایر کاناری متعلق است به اسپانیول و اکثر آنها بسیار باشکوه است و از قدیم
جهت آنها جزایر خالدات گویند و مشهورترینشان طنریف است
در جنب جبل عظیم معروف است بقله طنریف یا قله تنیت اشتهار دارد
و جزیره دیگرش کاناری عظیم است و غرباً جزیره فرست در میمنه طول منحانی
است و جزیره گره نزدیک دماغه سبز متعلق است بفرانسه
جزایر دماغه سبز متعلق به پورتگال و بیرون آب و هوا مریض است در معرض خطر وحشت
انگیز است

و جزیره آسانسیون و سنت هلن در جنب جنوب و وفات ناپلیون مشهور است
متعلق به انگلیس است
جزیره فرناندو پو واقع در خلیج گینه متعلق است به اسپانیول
جزیره پرنس یا طرن سبب و جزیره سن طوماس واقع در دهانه خلیج متعلق است
به پورتقال
جزیره آنابن نزدیک همانجا در تصرف اسپانیول است
جزایر تریستان دا کونها و اکثر در سمت جنوب واقع است و بسیار دور از ساحل متعلق است
به انگلیس

در معرفت جزایر واقعه در اقیانوس هند

ماداگاسکار یا مالگاش که از جزایر بسیار خوب و بزرگ عالم است
و ساکنانش را مادکاش یا مالگاش گویند و این جا کمپنی گروه حکومت که عمده
آنها طایفه هوا است و پایتخت این طایفه طاناناریو است و جزیره رئونیون
در سابق بوربن می‌گفتند در آنجا قهوه بسیار می‌رویید و یکی از کوه نکنین آتش‌فشان بسیار
معتبر در آنجاست و حاکم نشین آن معروف است به سن دنی
جزیره موریس در سابق جزیره فرانس می‌گفتند و فرانسه مدتی آنجا را متصرف داشته‌اند
و حال متعلق است به انگلیس و آن کوه نشین معتبر است و حاکم نشین آنجا
پرت لوئیس گویند و سابق پرت لوئی
و جزیره رودریگ واقع در مشرق موریس نیز متعلق است به انگلیس
و همه جزایر رئونیون و موریس و رودریگ را جزایر ماسکارن گویند
جزایر کمر واقع اند در کانال موزامبیک و اکثر آنها متعلق اند به انگلیس

مغاره عجیب دیگر از آن که با لیطا باری متعلق است بفرانسه
جزایر سیشل که متعلق اند به انگلیس متعدد هستند و در اطراف آنها سنگهای
عظیم پراکنده است و مشهورترین جزیره ماهه است
جزیره زنگبار واقع در ساحل زنگبار مشهور است به بندری معروف به همان
نام و مقر سلطانی معتبر است از اعراب
جزیره پمبا یا پمبازه واقع در همان ساحل متعلق است به همان سلطان
جزیره سوکوطره واقع در مشرق دماغه گاردافوی متعلق است به انگلیس
جزیره دزدو فلیوتی لیاره در از جنوب شرقی افریقا واقع است
و تمامش مرکب است از سنگهای آتش فشانی و هیچ گیاه ندارد

فصل چهارم

در جغرافیای مملکت امریکا

شعبه اول

در خصوص کشف امریکا و صورت بحار و خلیجها و جزایر آن

بعد از آنکه اهالی جاهای در مائه نهم و دهم اهالی دانمارک یافته و آنها مسوده
دست رس یافته بودند موسوم ساختند به گرونلند و اجزای عمده آن
را از هم جدا کرد آن مملکت معتبر تر است کریستوف کلمب در سنه ۱۴۹۲
یافت و خیال اینکه آن قطعه عالم نو هم از هند است و یک هند دیگر معروف
شد بنام شخصی از اهل فلورانس معروف به امریک وسپوس که آنجا
جزیره بود جز در سال ۱۴۹۷ و بعضی از مورخین نوشته اند که در سال ۱۴۹۹
به آن جا رفت

این ملک از شمال بجنوب ممتد است مابین اقیانوس اطلس که در مشرق واقع است
و اقیانوس کبیر که در مغرب آن است
در جنوب منتهی میشود به دماغه هارن و در شمال بسمت قطب شمال
احوال سرحد آن هنوز خوب معلوم نشده و این سمت بر وسعت دیگر
فراوان است دریاهای وسیع مخصوص از اینکه در آنجا مدت نگیرند
دیگر در این سمت تا ۸۲ درجه عرض رسیده اند و در جنوب این جزء
عالم منتهی میشود به ۵۶ درجه عرض جنوبی و واقع است ۱۷۱ درجه ۲۰
دقیقه طول غربی
امریکا در وسط تنگنایی که عرضش کم است و موسوم است بتنگنای ایستم یا پاناما است
راه آهنی از آنجا گذشته و آنچه از این ملک در شمال آن واقع است امریکای
شمالی است و آنکه در جنوب امریکای جنوبی و عرض این اتم تقریباً ۸ فرسخ است
سواحل امریکای شمالی بسیار منظم است مانند سواحل اروپا و سواحل
دیگر سواحل امریکای جنوبی قریب تمامش هموار است مانند سواحل افریقا
بحر قطبی بحر بافن و تنگه داویس که بسطرف باسن ... از ازمنه هودسن
از قطعه امریکای شمالی امریکا
چون قدری قسمت جنوبی ... مرسوم به ... ولاداتی ... فاصله
مابین جنوب گرینلند آن ... از شمالی امریکا و بحر ادریس ...
رخنه عظیم در ساحل شمال ... و از اقیانوس اطلس در ساحل شرقی امریکای
شمالی خلیج سن لوران واقع ... و مابین دو امریکا رخنه بزرگی است
که در شمال موسوم است به خلیج مکزیک و در جنوب به بحر آنتیل

و نزدیک طرف جنوبی امریقا در بوغازات ماژلان واقع است در از
کن تینان آرشیبیل طرح دفونو جدا ساخته
و بسمت اقیانوس کبیر خلیج پاناما واقع است و خلیج کالیفرنیا در بیرکوم است
به بحر ورسینی و بحر بهرنگ
در شمال بحر لفیر در طرف دات بهرنگ واقع است و آن واقع است مابین
دوک شمال غربی امریکا و دوک شمال شرقی آسیا

در معرفت شبه جزایر و دماغه‌های امریکا

در امریکای شمالی شبه جزایر عدیده واقع است از آن جمله در شرق لابرادور است
و اکس جدید یا آکادیا و فلورید و نوکاطانی
و در مغرب شبه جزیره کالیفرنی است و آلاسکا که بسیار لطیف آنهم کم
عرض
دماغه بسیار شرقی جزیره بزرگ امریکای شمالی شارل است واقع در لابرادور در
و آنکه بسمت مغرب بسیار پیشتر رفته‌ای داشته باشد دماغه غربی است
واقع در دو طرف دات بهرنگ و دماغه فارول واقع است در طرف
جنوبی گروئنلند
امریکای جنوبی مانند افریقا صاحب چهار دماغه مشهور است در چهار
جهت جهان
در شمال دماغه گالیناس است و در مشرق دماغه سن روکه و در مغرب دماغه
ابیض و در جنوب دماغه هُرن و دماغه لغیر در کن تینان واقع
نشده است و متعلق است به آرشیبیل ارض النار

و طرف بری امریکا بسمت جنوب در واقع دماغه فروارد است واقع
در دو طرف دات ماژلان

در وسعت امریکا

کن تینان امریکا تقریباً صاحب ۱۵۵۰۰ کیلومتر طول است
از شمال بجنوب و عرضش از مشرق بمغرب بسیار مختلف است چنانکه
در تنگه پاناما بیش از ۴۵ کیلومتر نیست و در مواضع بسیار عریض
امریکای شمالی و جنوبی ۵۲۰۰ کیلومتر است و اگر جزایر جزء آن منضم
سازیم این ملک اعظم اجزاء عالم می‌شود

شعبه دوم

در ذکر جبال و تپه‌های امریکا

- بطول
در امریکا چند رشته جبال عظیم است مرتفع و عمده آنها آند است در دو طرف
کن تینان ممتد گشته و در شمال معروف است بنام جبال روشو و در وسط بنام جبال
کوردیلیر مکزیک و کوردیلیر کاطمالا و در جنوب بنام کوردیلیر و زلاند و عمده
برکان کوه پیرا لوادو است و صاحب معتبرترین معادن طلای کالیفرنیاست
در سرحدات غربی امریکای شمالی و دیگر جبال الگانی یا آپالاش در قطعه شرقی
های امریکا است
در امریکا رودهای عظیم متعدد جاری است و دریاچه‌های بسیار واقع است و کوههای
آتشفشان و چشمه‌های آب بدیع نیز موجود است
هوای آنجا در شمال شدت سرد است و در قطعه‌های جنوبی نیز سرد است لیکن
در اقالیم وسط بسیار گرم است مگر در منطقه محترقه و در آن مواضع مانند افریقا

باران‌ها بنوبت می‌بارد و بسیار حاصلخیز است

درمعرفت رودخانه‌ها

امریکا بدو قسمت تقسیم شده یکی غرباً بسمت اقیانوس کبیر واقع است
و دیگر شرق که مایل است بسمت بحر منجمد و اقیانوس اطلس

درمعرفت رودهای امریکای شمالی

از امریکای جزو دو رود معتبر در اقیانوس کبیر می‌ریزد و هردو در امریکای شمالی واقع است
یکی کلمبیا است یا اورگن و دیگر ریو کلرادو است در خلیج کالیفرنی می‌ریزد
وعلاوه بر آنها ساکرامانتو است که بسبب معادن طلا که در او طلا
یافت می‌شود معروف گشته است
در بحر منجمد و اقیانوس اطلس یا دریاهای متعلقه به آنها رودهای بسیار داخل می‌شود
ماکانزی ورود معدنمس و باک هرسه وارد بحر قطبی می‌شوند
میسی‌سی‌پی یا تورنتین در بحر اودسن می‌ریزد
سن لوران مصب عریض دارد خلیج می‌شود بهمان اسم معروف است
اودسن در مشرق جبال آلگانی جاری است و داخل اقیانوس اطلس می‌شود
میسی‌سی‌پی رودی است بطول ۴۵۰۰ کیلومتر و داخل خلیج مکزیک می‌شود
ورود میسوری بطول ۵۰۰۰ کیلومتر است در آن می‌ریزد و دیگر از آنهای
بسیار معتبر آن اوهیو است ohio
رود ریو گراند دل نرت نیز در خلیج مکزیک داخل می‌شود

درمعرفت رودهای امریکای جنوبی

رود ماگدالنا در بحر آنتیل‌ها داخل می‌شود

و رودهای دیگر بخط مستقیم وارد بحر اطلس می‌شوند اوره‌نگ است یکی آمازون که
ماراتن نیز گویند و مادیرا با آن ترکیب می‌شود و دیگر توکانتین است
و سن فرانسیسکو یا سن فرانسیسک و ریو د لا پلاتا که رودی است عریض و با
چندان طویل نیست و مرکب است از دو رود پارانا و اوروگوای و چون
پارانا صاحب آبشار آن پاراگوای است
اعظم جمیع رودهای امریکای جنوبی آمازون است که تقریب ۵۵۰۰ کیلومتر
طول دارد و عریض تر از جمیع رودهای عالم است

درمعرفت دریاچه‌های امریکا

درخصوص دریاچه‌های امریکای شمالی

امریکای شمالی مملکتی است که بیشتر از همه جای عالم دریاچه دارد و بخصوص در مغرب
وجنوب بحر اودسن بسیار یافت می‌شود
دریاچه جبال و اسکلاو و گریت اورس در بحر قطبی جاری می‌شوند بواسطه ماکانزی
دریاچه اونی‌پگ در بحر اودسن جاری است
رود سن لوران تخلیه ۵ دریاچه عظیم است اونتاریو ایری هورن میشیگان
و سوپریور است و دریاچه سوپریور اعظم دریاچه‌های امریکاست و دریاچه ایری می‌ریزد
در دریاچه اونتاریو بواسطه رود نیاگارا و صاحب یک آبشار بسیار
معروف عالم است
در آن قطعه تنگنای امریکا مابین بحر آنتیل‌ها و اقیانوس کبیر واقع است دریاچه
نیکاراگوا واقع است و آن جاری می‌شود در بحر آنتیل‌ها بتوسط رود سن ژوان

جهت کمی متصل شده بود به آنکه به سلطنت کانادا الحاق شد و جهت شمال اقیانوس کبیر

در معرفت دریاچه‌های امریکای جنوبی

دریاچه ماراکایبو در سلطنت ونزوئلا واقع و جهتی متصل به بحر آتلانتیک
دریاچه دوس پاتوس در سرحد جنوب شرق امریکای جنوبی و بسیار نزدیک است به اقیانوس اطلس
دریاچه تیتیکاکا یا تیکاکا واقع است در مغرب بولیوی جبال آنده

شعبه سیم

در معرفت ممالک و جزایر و ولایات مشهور امریکا

در امریکای شمالی

امریکای شمالی منقسم شده [illegible] برطانیه جدیده روسیه امریکا اتازونی
یعنی ولایات متحده مکزیک و امریکای مرکزی
تمام قریب این قطعات که آن لند است داخل ملک است در شمال برطانیه و حد آن در شمال هنوز معلوم نیست و لاهرا مرکب است از چندین جزیره بزرگ و چندین کوچک دانمارک در سرحد جزیرتش ملکی دارند و نیم ربع نزدیک طایفه اسکیمو است در بسیار قصبه‌ها می‌نشینند
در مشرق گروئن لند جزیره ایسلند واقع است و از شهر [illegible] بزرگ نیز در آنجا واقع است و چشمه‌های آن [illegible] درست [illegible] است
برطانیه جدیده یا امریکای شمالی انگلیس از اقیانوس اطلس [illegible] تا اقیانوس کبیر و در شمال منتهی است به جزایر و بسیار جزیره بسیاری که چند آن معروف

به احوال آن نداریم و [illegible] است در آنجا به نظر رسیده
و در جنوب [illegible] منتهی است به ملک معتبر کانادا
کانادا و [illegible] متعلق بود به دولت فرانسه لکن الآن از تبعه انگلیس است
و از بلاد معروف [illegible] واقع است پایتخت آن جا است و دیگر
کبک
مونترال است و در کنار [illegible] واقع است و دیگر [illegible]
واقع در کنار دریاچه آن طرف است و در مشرق کبک جدیده واقع است
پایتختش هالیفاکس است
طایفه اسکیمو و سایر طوایف [illegible] در شمال و در وسط برطانیه جدیده متوطن
می‌باشند
و در مشرق کانادا و در [illegible] نیوفوندلند جزیره بزرگ ارض جدیده واقع
است و آن نیز متعلق است به انگلیس [illegible] وسیع ارض جدیده
عبارت از تخت [illegible] است در مشرق و در جنوب این [illegible]
[illegible] از ماهی مشهور است
روسیه امریکا ملک است [illegible] از سایر [illegible] امریکا و بجز از احوال
سرحد [illegible] معرفت [illegible] نداریم و در شمال جزایر آلوت یا
آلوطین و در جنوب [illegible] آن ملک [illegible] تا [illegible]
ولایات متحده در وسط امریکای شمالی واقع است و از اقیانوس
اطلس و خلیج مکزیک [illegible] تا اقیانوس کبیر و آن جمهوریت است
مرکب از ۳۴ ولایت [illegible]

ودر جزء اعظم ولایات متحده بلغت انگلیس تکلم کنند از این جهت قدیم تر
ومعتبرترین این ولایات کوچکتر قدیم انگلیس هست
چون در طول ساحل اقیانوس اطلس و بعد در خلیج مکزیک سیر کنیم ولایات
چند بنظر می آوریم بخصوص آنهائیکه در ذیل ذکر میشود مین ماساچوست
نیویورک پانسیلوانی ماریلند ویرژینی کارولین شمالی کارولین
جنوبی گرجستان فلورید لوئیزیان طکزاس ودر درون خاک ولایات
دیهوییت کانتوکی ایلینوا میسوری وغیره واقع اند
ودر مغرب ولایت کالیفرنی از معادن طلا در دنیا فراوان است
ودیگر ارگن جدید است
پایتخت ولایات متحده شهر واشنگتن است وسایر بلاد معروفش
بسمت مشرق بستن است ونیویورک که از اعظم بلاد امریکا است
و فیلادلفی و بالطیمور و شارلستن در طرف اقیانوس اطلس واقع اند
وبسمت اول آن جدید است واقع در لوئیزیان ودر کنار میسیسی پی نزدیک
خلیج مکزیک ودر وسط سن لوئی است نزدیک محل تلاقی میسیسی پی و
میسوری ودیگر سن سیناطی و لوئیسویل واقع است در اهیو وبسمت
مغرب سن فرانسیسکو است واقع در کالیفرنی
مکزیک ملک خوبی است واقع در جنوب ولایت متحده مابین
خلیج مکزیک و اقیانوس کبیر وسابق متعلق بدولت اسپانیا و اکنون جمهوری است
وفراوان ترین معادن نقره عالم ودیگر معدن طلا و کاروی بسیار خوب
جیناغی و وانیل و انجیر آدم یا بانانه خرما در آن جا بسیار تحصیل میشود

پایتخت آن شهر مکزیک است ودیگر بلادش وراکروز است وکامپش واقع
در کنار خلیج مکزیک ودر یوکاطان وگادالاگزارا واقع در مغرب
امریکای مرکزی ملک است طویل وکم عرض واقع مابین اقیانوس کبیر و بحر آنتیلها
ومرکب است از پنج جمهوری گواتمالا در پایتختش همان نام است وولایت
سان سالوادور پایتختش بهمان نام معروف است وهندوراس
پایتختش کوماپاگا است و نیکاراگا پایتختش لئون است وکستاریکا
پایتختش سان ژوزه است

شعبهٔ چهارم

در معرفت ولایات وبلاد معروف امریکای جنوبی

امریکای جنوبی مرکب است از یازده ولایت
شمالی ترین این ولایات شهیر است به اقیانوس کبیر و بحر الظلمات که آن را کلمبیا است
در ۳ جمهوری قسمت شده گرنادجدید است پایتختش بوگاطا است
اکواتر پایتختش کیتو است و ونزوئلا پایتختش کاراکاس وسابق که
اسپانیائی این ۳ مملکت متصرف بود
بسمت اقیانوس اطلس ۵ ولایت است گیان برزیل اروگوار
دو جمهوری بونس آیرس و پاراگا
گیان منقسم است به گیان انگلیس پایتختش ژورژتون است
گیان هولاندی پایتختش پاراماریبو
گیان فرانسه پایتختش کاین وعلاوه گیان کلمبیا است که سابق اسپانیا بود
واقع در قطعهٔ شرقی ونزوئلا ودیگر گیان برزیل است که سابق

پرتوگال ابعه واقع در شمال برزیل

برزیل مملکتیست بسیار وسیع ممتد در وسط و در مشرق امریکای جنوبیه و مدتها متعلق بدولت پرتقال‌ها پایتختش ریو ژانیرو است واقع در کنار خلیجی بهمان نام و دیگر شهر معتبرش سان سالوادور است یا باهیا بندرگاه معمور دریائی و پرنامبوک که بندریست تجارتگاه

جمهوری اوروگوای واقع در مشرق رود اوروگوای و در شمال ریو د لا پلاطا

جمهوری بوئنسیر در سابق متعلق بوده به اسپانیول ممدکت در جنوب ریو د لا پلاطا پایتختش بوئنسیر واقع در کنار همان رود

جمهوری پلاطا یا جمهوری آرژانتین نیز گویندش بسبب رود نقره که در آن جا جاریست که رود نقره قدیم اسپانیه‌ها است پایتختش نیز موسوم به پارانا واقع در کنار رود پارانا همانیست

در درون خاک و دور از دریا در سمت شمالی جمهوری پاراگواه واقع است مابین پارانا و پاراگواه پایتختش آسمپسیون

در سمت مغرب این جمهوریها در تصرف اسپانیول بوده ملقب شوند به اتازونی کنفدره است پایتختش لیما و شهر معتبرش کوزکو که هم بلیویست پایتختش شوکیزاکا یا پلاطا و شهر معتبرش پوطوزیست بسبب معادن نقره اش شهرت یافته شیلی مملکتیست طویل و بسیار کم عرض واقع مابین آندها و اقیانوس کبیر پایتختش سانتیاگو است شهر معتبرش والپارزو که بندر عمده آن ولایت است

در ۵۰۰ کیلومتری مغرب شیلی جزایر ژوان فرنان دز است سال ۱۷۰۹

دیگر از آنها الگزاندر سلکیرک ملاح از راه کشتی وا گذارده شد

پاطاگنی در طرف جنوبیه امریکا واقع است مابین اقیانوس کبیر و اقیانوس اطلس و آن مملکتیست سرد و خرق انگیز و ساکنانش طوائف وحشی‌اند موسوم به پاطاگن یا طویل‌ها

در کنار پاطاگنی و سمت جنوب آرشیپل ارض النار واقع است و به تنگه ماژلان از آنجا جدا شده

و در شمال شرق ارض النار جزایر مالوین یا فالکلند واقع است و انگلیس در آنها مستعمره ترتیب داده‌اند

در سمت جنوب جزایر مالوین و ارض النار و بسیار دورتر چند قطعه زمین است متوازی که مجهول بوده‌اند از آن جمله آرشیپل ارکاد جنوبیه و شتلند جدید جنوبیه و ارض گراهام و ارض لوئی فیلیپ و ارض ژوان ویل است

شعبه پنجم
از متعلقات امریکا در خصوص جزایر آنتیل‌ها

آنتیل‌ها سوئیه‌ها که جزایر نیز گویند و آنها جزایر عدیده یا کثیره علیحده ممتد مابین امریکای شمالیه و امریکای جنوبیه از تنگه فلوریده تا ونزوئلا واقع است در مقابل خلیج مکزیک و بحر انتیل‌ها و آنها تو بچهار جزء قسمت کرده‌اند

در شمال جزایر لوکای یا باهاما که متعلق است به انگلیس و آنها اول اراضی است که از امریکا کریستف کلمب در سال ۱۴۹۲ یافت

پرتوگال بود واقع در شمال برزیل

برزیل مملکتیست بسیار وسیع ممتد در وسط و در شرق امریکای جنوبی و مدتی متعلق بود
بدولت پرتقال پایتختش ریودوژانیرو است واقع در کنار خلیجی بهمان
نام و دیگر شهر معتبرش سان سالوادور است یا باهیا بندرگاه معمور دریائی
و پرنامبوک هم بندریست تجارتگاه

جمهوری اوروگوای واقع در مشرق رود اوروگوای و در شمال ریو دلا پلاتا

جمهوری بوئنس ایرس سابق متعلق بوده به اسپانیول ممتد است در جنوب ریو
دلاپلاتا پایتختش بوئنس ایرس واقع در کنار همان رود

جمهوری پلاتا یا جمهوری آرژانتین نیز گویندش بسبب رود نقره که در آن جا
جاریست کوه نشین قدیم اسپانیول نیست پایتختش نیز موسوم به پارانا واقع
در کنار رودخانه بهمان اسم است

در درون خاک و دور از دریا ولی در میان آنها پاراگوای جمهوری پاراگوای
واقع است مابین پارانا و پاراگوای پایتختش آسمپسیون

در سمت مغرب سه جمهوری که در تصرف اسپانیول بود ملقب میشوند به ایالات
کبیر کلمبیا است پایتختش لیما و شهر معتبرش کوزکو که هم بلیوی است
پایتختش شوکیزاکا یا پلاتا و شهر معتبرش پوطوزی که بسبب معدن
نقره اش شهرت یافته شیلی شیلی است و آن ملکیست طویل و بسیار
کم عرض واقع مابین آندها و اقیانوس کبیر پایتختش سانتیاگو است
و شهر معتبرش والپارزو بندری مهم امن و دلکش است

در ۵۰۰ کیلومتری مغرب شیلی جزایر ژوان فرناندز در سال ۱۷۰۹

در یکی از آنها الکساندر سلکیرک ملاح انگلیسی را گذارده شد

پاتاگونی در طرف جنوبی امریکا واقع است مابین اقیانوس کبیر و اقیانوس اطلس
و آن ملکیست سرد و حزن انگیز و ساکنانش طوایف وحشی هستند موسوم به
پاتاگون یا طهول

در کنار پاتاگونی در سمت جنوب آرشیپل ارض النار واقع است و بتنگه
ماژلان از آن تنگنا جدا شده

و در شمال شرق ارض النار جزایر مالوین یا فلکلند واقع است و انگلیس
در آن مقری مرتب داده اند

در سمت جنوب جزایر مالوین و ارض النار و بسیار دورتر از آن چند قطعه
زمین است مستور از یخ و مجهول مرما از آن جمله آرشیپل اورکاد جنوبی و
شتلند جدید جنوبی و ارض گراهام ها و ارض لوئی فیلیپ و ارض
ژوان ویل است

شعبه پنجم
از متعلقات امریکا در خصوص جزایر آنتیل ها

آنتیل ها سوا نیه های که خبابر گویند و آنها جزایر عدیده یا آرشیپل عظیم هستند ممتد
مابین امریکای شمالی و امریکای جنوبی از نزدیک فلوریدا تا ونزوئلا
واقع است در مقابل خلیج مکسیک و بحر انتیل ها و آنها بچهار جزء
قسمت شده اند

در شمال جزایر لوکائی یا باهاما متعلق است به انگلیس و آنها اول اراضی هستند از
امریکا که کریستف کلمب در سال ۱۴۹۲ یافت

و در وسط آنتیلهای کبیر واقع است و اعظم آنها کوبا و هایتی و ژامائیک و پرتوریک

کوبا که اعظم جزایر آنتیلها است مطیع اسپانیول میباشد و پای تختش هاوان است

هایتی یا سن دومینگ سابق تقسیم شده ما بین فرانسه و اسپانیول و اکنون دو دولت است در مغرب ملک هایتی است پای تختش پورت او پرنس و در مشرق جمهوری دومینگ است پای تختش سن دومینگ است

ژامائیک متعلق است به انگلیس

پرتوریک یا پرتوریک متعلق است به اسپانیول

و در مشرق آنتیلهای صغیر واقع است و آنها سلسله طویل هستند ممتد از شمال بجنوب و گاه آنها را جزایر کارائیب گویند بسبب طوایف قدیم در آنجا متوطن بوده‌اند و بانی اسم معروف و اغلب نیز جزایر باد گویند بسبب آنکه نسبت به آنتیلهای بیشتر مواجه ریاح موسم واقع اند و آن ریاح هستند که در آن نواحی همیشه از سمت مشرق می‌وزند

عمده این جزایر و معتبرترشان اینها هستند گوادلوپ مارتینیک متعلق به فرانسه

و دومینیک و سنت لوسی و سن ونسان و باربادو و ترینیته متعلق است به انگلیس

در جنوب جزایر تحت باد واقع است بسیار نزدیک به امریکای جنوبی و عمده آنها مارگریت متعلق به ونه زوئلا و کوراسائو متعلق به هلاند

در معرفت مختلف ساکنان امریکا

جمعیت امریکا قریب به ۱۰۶ کرور است و آن قطعه است که به نسبت جمعیتش کمتر از همه جاهای عالم است و منشا جزو اعظم این جمعیت از اروپا است بخصوص از اسپانیول و فرانسه و انگلیس و پرتگال و این گونه سفیدپوستان منحصر اند به کوچها که در آن جا قریب سالها

و در امریکا نیز سیاهان بسیار هستند که منشاشان از افریقا است و بعضی از ایشان هنوز بنده اند و برخی آزاد

مولدها اشخاصی را گویند که نتایج ترکیب سفید و سیاه باشند

و کارطرانی در مغرب ربع باشند اشخاص را گویند که نتایج سفید و مولدها و مطلق سیاهها و مولدها و کارطرانی و جمیع اشخاص را که از رابطه سفید و از دقایق در داشته باشند ارباب رنگ گویند اگرچه اولادشان سفیدهای

ولادت زده‌های امریکا را هندی گویند از آن جهت که در زمان کشف امریکا گمان میبرد آن رفت که در آن اراضی جدید جزایری هسته از هند بسیار بسمت مشرق پیشرفته که دارند و شاید بسبب این ابنا کوچهای قدیم نژاد مغر باشند چونکه اندک به آنها اسم تهمت دارند و اگرچه بومی زادهای که ذکر امریکا اصلی باشند در این عصر غالب کلیه امریکا اشخاص را قصد کنند در سمت که از آنتیلهای است و جزو اعظم اهالی بومی متصرف اند بومی زادهای مذکوره اکثرشان در دشت هستند وحشی و مناسب الخلقه و لیکن طایفه اسکیمو بسیار قصیر اند و دنهای بزرگ سفید هستند یا زرد مایل به سرخی و بعضیشان سیاه زیتونی دکرفان

سیاه است با موی درشت و ریش کمی دارند و بعضی طوایف ایشان ظاهر است
و بسیاری از ایشان قبایل هستند و عشیره به ترتیب

فصل پنجم

در معرفت احوال اوشیانا

شعبه اول

در حدود و وسعت آن

اوشیانا در عالم بحری نیز گویند قسمتی واقع است در جنوب شرقی آسیا و در
جنوب آمریکا و مرکب است از کیتیان و استرالیا و جزایر تمام
طولش از ۹۱ درجه شرقی است تا ۱۰۵ درجه غربی و عرضش از
۳۵ درجه شمالی تا ۵۰ درجه جنوبی لیکن طولش قریب به ۳۴ هزار و عرض
و قطرش اقلا ۲۰۰۰۰ کیلومتر و عرضش نیز به سمت مشرق در تنامی
و جمیع این اراضی بر البته در اقیانوس کبیر یا مابین هند و آتلانتیک
واقع لیکن بهر حال این قطعه وسعتش بیشتر از هر کدام از دیگر قطعات است
لیکن جزو اعظم آن وسعت سطح دریاها عظیم و مجموع اراضی اوشیانا
با همه وسعت خیلی وسیع تر از اروپا نیست و جبال در آن
نادر است جز در جزایر بزرگ غربیه و بهترین گیاهش و رطب
و حاصل کثیر الثمر و انواع گیاه هست و کنار اطراف مملو از ماهی
و سایر حیوانات بحری

در موقعیت اعظم و ارام عمده اوشیانا

اوشیانا سو بحار جز قسمت عظیم آن در جنوب مالیزی واقع است

در جنوب ملانیزی و در شمال میکرونیزی و در مشرق پولینیزی

الف مالیزی

وجه تسمیه این آن است که ساکنین آن اکثر مالایی هستند و آنها سو آسیب
و آن تسمیه هندی نیز گویند و خط استوا از وسطش عبور میکند و اجزای مشتمله
این است جزایر سند و جزیره بورنه او سلبس و جزایر ملوک و جزایر
فیلیپین

جزایر سند سلسله جزایری هستند ممتد از شمال غربی به جنوب شرقی و ظاهر
بسوریه با شبه جزیره هند و چین و عمده آنها که سوماطرا است و جاوا و
دولت هلند متصرفات معتبر بسیاری در آن جزایر دارد خصوصاً در جاوا
و شهر باطاوی که حاکم نشین متصرفات ایشان است در اوشیانا در جزیره
جاوا واقع شده

بزرگترین و اعظم جزایر مالیزی است که تقسیم شده مابین بومیان از روف بورنه
آنجا و مابین اهالی هلند و شهر معتبر این جزیره که بورنه گویند و دار
السلطنه است و واقع است در طرف شمال این جزیره
جزیره سلبس صورتش بسیار بی نظم است و نباتات بالکلیه خوب در
دست اهالی هلند جزو اعظم آنکه متصرف اند
جزایر ملوک سو جزایر ادویه نیز گویند و جزو اعظم آن نیز متعلق است به هلند
و درخت میخک و جوز بوا در آنجا فراوان است و عمده آن جزایر
ترنات است و سیرام و آمبوان که شهر معتبرش اهالی نام در آن است
جزایر فیلیپین در قطعه شمال مالیزی واقع است و عمده آنها لوسن است

و تخت دار او در ایالت نیوسول جزء اعظم آنکه متصرف است و اعظم آنها بلدیست
موسوم به مانیی واقع در لوس

در شرح احوال ملانیزی

و آن بمعنی جزایر سودان است و وجه تسمیه این آنست در ساکنانش
از نژاد اسود اند

و جزء اهم از قطعهٔ اسانی کن تیننان استرالیاست یا هلند جدید طول
آن کن تیننان ۵۰۰ ۴ کیلومطر و عرضش ۲۰۰۰ کیلومطر و وسعتش قریب
به ۳/۴ اروپا و متعلق است بدولت انگلیس و در سواحل معتبر خلیج کارپنتاری
واقع است

و دماغهٔ یورک شمالی ترین نقطهٔ هلند جدید است و دماغهٔ ویلسن در قطعهٔ
جنوبیش و در سمت مشرق و جنوب شرقیش جبال ازرق و آلپهای
استرالی واقع است و در جنوب رود موره و دریاچهٔ طرالی
احوال داخلهٔ این ملک بر ما معلوم نیست و دو مملکت بسیار معتبرش
در مشرق و در جنوب شرق واقع است یکی گال جدید جنوبی است
پای تختش شهر سیدنی
و دیگر ولایت ویکطوریاست و صاحب معادن طلای فراوان است
در پای تختش شهر ملبورن است

استرالی صورتش ظاهرش دیدنی خوش آیند است ولیکن هوایش سالم
است و معتدل ساکنانی و مردم زردوان آنجا سیاهان بدبخت اند
و قبایل همه بیرسمن و متفرق و در نهایت وحشی‌گری و جهل فرو رفته اند

و در جنوب شرق استرالی جزیره بزرگیست موسوم به طاسمانیا یا به جزیره
وان دیمان و آن نیز متعلق است به انگلیس

گینه جدید یا ارض پاپوآزی جزیره بزرگ بسیار خوش نماییست واقع
در شمال استرالی و به دولت هلند قسمتی از آن جدا شده و دولت
هلند قطعهٔ از آن سو متصرف است و در جنوب شرق متصل است
به لوئیزیاد مجمع جزیره است که به انضمام چند جزیره موسوم اند
به آرشیپل لوئیزیاد

نزدیک گینه جدید و در سمت شرقی آرشیپل برطانیا جدید واقع است
در جزء شرق ملانیزی سالمون واقع است و آرشیپل پرونز یا سانا کروز
و هبریدهای جدید یا آرشیپل روح القدس و کالدونیای جدید در تصرف
فرانسه است

و جزایر ویتی یا فیجی چوب صندل بسیار دارد و در اطراف جمیع
در اراضی ملانیزی سنگهای خطرناک واقع است مرکب از مرجان

شعبه دوم

در معرفت دو جزء اعظم دیگر و اراضی عمدهٔ آنها

در احوال

میکرونزی یا پولینزی شمالی

و آن بمعنی جزایر صغار است و مرکب است از شش آرشیپل
در شمال آرشیپل ماریان واقع است و در وسط جزایر ماریان سابق
جزایر لادرن مرکب است و آنها سلسلهٔ طویلی هستند ممتد از شمال به جنوب

و در جنوب جزایر پلاو واقع است و جزایر کارولین در عداد شان [illegible]
[illegible] است
و در مشرق آرشیپل مارشال واقع است با جزایر ملگریو و آرشیپل
ژیلبر و اول متمم است بر گروه رالاک

دویم

در احوال پولینزی

و آن مجمع جزایر بسیار است و خط استوا از وسطش عبور میکند و یک
آرشیپل آن در شمال آن خط واقع است و آن آرشیپل جزایر
ساندویچ است و عمده جزایرش هاوای است و مدتی است
در قریب تمام ساکنان این جزایر بمذهب نصاری گرویده اند
و مابین خط استوا و مدار رأس الجدی [illegible] آرشیپل واقع است و در
مغرب آنها [illegible] در مغرب جزایر تونگا یا جزایر
آمی واقع است با جزایر [illegible] جزایر [illegible] نیز گویند
و در وسط جزایر کوک یا هروی و جزایر طاهیتی یا جامعه
عمده آنها طاهیتی است واقع در [illegible] حمایت فرانسه
و در مشرق دو آرشیپل معتبر واقع است اول آرشیپل پوموطو یا جزایر
[illegible] بسیار خطرناک میان آنها پراکنده است دوم جزایر
[illegible] یا [illegible] در حمایت فرانسه اند جزء آنها واقع
میباشند
و دویم آرشیپل [illegible] یا آرشیپل مارکیز با عمده جزایرش نوکاهیوا است

مستقل بوده
در جنوب مدار رأس الجدی چندین جزیره واقع است این جزیره [illegible]
و شرق جزایر اوسیانی است [illegible] زلاند جدید [illegible] در تصرف انگلیس است
و مرکب است از دو جزیره معتبر بزرگ [illegible] کوک از
همدیگر جدا [illegible] آرشیپل [illegible] یا [illegible] مستقل است
به [illegible] آرشیپل [illegible] آرشیپل [illegible] مستعمره [illegible]
مکونی [illegible] اوسیانی است و در جنوب آرشیپل [illegible] و در جنوب
شرق زلاند جدید نقطه مقابل پاریس واقع است و آن در بحر
واقع است
در جنوب اوسیانی در بحر منجمد جنوبی [illegible] مهندس جغرافیادان به
[illegible] زمین [illegible] آدلی [illegible] یا [illegible]
[illegible] رسیده اند [illegible] از اهالی پولینزی در بلاد [illegible] دارند

در احوال ساکنان اوسیانی

جمعیت اوسیانی [illegible] کرور است و در مغرب [illegible] طوایف مالیه
مسکن دارند و در شمال [illegible] طوایف از نژاد [illegible]
در جنوب در [illegible] سیاهان و در مشرق اهالی پولینزی
سیاهان [illegible] و از جنس [illegible] و سایر ساکنان [illegible]
و در بعضی جزایر از [illegible] تا [illegible] اروپا [illegible]
[illegible] و ساکنان بعضی جزایر دیگر [illegible]
و چندین [illegible] کرده آدم خوار و اهالی پولینزی [illegible]

بنام ... ارباب ... العمال
... کاظمه
... میرزا ...
... که ... سرکار ...
... رسیده ... آن ...
... دیده ... اطلاع
مهر نمودند

منال ۱۳۴۸ خورشیدی
بنویس ...

دیش و نیش می‌کنند
دستانی نو از ابتدای مائه سیزدهم بخیال افتادند در سلک جغرافی جهلیه عالم
مندرج سازند و بیشتر احوال آن مجهول بود تا کاپتان کوک که سال ۱۷۶۸
و اوقات دیگر از تفحص آن آگاهی یافت و اشخاص دیگر قبل از او
در آن سرزمین سیاحت کرده‌اند مانند زلاند است و آن دیه‌مان لوبع
وغیره

کاه مجموع جزایر زلاند و نوماطراد و مولوک و قطعه برنه او داریش
سومیا و طیمبر سو و هلانه متصرف است دستانی هلاندی گویند
و جزایر فیلیپین سو بهانی اسپانیول و انطرالی و طاسمانی سو بهانی
نفیس و جزایر مارکیز و طاییطی و غیره سو بهانی فرانسه تمت الکتاب
بعون الملک الوهاب

۱۹ ربیع الاولی سنه ۱۲۹۹
بقلم کمترین علمای ... المطلب حسب ...
ترکامرتضی ... قاآن ... کاتب
لا یطفیع فان
با کمال برغبت
اتمام یافت
۲ ۲ ۶ ۲
...lat_ollah

بازبینی شد
۱۳۶۱ ش
بازبینی شده
۱۳۶۲ خ
... ۱۳۷۱ ...

[illegible]
[illegible]

سال ۱۳۴۸ خورشیدی
بازبینی شد